

HUWELIJKSDWANG

Een verbintenis voor het leven?

Een verkenning van de
aard en aanpak van gedwongen
huwelijken in Nederland

Agnes Cornelissens
Jos Kuppens
Henk Ferwerda

Beke // reeks

Huwelijksdwang
Een verbintenis voor het leven?

HUWELIJKSDWANG

Een verbintenis voor het leven?

Een verkenning van de
aard en aanpak van gedwongen
huwelijken in Nederland

Agnes Cornelissens

Jos Kuppens

Henk Ferwerda

In opdracht van

Ministerie van Justitie, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum,
afdeling Extern Wetenschappelijke Betrekkingen.

Omslag en vormgeving

M. Grotens (Bureau Beke)

Vertaling samenvatting

InkWell Texts & Translations

Drukwerk

GVO grafisch bedrijf b.v., Ede.

Cornelissens, A., Kuppens, J. en Ferwerda, H

Huwelijksdwang

Een verbintenis voor het leven?

Een verkenning van de aard en aanpak van
gedwongen huwelijken in Nederland

ISBN 978-90-75116-41-0

Inhoud

Vooraf	7
Samenvatting	9
Summary	13
1 Gedwongen huwelijken in Nederland in onderzoek	17
1.1 Aanleiding voor een onderzoek	17
1.1.1 Onderzoeksvragen	18
1.1.2 Onderzoekdesign	19
1.2 Afbakening van de terminologie en het onderzoek	21
1.3 Leeswijzer	22
2 Aard en omvang van gedwongen huwelijken	23
2.1 Eer, eerculturen en het huwelijk	23
2.2 De werkdefinitie	26
2.2.1 De werkdefinitie nader bekeken	26
2.2.2 De werkdefinitie als basis voor de aanpak?	30
2.3 Verschijningsvormen	30
2.4 Omvang	31
2.4.1 Politie	32
2.4.2 Advies- en Steunpunten Huiselijk Geweld en Vrouwenopvang	33
2.5 Resumé	35
3 De aanpak van gedwongen huwelijken	37
3.1 Niet-juridische aanpak	37
3.1.1 Bewustwording	38
3.1.2 Signaleren en reageren	38
3.1.3 Betrekken van belangrijke actoren	39
3.1.4 Aanhaken bij bestaande structuren en projecten	41
3.1.5 Resumé	42
3.2 Juridische aanpak	43
3.3 (Internationaal) Privaatrecht	43
3.3.1 Dwang bij de huwelijksluiting in Nederland	45
3.3.2 Dwang bij de huwelijksluiting in het buitenland	46
3.3.3 Andere betrokken actoren	47
3.3.4 Resumé	48
3.4 Vreemdelingenrecht	49
3.4.1 Beperkte toelating tot Nederland	49
3.4.2 Afhankelijke verblijfstitel	51
3.4.3 Intrekken verblijfsvergunning	51

3.4.4	Trouwen en achterlating	52
3.4.5	Resumé	53
3.5	Strafrecht	53
3.5.1	Dubbele strafbaarheid	55
3.5.2	Specifieke strafbaarstelling	56
3.5.3	Zwaarder strafmaximum	58
3.5.4	Verlagen bewijslast	58
3.5.5	Vereenvoudigen vervolging	59
3.5.6	Verjaringstermijn	60
3.5.7	Enkele aandachtspunten	60
3.5.8	Resumé	61
4	Conclusies en nabeschuiving	65
4.1	Reikwijdte van het fenomeen gedwongen huwelijken	65
4.2	Omvang en verschijningsvormen van gedwongen huwelijken	66
4.3	Bestaande instrumenten en mogelijkheden voor aanpassing	67
4.4	Nabeschuiving	71
	Geraadpleegde literatuur	73
	Geraadpleegde wetgevings- en kamerstukken	77
	Lijst met afkortingen	79
	Bijlagen	
	Bijlage 1: Geraadpleegde experts	81
	Bijlage 2: Overzicht van soorten huwelijk	82
	Bijlage 3: Lijst van aan gedwongen huwelijken gerelateerde strafrechtsartikelen	83

Vooraf

Voor u ligt de rapportage van een verkenning van de aard en de aanpak van gedwongen huwelijken. In het jaar van 2005 is een werkdefinitie voor gedwongen huwelijken opgesteld. Deze verkenning borduurt hierop voort en geeft tevens een overzicht van de actuele stand van zaken in de aanpak van gedwongen huwelijken. Dit onderzoek is in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Justitie uitgevoerd.

Voor de uitvoering van het onderzoek zijn we veel experts uit de hulpverlening en juridische experts dank verschuldigd. Door hun inbreng is duidelijkheid in de materie verkregen, zowel fenomenologisch als in de aanpak van het probleem. Ook willen we de politiefunctionarissen en medewerkers van de Advies- en Steunpunten Huiselijk Geweld danken voor hun bereidwilligheid om informatie over gedwongen huwelijken te verschaffen.

Arnhem, 2009

Het projectteam

Agnes Cornelissens, Jos Kuppens en Henk Ferwerda

Samenvatting

In 2005 is in opdracht van de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken de volgende werkdefinitie voor gedwongen huwelijken opgesteld: 'een huwelijk waarbij een of beide huwelijkspartner(s) geen eigen zeggenschap heeft (hebben) over de sluiting van de huwelijksverbintenis en daarmee (liever) niet instemt. Onder deze situatie wordt mede begrepen het wel meewerken aan de formele (wettelijke) huwelijks-handelingen doch onder lichamelijke of geestelijke bedreiging'. De definitie is het resultaat van een juridisch (Schmidt en Rijken, 2005) en antropologisch (De Koning en Bartels, 2005) onderzoek.

Sinds het opstellen van deze werkdefinitie hebben zich weinig ontwikkelingen in de aanpak van gedwongen huwelijken voorgedaan. Bij de opsporings- en vervolgingsinstanties ontbreekt deskundigheid rond huwelijksdwang, mede omdat hierop niet wordt geregistreerd. Vanuit deze hoek ontbreekt dus ook het zicht op de omvang van het fenomeen. Toch ontstaan bij lokale hulpverleningsinstanties enkele initiatieven, voornamelijk ingegeven door een concrete hulpvraag van slachtoffers.

De impact van een gedwongen huwelijk is voor slachtoffers vaak groot. Daarom bestaat vanuit de politiek de vraag wat de (juridische) mogelijkheden zijn om dit fenomeen aan te pakken. Vandaar dat Bureau Beke in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum de volgende onderzoeksvragen heeft beantwoord:

- Wat wordt verstaan onder gedwongen huwelijken?
- In welke vorm(en) komt dit fenomeen in Nederland voor?
- Zijn er afdoende (strafrechtelijke) instrumenten om hiertegen op te treden?

Dit onderzoek heeft het karakter van een quick scan en is bedoeld om de actuele stand van zaken rond gedwongen huwelijken in beeld te krijgen. Daarvoor zijn verschillende interviews met experts, een deskresearch en een inventarisatie bij de politieregio's en de Advies- en Steunpunten Huiselijk Geweld uitgevoerd. Deze verzamelde informatie vormt vervolgens de basis van een werkconferentie. In deze werkconferentie zijn de bevindingen over de reikwijdte van een (juridische) aanpak van gedwongen huwelijken teruggekoppeld.

Wat wordt verstaan onder gedwongen huwelijken?

Het fenomeen gedwongen huwelijken is voor Nederlandse professionals - zowel op het hulpverlenende als op het juridische vlak - een nog relatief onbekend terrein. Dit komt ondermeer doordat dergelijke huwelijken regelmatig in het buitenland gesloten worden,

maar ook omdat bij de aanpak ervan verschillende (juridische) terreinen betrokken kunnen zijn. Deze complexiteit is lastig in een werkdefinitie te ondervangen. Wat de werkdefinitie uit 2005 betreft, zijn de geraadpleegde experts dan ook van mening dat deze de lading niet geheel dekt. Op basis van de meningen van experts geven we dan ook de volgende suggestie voor een aangepaste werkdefinitie:

Een religieus of wettelijk huwelijk waarbij de (voorbereidende) huwelijkshandelingen tegen de vrije wil van minstens een van de huwelijkskandidaten hebben plaatsgevonden en waar onder een bepaalde vorm van dwang mee is ingestemd.

Met nadruk willen we erop wijzen dat deze definitie suggestie bedoeld is als een eerste aanzet tot een algemeen aanvaarde definitie van gedwongen huwelijken. Het verschijnsel gedwongen huwelijken is namelijk een complex fenomeen; een juiste definitie kan aan de bakermat staan van een degelijke operationalisering en vervolgens een adequate aanpak van het fenomeen.

In welke vorm(en) komen gedwongen huwelijken in Nederland voor?

Het onderzoek geeft zicht op de volgende verschijningsvormen van gedwongen huwelijken:

- Neef-nicht-huwelijk;
- Schakingshuwelijk;
- Schijnhuwelijk;
- Gearrangeerd huwelijk;
- Geboortehuwelijk;
- Het 'moetje';
- Ruilhuwelijk;
- Verzoeningshuwelijk;
- Zwagerhuwelijk (leviraat);
- Economisch huwelijk;
- Kindhuwelijk.

Zijn er afdoende (strafrechtelijke) instrumenten om hiertegen op te treden?

In dit onderzoek wordt onderscheid gemaakt tussen juridische en niet-juridische maatregelen. Ondanks de politieke wens tot nadruk op strafrechtelijke instrumenten is het van belang om naast repressieve maatregelen ook preventieve en curatieve maatregelen te ontwikkelen. Niet alleen in preventieve en curatieve zin, maar ook op het gebied van (vroeg)signalering valt veel winst te behalen. Enkele belangrijke partners die op deze drie gebieden een cruciale rol kunnen spelen zijn scholen, zelforganisaties, landelijke kenniscentra en imams. De aanpak van gedwongen huwelijken zou zich dus moeten richten op het gehele spectrum van partners die kennis hebben van huwelijksdwang.

Het pakket aan maatregelen dat op dit moment ter beschikking staat, kan op bepaalde onderdelen aangevuld worden om de aanpak vollediger te maken. Het onderzoek geeft inzicht in maatregelen die getroffen zijn, extra maatregelen die wenselijk/haalbaar zijn en

maatregelen die (vooralnog) te ver voeren om daadwerkelijk in te zetten. Redenen waarom maatregelen (nog) niet ingezet kunnen worden zijn:

- de wetsintentie wordt te zeer aangetast door dergelijke nieuwe aanpassingen;
- het is lastig en tijdrovend om de aanpassingen te implementeren;
- in het verleden is gebleken dat aanpassingen bij verwante fenomenen ook niet zijn geïmplementeerd.

Huidige mogelijkheden	
<i>Niet-juridisch</i>	- Nog zeer weinig
<i>Privaatrecht</i>	- Vernietigen/ontbinden huwelijk mogelijk - Internationaal: via Wet Conflictenrecht Huwelijken
<i>Vreemdelingenrecht</i>	- Via internationaal privaatrecht: geen rechtsgeldig huwelijk, dan ook geen verblijfsvergunning - Beroep op voortgezet verblijf vanwege aantoonbaar (seksueel) geweld binnen de familie - Intrekken zelfstandige verblijfsvergunning bij een aan huwelijksdwang gerelateerd misdrijf waarvoor meer dan drie jaar gevangenisstraf is toegestaan - Mogelijkheid tot voortgezet verblijf bij achterlating, indien het verplaatsen van het hoofdverblijf aantoonbaar buiten de schuld van de vreemdeling is gebeurd
<i>Strafrecht</i>	- Vooral bedreigingartikelen (artt. 284 Sr. e.v.)
Wenselijke/haalbare aanpassingen op de huidige mogelijkheden	
<i>Niet-juridisch</i>	- Aanhaken bij eengerelateerd geweldprojecten - (Vroeg)signaleringsystematiek opstarten - Voorlichting via deskundigen en internet - Rol imam onderkennen en stroomlijnen
<i>Privaatrecht</i>	- Burgerlijk wetboek aanvullen met huwelijksvereiste dat 'vrije toestemming van beide echtgenoten noodzakelijk is' én 'alleen de persoon wiens toestemming niet vrij was' kan aanspraak maken op deze voorwaarde - Overheidspersoneel instrueren op signaleren en controleren dwang in een huwelijk
<i>Vreemdelingenrecht</i>	- Component huwelijksdwang en/of eengerelateerd geweld toevoegen aan de voorwaarden voor voortgezet verblijf op grond van klemmende redenen van humanitaire aard
<i>Strafrecht</i>	- Afschaffen van de dubbele strafbaarheid - OM-aanwijzing voor gedwongen huwelijken opstellen
Aanpassingen die mogelijk (nog) te ver voeren	

Tabel gaat verder op de volgende pagina

<i>Niet-juridisch</i>	- Geen
<i>Privaatrecht</i>	- Openbaar Ministerie op eigen initiatief vernietiging van gedwongen huwelijken laten vorderen
<i>Vreemdelingenrecht</i>	- Strafbare (vormen van huwelijks)dwang als weigeringsgrond voor een verblijfsvergunning in de Vreemdelingencirculaire opnemen - Minimumeis voor intrekken zelfstandige verblijfsvergunning verlagen
<i>Strafrecht</i>	- Specifieke strafwetgeving - Verzwaren strafmaximum - Verlagen bewijslast - Vereenvoudigen vervolging

Ten slotte is het belangrijk om het fenomeen gedwongen huwelijken in het juiste perspectief te plaatsen. Zijn aanvullende maatregelen wel nodig als het een gering aantal incidenten betreft? De ontwikkelingen op het gebied van eengerelateerd geweld en huiselijk geweld laten zien dat voor de eerste geweldsoort geen projectcode bij de politie is ingesteld en voor de tweede juist wel. Deels hebben deze besluiten te maken gehad met de omvang waarin de geweldsvorm zich manifesteert.

Tot op heden is het in Nederland niet mogelijk om via de politie en/of hulpverlenende instanties een beeld te krijgen van de omvang van huwelijksdwang in Nederland. De hoofdreden hiervoor is de ontbrekende registratie rond dit fenomeen. De incidentele gevallen die ter kennis van de politie of hulpverlenende instanties komen, kunnen dan ook geen beeld geven van eventuele drempels die bij slachtoffers bestaat om aangifte danwel melding van huwelijksdwang te doen. Ook is geen zicht verkregen in een veranderende meldingsbereidheid en houding ten aanzien van de problematiek rond gedwongen huwelijken.

Summary

In 2005 the following working definition of 'forced marriage' was developed by order of the Advisory Committee on Aliens Affairs (Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken): 'a marriage in which one or both marriage partners have no say in the contraction of the marriage and do not, or would prefer not to, consent to it. This situation also includes co-operation to the formal (legal) acts of marriage, albeit under physical or psychological threat.' This definition has resulted from legal (Schmidt & Rijken, 2005) and anthropological (De Koning & Bartels, 2005) research.

There have been only few developments in tackling forced marriages since this definition was first drawn up. The criminal investigation and prosecution agencies lack expertise with regard to marriage under duress, partly because this is not a variable that is registered. Hence, this angle does not provide any insight into the extent of the phenomenon. Mainly in response to concrete cries for help from victims, however, some local support organisations are developing a number of initiatives.

A forced marriage often has a great impact on the victim in question, which is why politicians are asking the question what (legal) possibilities exist to tackle this phenomenon. This is why, at the request of the Dutch Scientific Research and Documentation Centre (WODC), Bureau Beke has answered the following research questions:

- What is meant by 'forced marriage'?
- What forms does this phenomenon take in the Netherlands?
- Are there sufficient (criminal law) instruments to act against forced marriages?

This study is in the nature of a quick scan and was intended to get a clearer picture of the current state of affairs with respect to forced marriages. To this end, various interviews with experts were conducted, desk research was carried out and stock taken at the police regions and the Domestic Violence Advisory and Support Centres (Advies- en Steunpunten Huiselijk Geweld). The information gathered provided the basis for a working conference. The findings on the scope of a possible (legal) approach to tackling forced marriages were fed back at this conference.

What is meant by 'forced marriage'?

The phenomenon of forced marriage is still almost uncharted territory for Dutch professionals, both in social work and in the legal domain. One of the reasons is that these marriages are frequently conducted abroad, another, that various legal areas can be involved in dealing

with this issue. This complexity is difficult to capture in a working definition. As far as the 2005 working definition is concerned, the experts consulted considered it did not fully cover the content. Based on these expert opinions we would therefore suggest the following alternative working definition:

A religious or legal marriage in which the (preparatory) act(s) of marriage have been carried out against the free will of at least one of the marriage candidates and to which consent has been given under a certain kind of force.'

We would like to emphasize that this suggestion for a definition is intended merely as an initial stepping stone towards a universally accepted definition of forced marriage. The phenomenon of forced marriage is indeed complex; an appropriate definition could be the starting point for a thorough operationalisation, and subsequently, an adequate approach to tackling this issue.

Which forms do forced marriages take in the Netherlands?

Our research has shed some light on the following manifestations of a forced marriage:

- marriages between (first) cousins;
- abduction marriages;
- marriages of convenience;
- arranged marriages;
- birth marriages;
- shotgun marriages;
- exchange marriages;
- reconciliation marriages;
- levirate marriages;
- financial marriages;
- child marriages.

Are there sufficient (criminal law) instruments to act against forced marriages?

In this study a distinction has been made between legal and non-legal measures. Despite the political preference for instruments of criminal law, it is important to develop not just repressive measures but also preventive and curative ones. Much can be gained, not only with respect to prevention and cure, but also in the area of early detection. Some important partners that can play a crucial role in these three areas include schools, self-organizations, national knowledge centres and imams. Therefore, the approach to tackling forced marriages should cover the entire spectrum of partners that have some knowledge of marriage under duress.

The package of measures currently available can be complemented in certain aspects to create a more complete approach. Our research provides insight into the measures taken and additional measures that are desirable/feasible. Some measures are too far-reaching to be implemented (yet), because:

- the intention of the law would be affected too much by the adjustments required in these measures;
- it would be difficult and time consuming to implement the adjustments;
- in the past it turned out that adjustments to related phenomena have not been implemented either.

Current options	
<i>Non-legal</i>	- Still very few options
<i>Private law</i>	- Annulment/dissolution of the marriage is possible - On an international level: through the Conflict of Laws Marriage Act (<i>Wet Conflic-tenrecht Huwelijken</i>)
<i>Immigra-tion law</i>	- Through international private law: no valid marriage, no residence permit - Raising the age and income barriers - Appeal to prolonged residence because of demonstrable (sexual) violence within the family - <i>Persona non grata</i> declaration because of a crime punishable with more than three years' imprisonment
<i>Criminal law</i>	- In particular, sections of the law on threat or intimidation in particular (sections 284 ff of the Dutch Criminal Code)
Desirable/feasible adaptations to the current options	
<i>Non-legal</i>	- Link up with projects on honour-based violence - Establish a system of early detection - Education by experts and through the Internet - Acknowledge and streamline the role of imams
<i>Private law</i>	- Complement the Civil Code with the marriage requirement that 'free consent of both partners is required' and 'only the person whose consent was not freely given' can lay claim to this condition - Instruct government staff concerning the detection and check for (marriages entered into under) duress
<i>Immigra-tion law</i>	- Add aspect of force/honour to the appeal for prolonged residence on the grounds of urgent humanitarian reasons
<i>Criminal law</i>	- Abolition of double liability to punishment - Development of a Public Prosecution Service decree on forced marriages

Table continues on next page

Adaptations that may be too far-reaching (as yet)	
<i>Non-legal</i>	- None
<i>Private law</i>	- Grant the Public Prosecution Service the initiative to demand annulment / dissolution of forced marriages
<i>Immigration law</i>	- Include 'forced marriage' as a ground for refusal in the Aliens Act Implementation Guidelines - Lower the minimum requirement for a residence permit
<i>Criminal law</i>	- Specific criminal law - Increase maximum penalty - Reduce the burden of proof - Simplify prosecution

Finally, it is important to put the phenomenon of forced marriage in the right perspective. Are additional measures indeed necessary if the number of incidents is low? Developments concerning honour-based violence and domestic violence show that the police have not created a project code for the first type of violence, in contrast to the second. These decisions were partly based on the extent to which these forms of violence manifest themselves.

To date, it is impossible to get a clear picture of the frequency of forced marriages in the Netherlands through the police or the social institutions. The lack of registration of this phenomenon is the main reason behind this. As such, the cases that come to the notice of the police or the social institutions on occasion cannot give any real insight into the barriers that victims may experience to report their forced marriage to the police. Nor was any insight gained about a changed willingness to report or a changed attitude with respect to the problems concerning forced marriages.

1 Gedwongen huwelijken in Nederland in onderzoek

Een huwelijk is een verbintenis die twee personen met elkaar aangaan. Een dergelijke verbintenis grijpt in op de persoonlijke levenssfeer van beide personen. Logischerwijs ligt het besluit om te trouwen in eerste instantie dan ook bij de twee personen in kwestie. In Nederland geldt voor veel mensen deze vrijheid van levensinrichting en partnerkeuze, ook omdat dit in de wet verankerd is. Toch is deze vrijheid niet voor iedereen even vanzelfsprekend. Het komt voor dat mensen onder invloed van druk van buitenstaanders een huwelijk aangaan. In dat geval kan er sprake zijn van een gedwongen huwelijk. In dit rapport wordt verslag gedaan van een onderzoek naar gedwongen huwelijken in Nederland. In dit hoofdstuk wordt uiteengezet wat de aanleiding voor dit onderzoek is geweest, wat dit onderzoek inhoudt en waar het onderzoek zich precies op richt.

1.1 Aanleiding voor een onderzoek

Een gedwongen huwelijk kan grote impact hebben voor alle betrokkenen. Op de eerste plaats geldt dat natuurlijk voor de perso(en) die gedwongen is of zijn om te trouwen. Voor het slachtoffer heeft huwelijksdwang niet alleen nadat het huwelijk gesloten is ingrijpende gevolgen. Ook op het moment dat een vrouw of man zich verzet tegen een voorgenomen gedwongen huwelijk kan dat verregaande, soms fatale, gevolgen voor die persoon hebben. Dit blijkt ook uit de volgende zinsnede uit een rapport van de Verenigde Naties: 'Ontvoeringen, mishandelingen en zelfs moord op vrouwen, komen dikwijls voort uit het feit dat zij zich verzetten tegen een gedwongen huwelijk' (UNHCR, 2005).

In 2005 heeft de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken (ACVZ) het advies 'Tot het huwelijk gedwongen' (ACVZ, 2005b) uitgebracht. Hierin worden aanbevelingen gedaan om zowel preventief en curatief als repressief gedwongen huwelijken in Nederland aan te pakken. Aan de basis van dit advies liggen twee belangrijke voorstudies: een juridische (Schmidt en Rijken, 2005) en een antropologische (De Koning en Bartels, 2005). Deze drie rapporten vormen het vertrekpunt van dit onderzoek.

In het juridische onderzoek van Schmidt en Rijken (2005) wordt het fenomeen vanuit verschillende juridische invalhoeken belicht. Het gaat met name om mensenrechtelijke bepalingen en om de privaatrechtelijke, straf- en vreemdelingenrechtelijke kant. Het antropologische onderzoek heeft ondermeer geresulteerd in de werkdefinitie voor gedwongen huwelijken die in dit onderzoek als uitgangspunt is genomen. Een gedwongen huwelijk is als volgt gedefinieerd:

‘een huwelijk waarbij een of beide huwelijkspartner(s) geen eigen zeggenschap heeft (hebben) over de sluiting van de huwelijksverbintenis en daarmee (liever) niet instemt. Onder deze situatie wordt mede begrepen het wel meewerken aan de formele (wettelijke) huwelijkshandelingen doch onder lichamelijke of geestelijke bedreiging’ (ACVZ, 2005b).

Sinds het advies van de AVCZ heeft de berichtgeving rond gedwongen huwelijken niet stilgestaan. Onderstaande berichtgeving illustreert de mogelijke ernstige gevolgen van een gedwongen huwelijk.

Politie voorkomt gedwongen huwelijk

‘De politie heeft de afgelopen twee weken in Amsterdam twee mannen aangehouden op verdenking van het ontvoeren van een 22-jarige Pakistaanse vrouw. Het gaat om de 49-jarige stiefvader en een 21-jarige oom van het slachtoffer. Ze zouden hun familielid naar Pakistan hebben willen brengen om haar daar onder dwang te laten trouwen. Dat maakte de politie vrijdag bekend. Het slachtoffer heeft tegen de zin van haar familie een relatie met een 19-jarige Indiase jongen. De twee verdachten zouden de vrouw met geweld naar haar ouderlijk huis hebben gebracht, waarbij ze enkele kneuzingen opliep. De Pakistaanse verblijft nu op een geheim adres.’¹

Mede door dergelijke berichten wordt in 2007 door de politiek besloten een onderzoek naar huwelijksdwang te gelasten.² Onderstaande aspecten worden daarbij aangedragen om de noodzaak van een onderzoek te onderstrepen:

- de ingrijpende gevolgen voor de betrokken slachtoffers;
- de onaanvaardbare inbreuk die gedwongen huwelijken maken op het in Nederland gehuldigde beginsel van vrije partnerkeuze;
- mogelijke substantiële belemmeringen voor integratie in de Nederlandse samenleving.

Meer specifiek is aanleiding van het onderzoek de toezegging van de minister van Justitie aan de Tweede Kamer om de (strafrechtelijke) mogelijkheden om tegen gedwongen huwelijken op te treden te onderzoeken.³ Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum heeft deze onderzoeksopdracht aan Bureau Beke verleend.

1.1.1 Onderzoeksvragen

In dit onderzoek staat het beantwoorden van de volgende onderzoeksvragen centraal:

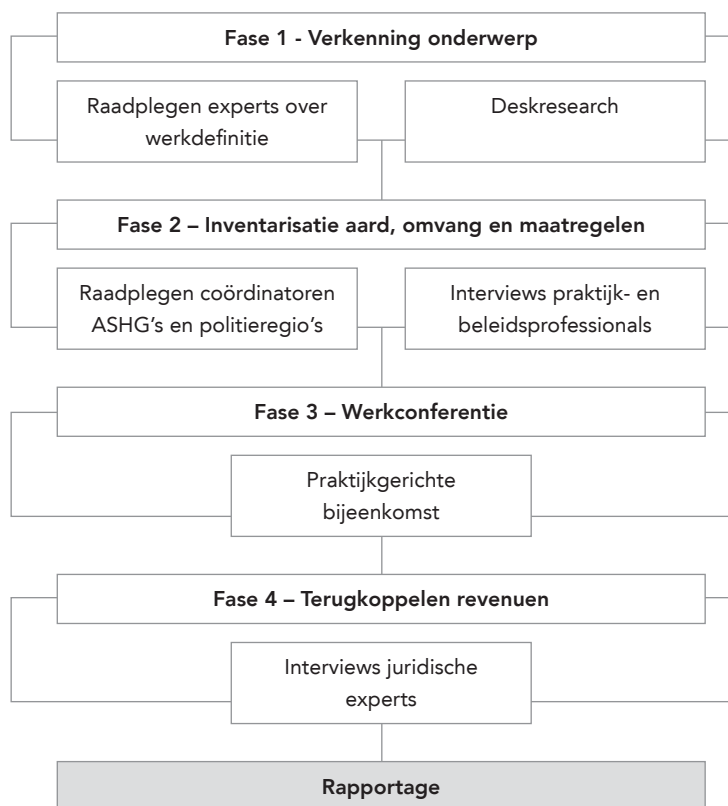
- Wat wordt verstaan onder gedwongen huwelijken?
- In welke vorm(en) komt dit fenomeen in Nederland voor?
- Zijn er afdoende (strafrechtelijke) instrumenten om hiertegen op te treden?

Deze vragen worden in de volgende paragraaf in subvragen onderverdeeld. De inkadering van de term ‘gedwongen huwelijken’ staat in de eerste onderzoeksvraag voorop. Een deelvraag hierbij is of de eerdergenoemde werkdefinitie volstaat voor een preventieve, curatieve en repressieve aanpak van het fenomeen. Een goede werkdefinitie vormt namelijk de basis voor de tweede en derde onderzoeksvraag.

1.1.2 Onderzoeksdesign

Het onderzoek is opgedeeld in vier fasen. Onderstaand schema geeft een visuele weergave van het onderzoeksdesign. Daarna worden per fase de onderzoeksactiviteiten toegelicht.

Figuur 1.1: Schematische weergave van het onderzoeksdesign

Fase 1 - Verkenning onderwerp

Raadplegen experts

De werkdefinitie van gedwongen huwelijken van de ACVZ is het uitgangspunt van het onderzoek. Deze definitie is aan vijf experts met kennis van gedwongen huwelijken voorgelegd.⁴ Hierbij zijn de verschillende aspecten uit de werkdefinitie systematisch besproken. Daarbij zijn onder andere de volgende vragen gesteld:

- Kan men zich vinden in de uitgangspunten van de werkdefinitie of moet het fenomeen smaller of juist breder worden omschreven?
- Welke kenmerken/elementen zijn onderdeel van een gedwongen huwelijk?
- Wat is 'geen eigen zeggenschap' hebben?
- Wanneer is er sprake van '(liever) niet instemmen'?

- Gaat het bij 'de huwelijksverbintenis' alleen om een huwelijk voor de Nederlandse wet of gaat het ook om een religieuze huwelijksverbintenis?
- Welke vormen van dwang kunnen worden onderscheiden? Dekkt de omschrijving 'lichamelijke of geestelijke bedreiging' dit volledig?

Deskresearch

In deze onderzoekshandeling zijn de relevante rapportages op het gebied van gedwongen huwelijken geraadpleegd. Daarnaast is een internetsearch naar recente ontwikkelingen op het onderzoeksterrein uitgevoerd. Verder is een praktische inventarisatie van de aanpak in Nederland opgestart. Deze inventarisatie heeft, gezien de korte tijdspanne van het onderzoek, het karakter van een quickscan waarbij in ieder geval de belangrijkste bronnen en ontwikkelingen zijn meegenomen.

Fase 2 – Inventarisatie aard, omvang en maatregelen

Raadplegen coördinatoren van ASHG's en politieregio's

Om een globaal, landelijk dekkend, beeld te krijgen van de aard en omvang van gedwongen huwelijken is een korte inventarisatie uitgevoerd bij alle coördinatoren van de Advies- en Steunpunten Huiselijk Geweld en de coördinatoren huiselijk geweld van de 25 politieregio's in Nederland. Daarbij is niet gevraagd naar informatie uit politiestructuren, maar is gevraagd naar persoonlijke ervaringskennis op het gebied van gedwongen huwelijken bij deze coördinatoren. De volgende vragen zijn aan de coördinatoren van de ASHG's en de politieregio's gesteld:

- Kunnen de coördinatoren een inschatting geven van het vóórkomen van gedwongen huwelijken in de regio waar zij werkzaam zijn?
- Indien men kennis heeft van concrete zaken, wat was dan de strekking hiervan?
- Indien men kennis heeft van concrete zaken, wat was dan de afloop hiervan?
- Indien men kennis heeft van concrete zaken, is er dan een verandering zichtbaar in de meldingsbereidheid en houding ten aanzien van de problematiek rond gedwongen huwelijken?

Uitgangspunt in deze quick scan is of dit fenomeen in 2007 in de politieregio of het ASHG-werkgebied is voorgekomen.

Interviews

In deze onderzoeksfase hebben andere experts dan in fase 1 input geleverd omtrent het in kaart brengen van maatregelen tegen gedwongen huwelijken.⁵ Enkele vragen voor deze onderzoeksfase zijn:

- Weten de experts van meldingen van gedwongen huwelijken?
- Welke drempels bestaan er eventueel voor betrokkenen bij gedwongen huwelijken om aangifte hiertegen of melding hiervan te doen?
- Is er verandering merkbaar ten aanzien van meldingsbereidheid en houding ten aanzien van de problematiek rond gedwongen huwelijken?
- Weten experts van opsporingsonderzoeken rond gedwongen huwelijken die bij de politie lopen en het verloop hiervan?

- Wat zijn de huidige mogelijkheden om strafrechtelijk of anderszins tegen huwelijksdwang op te treden?
- Is de wettelijke situatie sinds het ACVZ-onderzoek van 2005 veranderd?

Fase 3 - Werkconferentie

De resultaten uit de vorige twee fasen hebben als input gediend voor de werkconferentie. Voor de bijeenkomst zijn deskundigen vanuit de praktijk, de beleidshoek en de wetenschap uitgenodigd. Aan de deskundigen zijn de werkdefinitie en verschillende maatregelen voorgelegd. Ook is aan de hand van een casus, voortkomend uit onderzoeksfase 2, meegedacht over (het voorkomen van) gedwongen huwelijken.

Fase 4 - Terugkoppeling rekenen

Tot slot zijn de mogelijke juridische maatregelen, die uit voorgaande fasen naar voren zijn gekomen, voorgelegd aan enkele juridische experts. De geraadpleegde experts beschikken niet alleen over specifieke juridische kennis op het terrein van huwelijksdwang, maar zij hebben ook kennis van de culturele achtergrond waarbinnen deze problematiek zich voordoet. Deze terugkoppeling dient enerzijds om de juridische haalbaarheid te peilen. Anderzijds is de experts gevraagd hoe zij de wenselijkheid van de voorgestelde maatregelen beoordelen.

1.2 Afbakening van de terminologie en het onderzoek

Naast het begrip gedwongen huwelijk bestaan ook de begrippen gearrangeerd huwelijk en schijnhuwelijk. Deze drie begrippen komen regelmatig in dezelfde context voor, maar ze hebben een verschillende betekenis. In deze paragraaf wordt het verschil en de overlap tussen deze begrippen toegelicht. Daarnaast wordt het onderzoeksterrein afgebakend.

Terminologie

Een gearrangeerd huwelijk is een huwelijk waarbij de ouders een partner voor hun kind zoeken. De mate waarin het kind bij deze huwelijken invloed kan en mag uitoefenen op de partnerkeuze varieert van veel tot zeer beperkt. De ACVZ (2005b) noemt een gedwongen huwelijk dan ook de uiterste vorm van het gearrangeerde huwelijk. Andersom hoeft een gedwongen huwelijk niet gearrangeerd te zijn. Er kunnen ook andere motieven aan de dwang ten grondslag liggen. Een gedwongen huwelijk kan dus een gearrangeerd huwelijk zijn, maar dit is nadrukkelijk niet altijd het geval. In het volgende hoofdstuk gaan we nog nader in op gearrangeerde huwelijken.

Naast het gearrangeerde huwelijk bestaat ook de term schijnhuwelijk. Een schijnhuwelijk is volgens een resolutie van de Europese Unie:⁶

⁶'een huwelijk van een onderdaan van een lidstaat of een onderdaan van een derde land die legaal in een lidstaat verblijft, met een onderdaan van een derde land met als enig doel de regels betreffende de binnenkomst en het verblijf van onderdanen van derde landen te misbruiken en voor de onderdaan van het derde land een vergunning tot vestiging of tot verblijf in een lidstaat te verkrijgen.'

Een schijnhuwelijk betreft dus een huwelijk waarbij de twee huwelijkspartners met het sluiten van de overeenkomst niet de bedoeling hebben om een duurzaam samenleven op te starten. Meestal gaat het hierbij om het verkrijgen van geldige verblijfsdocumenten. Bij een schijnhuwelijk hebben beide partners meestal belang bij het huwelijk en zal er geen sprake zijn van een gedwongen huwelijk. Toch kan het voorkomen dat minimaal een van de partners sterk onder druk van de familie gezet wordt om in te stemmen met het huwelijk. Dus ook bij schijnhuwelijken kan sprake zijn van dwang, maar dit hoeft niet.

Dit onderzoek richt zich specifiek op gedwongen huwelijken. De hierboven beschreven verschijnselen zullen in dit rapport alleen genoemd worden als uitingsvorm van gedwongen huwelijken. Naast de term gedwongen huwelijken gebruiken we in dit rapport eveneens de term 'huwelijksdwang'.

Onderzoeksterrein

Hoewel zich in onder andere België en Denemarken verschillende ontwikkelingen voordoen op het terrein van de aanpak van gedwongen huwelijken, blijft dit onderzoek voornamelijk beperkt tot de situatie in Nederland. De reden hiervoor is dat de Europese ontwikkelingen in een ander onderzoek worden geëxploreerd. Verder zal in dit onderzoek gekeken worden welke mogelijkheden op juridisch terrein en daarbuiten bestaan om gedwongen huwelijken aan te pakken. Het privaatrecht, het vreemdelingenrecht en het strafrecht zijn de bestudeerde rechtsgebieden. Bij het niet-juridische deel worden zowel preventieve als curatieve mogelijkheden voor de aanpak van gedwongen huwelijken besproken.

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 gaan we in op de aard en omvang van gedwongen huwelijken. Daarin staat onder andere de werkdefinitie centraal. Hoofdstuk 3 vormt een weergave van de aanpak van dit fenomeen, waarbij zowel juridische als niet-juridische mogelijkheden worden besproken. Ten slotte sluiten we in hoofdstuk 4 af met conclusies. In het rapport zullen uitspraken van experts ter illustratie worden gebruikt. Omwille van de privacy worden de citaten zonder bronvermelding genoteerd.

Noten

1. Bron: ANP, 22 juni 2007.
2. Bron: Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2007.
3. Bron: Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2008.
4. Voor een totaalijst met experts, zie bijlage 1.
5. Niettemin nemen we alle experts gezamenlijk op in bijlage 1. Op deze wijze zijn uitspraken die in hoofdstuk 4 worden aangehaald niet tot individuele experts terug te voeren.
6. Bron: Raad van de Europese Unie, 1997.

2 Aard en omvang van gedwongen huwelijken

Dit hoofdstuk geeft inzicht in de aard, omvang en achtergronden van gedwongen huwelijken. Eerst wordt de relatie gelegd met eer(culturen) en vervolgens wordt ingezoomd op de werkdefinitie. Daarnaast wordt een overzicht gegeven van verschijningsvormen van gedwongen huwelijken. Het hoofdstuk eindigt met een inventarisatie bij de Advies- en Steunpunten Huiselijk Geweld (ASHG's) en de politie wat betreft de prevalentie van gedwongen huwelijken. Dit hoofdstuk is gebaseerd op de deskresearch en de inbreng van experts uit de interviews en de werkconferentie. Ter illustratie wordt dit hoofdstuk gelardeerd met uitspraken van experts.

2.1 Eer, eerculturen en het huwelijk

Voor de begripsaanduiding en de aanpak van huwelijksdwang is het noodzakelijk om enige kennis te hebben van de culturele achtergrond waarbinnen dit fenomeen zich afspeelt. Huwelijksdwang doet zich voor in culturen, zogenaamde eerculturen, waarin veel waarde wordt gehecht aan eer en aan familiebelangen. In deze culturen komt het ook voor dat kinderen door hun ouders worden uitgehuwelijkt (Albrecht, 2007). Er is een verband tussen de fenomenen gedwongen huwelijken, uithuwelijking en eergerelateerd geweld. Daarom gaan we ter verduidelijking in deze paragraaf dieper in op bijvoorbeeld eerculturen, eergerelateerd geweld, de betekenis van een huwelijk binnen eerculturen en gearrangeerde huwelijken.

Eerculturen

Culturen kunnen aan de hand van diverse criteria ingedeeld worden. In de inleidende tekst wordt gesproken van eerculturen. Het gaat hier om groeps culturen waarbinnen eer een belangrijke rol speelt.¹ In een groeps cultuur prevaleert het belang van de groep boven dat van het individu. Individuen zijn daarom ook afhankelijk van de groep. In de tegenhanger van de groeps cultuur, de individualistische cultuur, is het individu veel autonoom in zijn beslissingen en gedragingen; het eigen belang staat voorop (Ermers, 2007). Eerculturen komen veelal bij niet-westerse samenlevingen voor en de groep wordt gevormd door de familie. Daarbij kan het begrip familie soms een bredere betekenis hebben in de zin van een clan of zelfs een hele dorpsgemeenschap (Van Eck, 2001). De familie is de belangrijkste 'organisatie' waarop een individu terug kan vallen bij bijvoorbeeld ziekte, werkloosheid of sterfgevallen. Elk lid van de familie wordt door de familie beschermd en kan voor het overleven zelfs afhankelijk zijn van de familie. Deze afhankelijkheid is in het westen veel minder aanwezig omdat de staat veel van deze taken heeft overgenomen (Albrecht, 2007).

Naast deze afhankelijkheid van de familie geldt in eerculturen ook het omgekeerde: de familie is afhankelijk van de individuele leden. Dit heeft te maken met eer. Families leven in een gemeenschap met verschillende andere families. Eer is een belangrijke voorwaarde voor sociale acceptatie door de andere families in die gemeenschap (Ermers, 2007). Er kunnen op hoofdlijnen twee soorten eer onderscheiden worden: de familie-eer en de persoonlijke eer. De persoonlijke eer heeft betrekking op iemand als persoon, bijvoorbeeld op zijn karakter of zijn kennis. De familie-eer wordt ontleend aan de familie waartoe een individu behoort (Albrecht, 2007). De familie-eer bestaat uit enerzijds de seksuele (primair vrouwelijke) eer en anderzijds de niet-seksuele eer (mannelijke trots). In eerculturen bezit elk persoon zowel persoonlijke als familie-eer. Deze vormen van eer staan niet geheel los van elkaar; wanneer iemand bijvoorbeeld veel aanzien geniet binnen een gemeenschap – persoonlijke eer – dan delen de andere familieleden daar ook in (Van Eck, 2001).

Eerverdediging, eerverlies en eerherstel: eerge relateerd geweld

Voor de acceptatie van een individu en zijn familie door de sociale omgeving heeft met name de familie-eer een cruciale functie. De familie-eer wordt als een collectief bezit van de hele familie gezien waar elk familielid zijn verantwoordelijkheid voor moet dragen. Ieder lid heeft, mede afhankelijk van geslacht, leeftijd en plaats in de hiërarchie, zijn eigen taak bij het beschermen en verdedigen van de familie-eer (Ermers, 2007). Bij wangedrag van een van de leden kan de familie-eer in het geding komen. Het is dan noodzakelijk dat de familie hierop reageert om te voorkomen dat door het gedrag eerverlies voor de familie ontstaat. De manier waarop er gereageerd wordt, is van een aantal factoren afhankelijk. Een van de belangrijkste is of de gemeenschap buiten de familie op de hoogte is van het wangedrag en (dreigend) eerverlies. Wanneer dit niet het geval is, kan de 'herstel-actie' ook binnen de familie worden uitgevoerd. Wanneer de eerschending ook bekend is bij leden buiten de familie, zal de familie zich 'genoodzaakt' voelen om de eer op zodanige wijze te herstellen dat ook de buitenwereld ervan op de hoogte is (Albrecht, 2007). Bij deze laatste actie is de kans groter dat er geweld aan te pas komt. Er wordt dan gesproken van eerge relateerd geweld. In 2005 is eerge relateerd geweld door Ferwerda en Van Leiden omschreven als:

'elke vorm van geestelijk of lichamelijk geweld gepleegd vanuit een collectieve mentaliteit in een reactie op een (dreiging van) schending van de eer van een man of vrouw en daarmee van zijn of haar familie waarvan de buitenwereld op de hoogte is of dreigt te raken' (Ferwerda en Van Leiden, 2005).

Een gedwongen huwelijk kan het gevolg zijn van een eerschending of als oplossing voor dreigend eerverlies ingezet worden. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn bij een meisje dat in het geheim een relatie heeft, totdat familieleden of leden van de gemeenschap erachter gekomen. Om de eer niet verder te beschadigen wordt het meisje gedwongen te trouwen met haar neef in Turkije. Geschonden eer hoeft echter niet het motief voor een gedwongen huwelijk te zijn. Ook andere, bijvoorbeeld financiële, motieven kunnen de reden voor het gedwongen huwelijk zijn. Een gedwongen huwelijk kan, maar hoeft dus geen vorm van eerge relateerd geweld te zijn.

Het huwelijk in eerculturen

Een huwelijk is in eerculturen sociaal gezien geen verbintenis tussen twee personen maar een verbintenis tussen twee families. Daarom is het erg belangrijk om een goede, geschikte huwelijkskandidaat te kiezen, die de verbintenis tussen de families ten goede komt. In dit kader vindt uithuwelijking, ook wel het gearrangeerde huwelijk, plaats. Dit betekent dat de oudere familieleden een huwelijkspartner zoeken en kiezen voor de jongere familieleden (Bartels, 2007). Het gaat dus om een beslissing van twee families en niet, zoals in de Westerse samenleving gebruikelijk is, om een beslissing van twee individuen. De familiebelangen en de belangen van de huwelijkspartners kunnen bij een gearrangeerd huwelijk samengaan, maar het een, vaak het individuele belang, kan ook ondergeschikt zijn aan het andere, zoals in de situatie dat een huwelijk gesloten wordt om een geschonden familieer te herstellen. De individuele belangen zijn dan ondergeschikt aan het familiebelang. Uithuwelijking kan vrijwillig zijn en in dat geval is er geen sprake van geweld en dwang. Pas wanneer een of beide partners niet (met elkaar) wil(len) trouwen en de familie het gearrangeerde huwelijk toch doordrukt, is er sprake van huwelijksdwang. De Koning en Bartels (2005) onderscheiden vier typen gearrangeerde huwelijken waarbij de mate van vrijwilligheid varieert:

- Eigen initiatieftype: het kind neemt zelf initiatief tot het uitzoeken van een geschikte partner. Ouders wordt om toestemming gevraagd.
- Gezamenlijke type: ouders en kind zijn samen actief betrokken bij de partnerkeuze.
- Gedelegeerde type: de kinderen, met name jongens, mogen hun voorkeur voor type partner aan ouders duidelijk maken. Ouders proberen hier rekening mee te houden.
- Geplande type: ouders plannen het hele huwelijk van partnerkeuze tot huwelijksvoltrekking. Relevante familiale en gemeenschapsfactoren zijn van doorslaggevend belang. Er is weinig tot geen interactie met de huwelijkspartners.

Het gearrangeerde huwelijk waarbij het meisje of de jongen eigen initiatief mag nemen, komt dicht in de buurt van het 'vrije' huwelijk zoals we dat in Nederland kennen. Bij het laatste type, het geplande, gearrangeerde huwelijk is er meestal sprake van dwang, hoewel het ook voorkomt dat een jongen of meisje instemt met het voorstel van de ouders. Het komt bijvoorbeeld voor dat kinderen, en vooral meisjes, instemmen met een gearrangeerd huwelijk, omdat zij daarmee hopen wat vrijheid te verkrijgen of omdat zij graag een gezin willen stichten (De Koning en Bartels, 2005).² Ook bij het gedelegeerde type kan sprake zijn van huwelijksdwang, wanneer ouders geen rekening met de voorkeuren van hun kind hebben gehouden. Hieruit blijkt, zo concluderen ook De Koning en Bartels (2005), dat er geen scherpe afbakening is tussen dwang en vrijwilligheid. Het is een continuüm waarbij vrije huwelijken aan de ene kant en geplande gearrangeerde huwelijken aan de andere kant de uiteinden vormen.

2.2 De werkdefinitie

In dit onderzoek is de definitie die in 2005 door de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken (ACVZ, 2005b) is opgesteld als uitgangspunt genomen. Volgens de ACVZ is een gedwongen huwelijk:

‘Een huwelijk waarbij een of beide huwelijkspartner(s) geen eigen zeggenschap heeft (hebben) over de sluiting van de huwelijksverbintenis en daarmee (liever) niet instemt. Onder deze situatie wordt mede begrepen het wel meewerken aan de formele (wettelijke) huwelijkshandelingen doch onder lichamelijke of geestelijke bedreiging.’

2.2.1 De werkdefinitie nader bekeken

Bij aanvang van dit onderzoek is niet bekend in hoeverre deze definitie volledig de lading van het fenomeen huwelijksdwang dekt. Hetzelfde geldt voor het draagvlak voor de geformuleerde definitie bij de deskundigen vanuit diverse disciplines. Daarom spreken we in dit onderzoek van de werkdefinitie. Voor de inkadering en afbakening van het begrip en het beantwoorden van de eerste onderzoeksvraag hebben we diverse experts geraadpleegd, zowel tijdens de individuele interviews als in de werkconferentie. De opbrengsten uit deze onderzoeksactiviteiten zullen in deze paragraaf puntsgewijs worden besproken. De volgende aspecten van de werkdefinitie komen aan bod:

- Geen eigen zeggenschap;
- (Liever) niet instemmen;
- De sluiting van de huwelijksverbintenis;
- Lichamelijke of geestelijke bedreiging.

Het gaat hier niet om een juridische definitie, maar om een werkdefinitie die door belanghebbende of betrokken instanties, zoals politie, openbaar ministerie, vrouwenopvang en cultureel-etnische organisaties gedragen wordt. De werkdefinitie zal daarom algemeen van aard moeten zijn. Vervolgens kan de definitie geoperationaliseerd worden, door diverse subvormen, motieven en andere gedetailleerde aspecten te benoemen. Er kan dus, zo nodig, ook rekening gehouden worden met sociaal-maatschappelijke factoren. Met name met het oog op signalering en preventie is het van belang dat ook de vormen van huwelijksdwang die volgens de wet (nog) niet strafbaar zijn, in de werkdefinitie tot uiting komen. Niet alleen omdat deze vormen op zichzelf al ernstig zijn, maar juist ook omdat deze een opmaat kunnen vormen voor ernstigere (strafbare) vormen van huwelijksdwang.

‘Geen eigen zeggenschap’

Het aspect ‘eigen zeggenschap hebben’ gaat over het recht om over iets te beslissen. Bij een gedwongen huwelijk is er een gebrek aan dit recht, met andere woorden: een gebrek aan zelfbeschikkingsrecht. In de werkdefinitie heeft dit recht betrekking op de sluiting van de huwelijksverbintenis. Daarnaast kan eigen zeggenschap ook betrekking hebben op de partnerkeuze, het tijdstip of de plaats van de huwelijksluiting. Dit komt in de werkdefinitie niet heel expliciet naar voren. Zonder eigen zeggenschap hoeft niet per definitie sprake te zijn van een gedwongen huwelijk. Ook zonder eigen zeggenschap kan iemand vrijwillig met een ander trouwen.

“Geen eigen zeggenschap hebben, is van secundair belang. Bij een gearrangeerd huwelijk bijvoorbeeld heeft een persoon geen eigen zeggenschap over zijn of haar partner, maar kan deze toch zonder dwang instemmen met het huwelijk. Andersom is altijd dwang in het spel: bij een huwelijk waar iemand wel eigen zeggenschap heeft gehad, maar niet met het huwelijk instemt, gaat het om dwang.”

Daarbij wordt opgemerkt dat gearrangeerde huwelijken ook gradaties kennen, zoals eerder al is aangehaald vanuit het onderzoek van De Koning en Bartels (2005).³ Iemand kan ook beperkte zeggenschap hebben door zelf enkele partners aan te dragen, waarna bijvoorbeeld de moeder uiteindelijk beslist. Een ander voorbeeld is de omstandigheid dat iemand uit twee huwelijkspartners mag kiezen.

‘(Liever) niet instemmen’

Een belangrijk element van gedwongen huwelijken is de wijze waarop het huwelijk tot stand komt of is gekomen. Allereerst gebeurt dit tegen de vrije wil van een of beide partners. Deze onvrijwilligheid kan betrekking hebben op de partnerkeuze, maar ook op de beslissing om al dan niet te trouwen. Naast het gebrek aan vrije keuze is een tweede essentieel element van gedwongen huwelijken dat de totstandkoming geschiedt onder psychische of morele druk danwel geestelijk of fysiek (bedreiging met) geweld. In het ACVZ-rapport (ACVZ, 2005b) wordt gesproken van ‘alle vormen van gedragingen, handelingen, inclusief bedreigingen die leiden tot een situatie waarbij de betrokkenen komen tot een huwelijk dat niet in vrijheid is gesloten’.

‘Ergens mee instemmen’ betekent iets goedkeuren, ergens mee akkoord gaan. In dit geval betreft ‘instemmen’ het goedkeuren van de sluiting van de huwelijksverbintenis. Het woord ‘instemmen’ is in combinatie met ‘sluiting van de huwelijksverbintenis’ ongelukkig. Hiermee wordt de indruk gewekt dat het instemmen enkel betrekking heeft op de handeling waarmee een huwelijk wordt gesloten, het jawoord geven, terwijl het over de gehele totstandkoming van het huwelijk gaat.

“Het gaat om de wijze waarop het huwelijk totstandkomt of is gekomen, maar om de vraag: is het huwelijk vrijwillig of niet? De vrije wil van beide huwelijkspartners speelt een cruciale rol bij de vraag of er sprake is van een gedwongen huwelijk.”

Wanneer iemand niet vrijwillig instemt, dan is er bijna vanzelfsprekend sprake van op zijn minst enige druk om alsnog in te stemmen. Het aspect ‘liever niet instemmen’ geeft impliciet wel aan dat iemand ergens bij voorkeur niet mee akkoord gaat, maar het onvrijwillige karakter van een gedwongen huwelijk komt niet expliciet naar voren. Deze onvrijwilligheid wordt in het tweede deel van de werkdefinitie via ‘onder deze situatie wordt mede begrepen het wel meewerken aan de formele (wettelijke) huwelijks-handelingen doch onder lichamelijke of geestelijke bedreiging’ nader toegelicht.

“Deze zin geeft aan dat iemand wel kan instemmen met een huwelijk terwijl hij of zij het er eigenlijk niet mee eens is en alleen onder lichamelijke of geestelijke bedreiging heeft ingestemd.”

Experts noemen twee aspecten die betrekking hebben op het instemmen die van belang zijn. Allereerst gaat het over het kenbaar maken dat het huwelijk tegen de wil van een slachtoffer is.

“Een jongen of meisje moet wel op een of andere manier kenbaar maken dat hij/zij niet wil trouwen. Wanneer dit niet gebeurt, is het voor degenen die te goeder trouw handelen, zoals ouders die de beste huwelijkskandidaat voor hun kind hebben uitgezocht, niet duidelijk dat er sprake is van dwang als zij het huwelijk doorzetten.”

Hoewel het bovenstaande sec genomen juist is, is het ook belangrijk om deze opmerking in het perspectief van de cultuur te zien waarin gearrangeerde huwelijken voorkomen. Het is namelijk niet altijd mogelijk voor een kind om aan te geven dat hij/zij niet wil. Experts benadrukken daarom dat, hoewel het kenbaar maken een belangrijk onderdeel is van de definitie, dit niet in de definitie opgenomen zou moeten worden. Daarmee zou er veel (volgens sommigen te veel) nadruk gelegd op het kenbaar maken. Bovendien weten ouders vaak heel goed wanneer hun kind iets wel of niet wil, zonder dat dit uitgesproken of op een andere wijze kenbaar gemaakt hoeft te zijn. Tot slot is ‘al dan niet willen’ een grijs gebied, zoals bij het meisje dat eigenlijk niet wil trouwen, maar wel vrijwillig instemt omdat ze daarmee hoopt op meer vrijheid of omdat ze weet hoeveel verdriet ze haar ouders doet met een weigering.

Het tweede aspect dat hier van belang is, zijn de motieven voor de huwelijksluiting. Nadrukkelijk gaat het in de laatste quote over het kenbaar maken om personen die te goeder trouw handelen. Er zijn ook mensen die te kwader trouw een huwelijk tot stand willen laten komen.

“Er zijn allerlei motieven om een huwelijk te laten sluiten. Motieven kunnen in en buiten de huwelijksfeer liggen. Binnen de huwelijksfeer kan een motief zijn dat ouders ervan overtuigd zijn dat de kandidaat die zij aandragen de beste keuze is voor hun kind. Motieven die buiten de huwelijksfeer liggen, zijn bijvoorbeeld een verblijfsvergunning of de bescherming van de familie-erf bij dreigend eerverlies.”

Motieven voor een gedwongen huwelijk zijn talrijk en bovendien afhankelijk van de concrete situatie. Het zou te ver voeren om al deze motieven in de werkdefinitie op te nemen. De werkdefinitie moet, zoals al eerder gesteld, op een hoger geaggregeerd niveau geformuleerd worden, met daaraan gekoppeld een concrete operationalisering. Het is vooral bij de aanpak belangrijk om ook de motieven erbij te betrekken, zowel voor de aanpak in preventieve zin als voor een juridische aanpak. Omdat aan een huwelijksluiting veel vooraf gaat, kan een preventieve aanpak zinvol zijn, maar niet zonder de motieven te kennen. Het te snel overgaan op een juridische aanpak kan de situatie namelijk juist verergeren.

Daarom is het belangrijk om op de hoogte te zijn van de motieven, want deze kunnen voor een eventuele strafbaarstelling gebruikt worden bij het bepalen van strafverzwarende of –verlichtende omstandigheden; er wordt immers een beoordeling gemaakt van menselijk gedrag.

‘De sluiting van de huwelijksverbintenis’

Onder een huwelijk verstaan we in dit rapport zowel een burgerlijk of wettelijk huwelijk als een religieus of buitenwettelijk huwelijk. Het religieus huwelijk is voor veel culturen belangrijker dan het burgerlijk huwelijk. Dit geldt eigenlijk voor alle religies, maar binnen eerculturen wordt nog meer waarde gehecht aan tradities, waaronder de religieuze tradities bij de huwelijksvoltrekking.⁴ Pas als het religieus huwelijk gesloten én geconsumeerd is, wordt men als gehuwd beschouwd.

“Hoewel er duidelijke culturele verschillen zijn, is in veel culturen de consummatie van het huwelijk het belangrijkste aspect van een huwelijksluiting. Het ceremoniële deel van de huwelijksluiting is niet geldig zonder feest en huwelijksnacht.”

In de werkdefinitie wordt gesproken van de sluiting van de huwelijksverbintenis. De periode voorafgaand aan het sluiten van de verbintenis lijkt daarbij niet inbegrepen, terwijl de wijze van totstandkoming van het huwelijk van cruciaal belang kan zijn.

‘Lichamelijke of geestelijke bedreiging’

De dwangcomponent is in de werkdefinitie benoemd als ‘lichamelijke of geestelijke bedreiging’. Bedreiging is een juridische term uit het strafrecht en is een verregaande vorm van dwang. Er zijn echter ook subtielere vormen van dwang:

“Bij dreiging gaat het om dreigen met iets. Bij sociale en emotionele druk is dat vaak niet het geval. Er kan bijvoorbeeld heel erg op een meisje ingepreemd worden, zonder te dreigen. Morele druk heeft te maken met een gevoel van solidariteit en ook sociale controle is dwang, alleen zijn dit vormen die niet juridisch hard te maken zijn. Denk bijvoorbeeld aan de constant geplaatste opmerking ‘oma zou het zo fijn vinden’ of een moeder die zegt ‘ik pleeg nog eens zelfmoord’. Deze vormen van subtiele dwang vallen nu niet onder de definitie.”

De experts benadrukken dat het bij gedwongen huwelijken niet alleen gaat om dwang en bedreiging in juridische zin, maar ook om de overige dwangvormen, zoals psychologische druk, affectieve chantage of een grote sociale en familiale druk. In dit onderzoek komen diverse voorbeelden van gedwongen huwelijken naar voren waarbij subtiele en geestelijke dwang is uitgeoefend. De niet-strafbare, subtiele vormen van dwang staan aan de ene kant van het spectrum. Aan de andere kant staat de meest extreme vorm van dwang, namelijk fysiek geweld. Ook deze dwangvorm wordt niet geëxpliciteerd in de werkdefinitie.

2.2.2 De werkdefinitie als basis voor de aanpak?

Uit het voorgaande is gebleken dat onder de experts de mening bestaat dat de werkdefinitie aanpassing behoeft. Er is een aantal kanttekeningen geplaatst en er is gewezen op aandachtspunten. Op enkele aspecten lijkt de werkdefinitie het fenomeen gedwongen huwelijk niet volledig te dekken:

- De dwangcomponent wordt in de definitie te beperkt benoemd. Fysieke en geestelijke dreiging is te specifiek en niet allesomvattend.
- In de definitie ontbreken de niet-strafbare, subtiele vormen van dwang, zoals morele druk. Bij een gedwongen huwelijk is sprake van 'enigerlei dwang'.
- Een gedwongen huwelijk gaat in tegen de vrije wil van een of beide huwelijkspartners. Dit fundamentele recht, het recht om over het eigen lot te beschikken, komt niet voldoende tot uitdrukking in de werkdefinitie.
- Bij een gedwongen huwelijk gaat het over de wijze van totstandkoming van het huwelijk. Daarmee wordt niet alleen de daadwerkelijke sluiting van de huwelijksverbintenis bedoeld, maar ook de periode daaraan voorafgaand.

Deze door experts aangedragen punten maken duidelijk dat een werkdefinitie ook voor de meer subtiele vormen van gedwongen huwelijken in de preventieve sfeer bestemd moet zijn, niet alleen voor een repressieve aanpak. Als we de balans van het commentaar op de werkdefinitie opmaken, zou de werkdefinitie er anno 2008 in onze optiek als volgt uit kunnen zien:

Een religieus of wettelijk huwelijk waarbij de (voorbereidende) huwelijkshandelingen tegen de vrije wil van minstens een van de huwelijkskandidaten hebben plaatsgevonden en waar onder een bepaalde vorm van dwang mee is ingestemd.

2.3 Verschijningsvormen

Huwelijken, zowel vrijwillige als gedwongen, komen in diverse verschijningsvormen voor. Zoals eerder in dit hoofdstuk uiteengezet, kan een gearrangeerd huwelijk uitmonden in een gedwongen huwelijk. Het gearrangeerde gedwongen huwelijk is een van de verschijningsvormen. Daarnaast zijn er ook andere vormen van gedwongen huwelijken waarbij andere motieven, zoals het redden of herstellen van de familie-eer, een rol spelen bij de totstandkoming ervan. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer ouders hun kind laten trouwen om daarmee de last van de bescherming van de eer van een meisje over te kunnen dragen aan een echtgenoot. Dit gebeurt met enige regelmaat, zeker wanneer het meisje zich 'vrij' gedraagt en daardoor risico loopt op eerschending.⁵

De hiernavolgende opsomming geeft een overzicht van de meeste, in Nederland voorkomende, vormen van gedwongen huwelijken.⁶ De eerste vier genoemde vormen van huwelijken kennen naast de gedwongen variant ook een vrijwillige.⁷ In bijlage 2 is een lijst opgenomen met alle soorten huwelijken waarbij ook deze vrijwillige varianten zijn weergegeven.

- Neef-nicht-huwelijk (gedwongen variant): huwelijk tussen familieleden, waarbij het niet altijd gaat om neef of nicht uit de eerste lijn, maar in ieder geval familieleden.
- Schakingshuwelijk (gedwongen variant): huwelijk na een onvrijwillige schaking.
- Schijnhuwelijk (gedwongen variant): huwelijk met als enige doel een verblijfsvergunning te verkrijgen.⁸
- Gearrangeerd huwelijk (gedwongen variant): huwelijk opgelegd door vader (soms moeder) en meestal zijn familie. De ouders beslissen met wie zoon of dochter trouwt.
- Geboortehuwelijk: een gearrangeerd huwelijk dat al bij de geboorte geregeld is.
- Het 'moetje': omwille van herstel van de seksuele familie-eer na een zogenaamde 'fysieke bevlekking' (ontmaagding, verkrachting, seksuele relatie, buitenechtelijke zwangerschap, incest et cetera).
- Ruilhuwelijk: om wederzijds de 'bruidsprijs' oftewel koopprijs te kunnen omzeilen.
- Verzoeningshuwelijk: als onderdeel van het beslechten van een bloedvet.
- Zwagerhuwelijk (leviraat): de weduwe moet trouwen met de broer van haar overleden man.
- Economisch huwelijk: huwelijk uit geldzucht of geldnood waarbij een dochter (soms op jonge leeftijd) door haar vader aan de latere echtgenoot verkocht wordt.
- Kindhuwelijk: huwelijk waarbij een minderjarige betrokken is, vaak door toedoen van de ouders geïnitieerd.

2.4 Omvang

Over de omvang van gedwongen huwelijken in Nederland is weinig bekend. Op zich is dit geen verrassend resultaat, aangezien door het ministerie van Justitie ter voorbereiding op dit onderzoek al rondvraag is gedaan naar kennis bij het Openbaar Ministerie (OM) over deze materie. Daar is uitgekomen dat er bij het OM geen gevallen bekend zijn van huwelijksdwang. Dit heeft er onder andere mee te maken dat deze problematiek zich veelal binnen families en binnenshuis afspeelt. Verder is het OM voor de vervolging natuurlijk ook afhankelijk van zaken die door de politie als opsporingsinstantie worden aangedragen.

Uit een ander onderzoek dat door Bureau Beke (Kuppens et al., 2008) is uitgevoerd, blijkt dat een groot deel van eerderegerelateerde kwesties waarmee ROC-leerlingen mee geconfronteerd worden te maken heeft met de dreiging om uitgehuwelijkt te worden.⁹ Dit onderzoek heeft een kwalitatief karakter en de gevonden casussen zeggen niets over de omvang van deze zaken op jaarbasis. De reden waarom dit onderzoek hier wordt aangehaald, is om aan te geven dat (dreiging met) gedwongen huwelijken onder scholieren van ROC's substantieel voorkomt.

Om te kijken in hoeverre andere professionals bekend zijn met deze problematiek is een korte inventarisatie uitgevoerd bij de politie en bij de ASHG's. Er is daarbij gevraagd naar de prevalentie van gedwongen huwelijken in het jaar 2007. Wanneer men bekend is met zaken waarbij gedwongen huwelijken aan de orde waren, is ook nog gevraagd naar de strekking en de afloop van die zaken.

2.4.1 Politie

Alle coördinatoren huiselijk geweld van de 25 politieregio's in Nederland zijn voor deze inventarisatie benaderd. Er zijn twaalf regio's die een reactie op de vragen hebben gegeven. Hieruit blijkt allereerst dat de politie niet registreert op gedwongen huwelijk, dus dat het niet mogelijk is om op basis van politiecijfers een uitspraak te doen over de omvang van huwelijksdwang in Nederland. Een politie-expert geeft dit als volgt aan:

"Politiesystemen registreren alleen strafbare gedragingen. Gedwongen huwelijken vallen daar niet onder. Een query draaien op gedwongen huwelijken kan niet omdat deze zich in een sociale context afspelen. Daar zijn binnen de politieregistraties geen herkenningssystemen op te bouwen."

Tabel 2.1: Inventarisatie bij politie van zaken in 2007 waarbij sprake was van huwelijksdwang

Regio	Zaken bekend?	Toelichting
<i>Limburg-Noord</i>	nee	
<i>Limburg-Zuid</i>	nee	
<i>Noord- en Oost-Gelderland</i>	nee	Wel een schijnhuwelijkszaak
<i>Utrecht</i>	nee	
<i>Haaglanden</i>	nee	
<i>Drenthe</i>	nee	Wel aantal eegerelateerd geweldzaken bekend
<i>Hollands Midden</i>	nee	
<i>IJsselland</i>	nee	Geen concrete casus, mogelijk wel incidenteel met gedwongen huwelijk in aanraking
<i>Zaanstreek-Waterland</i>	nee	
<i>Brabant-Noord</i>	nee	
<i>Twente</i>	ja	Een gedwongen huwelijk door seks voor het huwelijk en daarna verplicht huwen
<i>Rotterdam-Rijnmond</i>	nee	

Uit deze inventarisatie komt naar voren dat de politie nauwelijks te maken krijgt met zaken waarin sprake is van huwelijksdwang of een dreiging daarvan. Dit zou mogelijk veroorzaakt kunnen worden doordat de stap naar de politie, zeker binnen sommige culturen, groot is. Dit bevestigt ook een van de experts:

"Aangifte doen is voor slachtoffers heel lastig. Op het moment dat je dat doet, zet je namelijk de relatie met je familie op het spel."

Het geringe aantal zaken dat uit deze inventarisatie blijkt, kan echter ook het resultaat zijn van ondeskundigheid en onwetendheid bij de politie. Wanneer politiefunctionarissen niet over kennis omtrent huwelijksdwang, eergerelateerd geweld en eerculturen beschikken, zullen ze de problematiek ook niet kunnen herkennen.

“Signalen voor eergerelateerd geweldproblematiek die bij de politie zichtbaar zijn, maar lang niet altijd worden herkend, zijn het weglopen van huis en het aangeven van vermissing van een paspoort, soms ook een verhaal over een verkrachting. Vaak komen meiden of jongens regelmatig bij de politie voor niet heel belangrijke dingen. Ook komen meiden of jongens vaker met een verhaal bij de politie over een dreigend gedwongen huwelijk. Er hoeft in deze gevallen niet altijd ook sprake te zijn van een directe dreiging, maar het signaal is zeer ernstig. Dit wordt verteld om een voet tussen de deur te krijgen bij de politie; het is een schreeuw om hulp.”

Een gevolg van het ontbreken van informatie bij de politie is dat er geen informatie verkregen kan worden over drempels bij eventuele aangifte en veranderingen in de meldingsbereidheid. Daarom levert dit onderzoek geen zich op de aangifte- en meldingsbereidheid.

2.4.2 Advies- en Steunpunten Huiselijk Geweld en Vrouwenopvang

Ook bij de ASHG's is geïnventariseerd in hoeverre zij bekend zijn met zaken waarin huwelijksdwang aan de orde is. De ASHG's zijn veelal ondergebracht bij instellingen voor vrouwenopvang. Omdat onze vraag vaak is uitgezet bij de maatschappelijk werkers in deze instellingen, zijn de reacties vanuit de ASHG's vaker geïllustreerd met concrete casussen dan in de politiereacties. Vanuit de 35 centrumgemeenten waar een ASHG is gevestigd, hebben achttien ASHG's¹⁰ gereageerd. Uit de reacties blijkt dat ook bij de ASHG's en de Vrouwenopvang niet op gedwongen huwelijken worden geregistreerd. Wel zijn er voorbeelden bekend van huwelijksdwang, uithuwelijking en aanverwante zaken (zie tabel 2.2).

Tabel 2.2: Inventarisatie bij ASHG's en Vrouwenopvang van zaken in 2007 waarbij sprake was van huwelijksdwang

Regio	Zaken bekend?	Toelichting
<i>Amsterdam, Diemen, Alkmaar, Flevoland</i>	ja	Enkele concrete casussen waarbij sprake is van een dreigende uithuwelijking.
<i>Arnhem</i>	ja	Geen concrete casus. Er zijn wel vermoedens, bijvoorbeeld bij enkele neef-nichthuwelijken.
<i>Den Haag</i>	ja	Regelmatig zaken over vrouwen die niet vrij zijn om zelf een huwelijkskandidaat te kiezen. Niet al deze vrouwen verzetten zich passief dan wel actief tegen het huwelijk.
<i>Den Helder</i>	nee	
<i>Drenthe</i>	nee	

Tabel gaat verder op de volgende pagina

<i>Ede</i>	onbekend	
<i>Groningen</i>	ja	Geen concrete casussen, maar binnen de huiselijk geweldzaken zijn gedwongen huwelijken wel eens aan de orde.
<i>Kennemerland</i>	ja	In ieder geval een concrete casus van een mogelijk dreigende uithuwelijking.
<i>Peelland</i>	nee	
<i>Leiden</i>	nee	
<i>Tilburg</i>	ja	Met enige regelmaat zaken met gearrangeerde huwelijken. Ook meerdere casussen waarin met zekerheid sprake is van huwelijksdwang.
<i>Utrecht</i>	ja	Diverse voorbeelden van huwelijksdwang. Veel zaken van vrouwen die in het verleden gedwongen getrouwd zijn.
<i>Hilversum</i>	nee	
<i>Zaanstad</i>	nee	
<i>Ridderkerk</i>	nee	

Zaken waarin huwelijksdwang speelt, zijn bij de ASHG's beter bekend dan bij de politie; van de instanties die gereageerd hebben, kan een aanzienlijk deel concrete casussen geven. Veel van de zaken die bij de ASHG's en de Vrouwenopvang bekend zijn, zijn niet als zodanig bij de hulpverlening terechtgekomen. Huwelijksdwang blijkt vaak pas achteraf, zo lichten enkele respondenten toe. De vrouwen komen vaak bij de Vrouwenopvang terecht omdat zij het slachtoffer zijn van huiselijk geweld. Pas later komt de problematiek rond een gedwongen huwelijk naar voren. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de meldingsbereidheid voor gedwongen huwelijken zeker niet hoog ligt. Volgens een deskundige bij een instelling voor vrouwenopvang komt huwelijksdwang vooral vaak voor in het buitenland.

“Ik kom bij de Vrouwenopvang veel vrouwen tegen die in het buitenland onder dwang zijn getrouwd. Zij zijn vervolgens naar Nederland gehaald en worden hier mishandeld door hun man. Wegens deze mishandelingen komen ze uiteindelijk bij de Vrouwenopvang terecht.”

Door sommige ASHG's is ook actief geïntervenieerd in de aangedragen zaak, bijvoorbeeld door het uitvoeren van een gezamenlijke interventie met de schoolmaatschappelijk werker en de politie, waardoor het huwelijk (voorlopig) niet is doorgezet. Ook wordt er enkele keren gesproken over het opstellen van een vluchtplan met het slachtoffer. Niet in alle gevallen is dit even succesvol gebleken. In een geval geeft een ASHG-coördinator aan dat ze veel behoefte heeft aan kennis over hoe om te gaan met deze problematiek. De zaak waar dit ASHG bij betrokken is, is toch uit de hand gelopen. In deze zaak is het ASHG samen met de school actief betrokken bij de begeleiding van een gezin waarin de vader

dreigt om zijn dochter uit te huwelijken. Ondanks de bemoeienis van deze organisaties, is het meisje toch naar het land van herkomst gestuurd om daar onder dwang te trouwen. De zaak is dus door de vingers van de hulpverleners heen geglipt.

“Als hulpverleners balen we hier ontzettend van. Ik hoop dat we hier als organisaties lering uit kunnen trekken en zorgen voor een meer gestandaardiseerd protocol van handelen bij het vermoeden van huwelijksdwang.”

2.5 Resumé

Gedwongen huwelijken kunnen niet los gezien worden van eerculturen waarin huwelijken vaak door ouders of andere familieleden gearrangeerd worden. Er kunnen verschillende gradaties van gearrangeerde huwelijken worden onderscheiden, van vrijwillig tot gedwongen varianten. Naast het gedwongen gearrangeerde huwelijk zijn er ook andere uitingvormen van gedwongen huwelijken. Ook kunnen er verschillende motieven aan ten grondslag liggen, die zowel binnen als buiten de huwelijks sfeer kunnen liggen.

De essentie van een gedwongen huwelijk is tweezijdig: enerzijds het ontbreken van de vrije keuze voor een of beide (toekomstige) partners om te kiezen voor het huwelijk en anderzijds het gebruiken van enige vorm van dwang bij de totstandkoming. Met dwang wordt niet alleen geweld en bedreiging bedoeld, maar ook subtiele dwangvormen zoals affectieve chantage of sociale druk. In de door de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken (2005b) opgestelde werkdefinitie zijn deze subtiele vormen van gedwongen huwelijken onderbelicht. Volgens experts komen de volgende aspecten van gedwongen huwelijken in de definitie niet duidelijk naar voren: het geweldsaspect, de onvrijwilligheid en dwang in de fase voorafgaand in de huwelijksluiting. Met inachtneming van dit commentaar op de werkdefinitie, zou de werkdefinitie er anno 2008 als volgt uit kunnen zien:

Een religieus of wettelijk huwelijk waarbij de (voorbereidende) huwelijks handelingen tegen de vrije wil van minstens een van de huwelijkskandidaten hebben plaatsgevonden en waar onder een bepaalde vorm van dwang mee is ingestemd.

Over de prevalentie van gedwongen huwelijken in Nederland zijn geen betrouwbare uitspraken te doen. Dat gedwongen huwelijken voorkomen in Nederland bevestigen diverse experts, maar organisaties zijn nog niet erg bekend met het fenomeen huwelijksdwang; zowel de ASHG's als het openbaar ministerie en de politie hebben weinig tot geen ervaring met gedwongen huwelijkszaken. Een gevolg hiervan is, dat er geen zicht bestaat op de eventueel veranderende aangifte- en meldingsbereidheid rond gedwongen huwelijken.

Noten

1. Het gaat te ver om in dit rapport in te gaan op eerculturen in een individualistische cultuur. In deze culturen gaat het om een andere vorm van eer dan dat waarop eerge relateerd geweld betrekking heeft. Voor de eenduidigheid bespreken we hier alleen de eerculturen in een groeps cultuur. Voor meer informatie zie onder andere Ermers (2007).
2. Ook op de website www.watiseer.nl (geraadpleegd op 30 september 2008), opgesteld door Movisie voor jongeren, staat dat de hoop op meer vrijheid voor meisjes een reden kan zijn om in te stemmen met een huwelijk. Dit blijkt tevens ook uit bestudeerde casuïstiek in het kader van het door Bureau Beke uitgevoerde onderzoek 'Leren van eer op scholen. Een onderzoek naar vroegindicatoren van eerge relateerd geweld.' dat in opdracht van het Albeda College is uitgevoerd (Kuppens et al., 2008).
3. Het handelt dan om het gezamenlijke en gedelegeerde type.
4. Tijdens de werkconferentie is daarom gesuggereerd om te spreken van 'het huwelijk of daaraan gelijkende activiteiten'.
5. Bron: www.eerwraak.info.
6. Bron: Ane Nauta. Met deze opsomming pretenderen we niet volledig en uitputtend te zijn. De vele cultureel gerelateerde tradities leveren veel variaties op. Voor het gros van de gedwongen huwelijken waar we in Nederland mee te maken kunnen krijgen, is de lijst compleet, aldus de experts tijdens de werkconferentie.
7. Ook wordt er door een expert geopperd dat enkele andere vormen, zoals het 'moetje' en het verzoeningshuwelijk ook een vrijwillige variant kennen. Het oordeel hierover valt buiten de scope van dit onderzoek.
8. De motieven voor een schijnhuwelijk zijn uiteenlopend: economische of zakelijke overwegingen die hier aan ten grondslag liggen, maar ook emotionele, zoals druk van het familiebelang. Daarnaast komen schijnhuwelijken ook voor in de context van vrouwenhandel, waarbij vrouwen via een schijnhuwelijk naar Nederland worden gehaald om hier onder dwang in de prostitutie te werken.
9. Kuppens, Cornelissens en Ferwerda (2008) hebben in opdracht van het Albeda College uit Rotterdam een onderzoek uit naar vroegsignalen voor eerge relateerd geweld op twee ROC's uitgevoerd.
10. De ASHG's in Amsterdam, Diemen, Flevoland en Alkmaar zijn allen ondergebracht bij de Blijf Groep. Zij hebben een gezamenlijke reactie gegeven, maar behoren wel tot verschillende centrumgemeenten.

3 De aanpak van gedwongen huwelijken

In 2005 heeft de ACVZ in haar rapport 'Tot het huwelijk gedwongen' advies gegeven over de aanpak van huwelijksdwang. Het advies bevat een overzicht van preventieve en juridische maatregelen om huwelijksdwang te voorkomen. In vergelijking met de ontwikkelingen op het gebied van eengerelateerd geweld is er bij gedwongen huwelijken aanzienlijk minder veranderd in de afgelopen drie jaar. Ten aanzien van eengerelateerd geweld is er de afgelopen jaren veel expertise opgebouwd. Zo zijn er diverse onderzoeken uitgevoerd naar eengerelateerd geweld in Nederland (Van der Torre en Schaap, 2005; Janssen et al., 2006 en Kuppens et al., 2007) en is in 2006 het interdepartementale Programma Eengerelateerd Geweld gestart. Dit programma richt zich op zowel het beleid als de aanpak van eengerelateerd geweld en heeft een brede insteek van preventie tot repressie.¹ Ook vanuit de politie is er veel aandacht voor het fenomeen. Met name vanuit de politieregio Haaglanden is sinds 2004 veel onderzoek gedaan, wat in 2007 geresulteerd heeft in de oprichting van het Landelijk Expertise Centrum Eer gerelateerd Geweld (LEC).² Op het gebied van gedwongen huwelijken hebben soortgelijk ontwikkelingen zich niet voorgedaan. Vooral op het juridische vlak is sprake van een status quo. Wel hebben enkele landen om ons heen, waaronder Noorwegen en België, juridische aanpassingen gedaan zoals een aparte strafbaarstelling van gedwongen huwelijk en bijstellingen van het Burgerlijk Wetboek.

In dit hoofdstuk worden de huidige Nederlandse mogelijkheden voor de aanpak daarvan op een rij gezet. Eerst zal de niet-juridische aanpak besproken worden, daarna volgt de juridische aanpak, waarbij achtereenvolgens gekeken zal worden naar privaatrecht, vreemdelingenrecht en strafrecht. De gesprekken met experts en een deskresearch vormen de basis van dit hoofdstuk. Met name de juridische voorstudie van Schmidt en Rijken (2005) die door de ACVZ voor het bovengenoemde rapport is gebruikt, is voor dit hoofdstuk als uitgangspunt gebruikt.

3.1 Niet-juridische aanpak

Niet-juridische maatregelen zijn van groot belang bij de aanpak van huwelijksdwang, zo benadrukken diverse experts, omdat preventie en bescherming van slachtoffers voorafgaand aan het sanctioneren van daders moet komen. Deze paragraaf gaat daarom over zowel preventieve als curatieve aspecten van de aanpak van gedwongen huwelijken. We zullen hierbij ingaan op de bewustwording van het probleem, zowel bij de doelgroep als bij professionals, en op het signaleren en het reageren op signalen. Vervolgens wordt de rol van enkele belangrijke actoren en bestaande projecten en initiatieven bij de aanpak belicht.

3.1.1 Bewustwording

De allereerste stap die gezet moet worden in de aanpak van gedwongen huwelijken is bewustwording. Het gaat hierbij zowel om bewustwording bij professionals als bij de doelgroep zelf. Pas als beiden de ernst van de problematiek inzien, kan er draagvlak zijn voor de bestrijding ervan.

Voorlichting aan minderheidsgroepen

Het is bij gedwongen huwelijken noodzakelijk dat er aan bewustwording bij de doelgroepen zelf wordt gewerkt. Het gaat bij gedwongen huwelijken om een cultureel verschijnsel, dus de doelgroep zelf moet ervan overtuigd raken dat deze traditie voor het slachtoffer ernstige gevolgen kan hebben.

Bewustwording kan op diverse manieren tot stand worden gebracht. Voorlichting is een belangrijke methode om bewustwording te creëren bij de doelgroepen.³ Voorlichting kan door vele organisaties uitgevoerd worden, zoals de overheid, gemeenten, hulpverlening, politie en justitie, scholen, zelforganisaties et cetera. Uit de uitgevoerde inventarisatie bij ASHG's, politie en OM blijkt dat het fenomeen gedwongen huwelijken nog niet algemeen bekend is. Het is bij dit onderwerp bijna vanzelfsprekend dat er ook aansluiting gezocht wordt bij instellingen en organisaties die de gemeenschappen vertegenwoordigen waar gedwongen huwelijken voorkomen. Deze organisaties verstaan, vaak ook letterlijk, de taal van de doelgroep en kunnen daardoor het onderwerp beter bespreekbaar maken. Zo werkt Pharos⁴ in de aanpak van meisjesbesnijdenis op het voorlichtende vlak veel samen met sleutelpersonen uit de doelgroep zelf. Zij spelen een cruciale rol in het bereiken van de risicogroepen (Kooijman, 2008).

Deskundigheidsbevordering

Bewustwording bij professionals heeft vooral betrekking op deskundigheidsbevordering. Kennis van het fenomeen en het per geval goed inschatten van de risico's door een deskundige is een cruciaal punt in de bestrijding. Bij deskundigheidsbevordering gaat het niet alleen om de hulpverlening, maar ook om het hele spectrum van personen en organisaties die betrokken kunnen zijn bij het signaleren en aanpakken van gedwongen huwelijken. Zonder voldoende kennis bij de professionals om de problematiek te signaleren, hebben wettelijke regels geen effect. Daarnaast is kennis over het fenomeen ook van essentieel belang voor professionals om adequaat te kunnen reageren op signalen. Bij deze doelgroep kan een juiste benadering van slachtoffer en familie van levensbelang zijn en daarvoor is kennis nodig over het fenomeen en de culturele achtergronden en tradities. Ook de minister van Justitie geeft in de Tweede voortgangsrapportage Programma Eergerelateerd Geweld⁵ aan dat er veel belang wordt gehecht aan deskundigheidsbevordering. Experts dringen erop aan om voor deskundigheidsbevorderende activiteiten aan te sluiten bij bestaande cursussen, studies en andere trajecten en om gezamenlijk op te trekken.⁶

3.1.2 Signaleren en reageren

In het verlengde van het bevorderen van de deskundigheid ligt de primaire signalering. De experts benadrukken het belang van vroegsignalering. Wanneer signalen in een vroeg

stadium herkend worden, zijn ook vroegtijdige interventies mogelijk, zodat escalatie voorkomen kan worden. Voor het (vroegtijdig) signaleren van problemen kan een goede registratie een belangrijk hulpmiddel zijn. Uit de inventarisatie bij politie, OM en ASHG's is gebleken dat er wat registratie betreft momenteel geen gestructureerd registratiesysteem bestaat.

Naast het herkennen van signalen gaat het ook om het goed kunnen inschatten van de risico's om daar vervolgens op adequate wijze op te reageren. Vanzelfsprekend kan niet iedere frontline-organisatie die met gedwongen huwelijken te maken kan krijgen op ieder moment van de dag beschikken over een deskundige op dit terrein. Ook hier is het belangrijk om binnen bestaande structuren en instanties te kijken naar mogelijkheden om gebruik te maken van reeds aanwezige expertise. Hierbij wijzen we ter illustratie op het Landelijk Expertise Centrum (LEC) van de politie dat is ondergebracht bij de politieregio Haaglanden en waar alle regiokorpsen in Nederland voor ondersteuning terecht kunnen. Daarnaast wordt vroegsignalering en risicotaxatie uiteraard ook op diverse andere terreinen uitgevoerd en liggen ook daar mogelijkheden om mee te liften. Ferwerda en Van Leiden (2005) stellen hierover het volgende:

'Zo is er vanuit de vroegsignalering van ernstig crimineel gedrag bij jonge kinderen of bij het herkennen van slachtofferschap bij zedenmisdrijven de afgelopen jaren veel voortgang geboekt om een beroepsgroep breed te leren om op basis van de aanwezigheid van een aantal basale kenmerken c.q. signalen contact te zoeken met een deskundige.'

3.1.3 Betrekken van belangrijke actoren

Eerder is aangegeven dat voor de preventieve en curatieve aanpak het hele spectrum van organisaties en personen, die te maken kunnen krijgen met huwelijksdwang, betrokken moet worden. Enkele van deze spelers hebben een belangrijke positie in het veld en kunnen daarom een cruciale rol spelen in de aanpak. Hierna zal de rol van vijf spelers, te weten scholen, online hulpverleners, vrouwenopvanginstellingen, imams⁷ en politie, toegelicht worden. Deze spelers kunnen een belangrijke functie vervullen bij het voorkomen en tegengaan van gedwongen huwelijken.

Scholen en ROC's

Middelbare scholen en ROC's zijn bij uitstek plaatsen waar signalen voor huwelijksdwang vroegtijdig opgevangen kunnen worden. Vooral mentoren, schoolmaatschappelijk werkers en andere personen met een begeleidende of hulpverlenende taak binnen het onderwijsstelsel zullen signalen kunnen opvangen. Het gaat hier nadrukkelijk niet alleen om strafbare, maar ook om de niet-strafbare vormen van gedwongen huwelijken. In het onderzoek naar vroegsignalering van eengerelateerd geweld op ROC's blijkt het relatief vaak om niet-strafbare vormen, zoals extreme vormen van sociale druk, en op handenzijnde gedwongen huwelijken te gaan.⁸ Wanneer de signalen van deze vormen van huwelijksdwang tijdig herkend worden, zijn vroegtijdige interventies nog mogelijk. Het is belangrijk dat mentoren, schoolmaatschappelijk werkers, trajectbegeleiders et cetera signalen kunnen duiden en weten wat zij daar mee moeten doen.

Uit de deskresearch en uit het onderzoek op ROC's (Kuppens et al., 2008) komt naar voren dat het voor deze personen niet altijd duidelijk is waar zij melding kunnen doen van signalen en waar advies ingewonnen kan worden.

Online hulpdiensten

In de ambulante en vrijwillige jeugdhulpverlening zijn allochtone jongeren ondervertegenwoordigd. Voor niet-Westerse allochtone jongeren lijkt de stap naar een persoon of instantie buiten de familie, om meerdere redenen, vaak groot te zijn (Bellaart en Azrar, 2003). Stichting e-hulp.nl is daarom begin 2008 gestart met een website gericht op allochtone jeugd waar hulpverleners van Bureau Jeugdzorg en GGz-instellingen gratis en anoniem hulp bieden. Stichting e-hulp.nl werkt samen met belangrijke sites voor jongeren van Marokkaanse, Turkse en Hindoestaanse afkomst (Van Dorp, 2008). Ook Movisie maakt voor haar campagne om eerkwesties onder jongeren bespreekbaar te maken gebruik van internet en van jongeren uit de doelgroep zelf. Beide instanties beschikken over een ingang bij de doelgroep die ook slachtoffer (of dader) van huwelijksdwang kan worden.

Vrouwenopvang

In de vrouwenopvanginstellingen komen ook slachtoffers van eengerelateerd geweld terecht. Een deel van deze slachtoffers is van huis gevlucht wegens problematiek rondom (gedwongen) uithuwelijking of wegens een geheime relatie. De opvang van slachtoffers van eengerelateerd geweld vraagt om een specifieke aanpak, in vergelijking met andere slachtoffers zoals van huiselijk geweld of mensenhandel. Er zijn op dit vlak belangrijke stappen gezet, zo blijkt uit de vierde Voortgangsrapportage van het Programmabureau Eengerelateerd geweld van juni 2008. Sinds een jaar lopen er twee pilots voor de opvang van minderjarige meisjes die bedreigd worden met eengerelateerd geweld. Een van de doelen van de pilots is om specifieke ervaring op te doen met adequate opvang voor deze doelgroep. De eerste resultaten van de pilots zijn veelbelovend. Daarnaast heeft de staatsecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport in juni 2008 aangekondigd dat er in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht ook opvangmogelijkheden komen voor mannen die slachtoffer zijn geworden van eengerelateerd geweld. Per 1 juli 2008 zijn de eerste opvangplaatsen operationeel.⁹ Er wordt dus volop gewerkt aan het opbouwen van expertise betreffende de opvang van deze slachtoffers. Voor de aanpak en hulpverlening aan slachtoffers van huwelijksdwang is deze kennispositie goed bruikbaar.

Imams

Voor het tegengaan van gedwongen huwelijken kunnen geestelijk leiders ingezet worden. In islamitische gemeenschappen zouden imams deze rol kunnen spelen. Ook bij andere religies kan een geestelijk leider een rol spelen, maar in dit verkennend onderzoek wordt de imam ter illustratie opgevoerd. Zowel in preventieve zin als bij de huwelijksluiting kan een imam een invloedrijke rol hebben. Meerdere experts wijzen op het feit dat de shariah, de islamitische wetgeving, een huwelijk onder dwang niet goedkeurt. Volgens de islam moeten beide partners instemmen. Als een van beiden achteraf aangeeft niet meer te willen, is een huwelijk volgens het islamitisch recht niet meer geldig. Dus ook als een meisje tijdens de huwelijksluiting niet nee durfde te zeggen, kan ze hier achteraf op terugkomen.

Hier moet wel een kanttekening bij geplaatst worden. De consummatie van het huwelijk neemt een belangrijke plaats in: als een huwelijk nog niet is geconsumeerd, is het relatief eenvoudig om het te laten ontbinden indien een van beide partners aangeeft niet vrijwillig ingestemd te hebben. Als een huwelijk is geconsumeerd, is het lastiger, maar niet onmogelijk, om het te ontbinden wegens 'niet-instemming'. Er bestaat dus religieuze steun tegen huwelijksdwang en daarom kan het inzetten van de islam en imams in de preventieve sfeer een middel zijn.

"Je moet wel goed nadenken over hoe je dit gaat inzetten. Ga je dit als Nederlandse hulpverlener zelf doen of laat je het over aan een Turkse/Marokkaanse. Je hebt hierbij ook een principiële imam nodig die bij de standpunten blijft van de shariah en van het huwelijk."

Politie

De politie heeft een belangrijke signalerende functie. Allereerst natuurlijk de wijkagent, maar bijvoorbeeld ook de agenten die op het bureau aangiften opnemen. Experts wijzen er op dat het bij gedwongen huwelijken en eengerelateerd geweld geen uitzondering is dat slachtoffers, vaak meisjes of vrouwen, bij de politie aankloppen met vage en misleidende verhalen, bijvoorbeeld door valse aangiften of onschuldig lijkende meldingen te doen. Dit kunnen manieren zijn waarop men om hulp 'vraagt' zonder dat expliciet te maken. Door experts genoemde signalen zijn bijvoorbeeld een aangifte van een, zo blijkt later, in scène gezette verkrachting of het opgeven van een vermist paspoort. Ook een melding van een van huis weggelopen dochter kan een signaal voor een erekwestie zijn.

3.1.4 Aanhaken bij bestaande structuren en projecten

Tot slot sluiten we deze paragraaf over de niet-juridische mogelijkheden voor de aanpak van gedwongen huwelijken af met een overzicht van enkele projecten en andere initiatieven die mogelijk relevant kunnen zijn. De achterliggende gedachte is dat er voor gedwongen huwelijken geen aparte programma's en projecten ontwikkeld en opgezet hoeven te worden, maar dat er juist gebruik gemaakt kan worden van bestaande kennis en structuren. Voor de aanpak van huwelijksdwang zijn de ervaringen die hiermee zijn opgedaan en de projecten die zijn gestart van grote waarde. Daarnaast zijn er ook andere initiatieven en samenwerkingsverbanden waar de aanpak van huwelijksdwang mogelijk ondergebracht kan worden. Daarbij kan gedacht worden aan de lokale ketensamenwerking in het kader van huiselijk geweld waarbij de ASHG's een spilfunctie vervullen, maar ook aan specifieke hulpverleningsvormen voor allochtone doelgroepen. Tabel 3.1 geeft een overzicht van enkele van deze projecten en initiatieven.¹⁰

Tabel 3.1: Quickscan mogelijke relevante projecten voor de aanpak van huwelijksdwang

Project/initiatief	Omschrijving
<i>Hand in hand tegen huwelijksdwang</i>	Lokaal georiënteerd project van Stichting Platform Islamitische Organisaties Rijnmond (SPIOR) tegen huwelijksdwang dat vooral gericht is op bewustwording bij de doelgroep. Momenteel wordt het project in Europa uitgerold.
<i>Rotterdamse Aanpak van Eergerelateerd Geweld</i>	Samenhangende aanpak voor bestrijding van eergerelateerd geweld. Een belangrijk onderdeel is de actieve betrokkenheid en inzet van minderhedengemeenschappen. Het Kernteam Eergerelateerd Geweld (KEG) vervult een spilfunctie. ¹¹
<i>Landelijke aanpak meisjesbesnijdenis</i>	De landelijke aanpak van meisjesbesnijdenis bestaat uit voorlichting, vroegsignalering, registratie, strafbaarstelling en opsporing. Pharos coördineert de preventieve activiteiten. Sleutelpersonen uit de doelgroep zelf spelen een cruciale rol.
<i>Handleiding eergerelateerd geweld voor hulpverleners</i>	Het Inspraakorgaan Turken (IOT) heeft een praktische handleiding ontwikkeld voor hulpverleners die op enigerlei wijze met eergerelateerd geweld in aanraking komen. ¹²
<i>Fier Fryslân</i>	Vrouwenopvanginstelling Fier Fryslân bezit expertise over vrouwelijke slachtoffers van eergerelateerd geweld.
<i>Webkrant 'Eergerelateerd geweld voor de vrouwenopvang'</i>	De Federatie Opvang heeft een online-krant op haar website, waarin relevante berichten staan voor de opvang van slachtoffer van eergerelateerd geweld.
<i>Campagne respectEER</i>	Movisie-campagne gericht op bespreekbaar maken van eer voor en door jongeren via onderwijs en (migranten)jongerenorganisaties. Onderdeel van de campagne is de website watiseer.nl.
<i>Hulpmix.nl</i>	Website van Stichting e-hulp.nl waar allochtone jeugd gratis en anoniem laagdrempelige hulp kan vragen.

3.1.5 Resumé

Voor de niet-juridische aanpak van gedwongen huwelijken zijn er tal van mogelijkheden. Op dit moment zijn er weinig specifiek op gedwongen huwelijken toegesneden activiteiten. Er wordt niet veel voorlichting gegeven aan de doelgroep over de problematiek rond gedwongen huwelijken. Ook bij de organisaties die betrokken kunnen zijn bij gedwongen huwelijken is nog niet veel kennis aanwezig over het fenomeen en over hoe er mee om te gaan. Voor (vroeg)signalering en risicotaxatie liggen bij al deze organisaties mogelijkheden om vroegtijdig te interveniëren, maar weinig van deze mogelijkheden worden nu al benut. Wel zijn er actoren, zoals scholen, de politie en imams die vanwege hun positie ten opzichte van mogelijke slachtoffers, daders en andere betrokkenen een belangrijke rol kunnen spelen in de aanpak. Ook zijn er op aanverwante terreinen, zoals eergerelateerd en huiselijk geweld, interessante projecten en initiatieven bekend die ook een voor de aanpak van huwelijksdwang een zinvolle bijdrage kunnen leveren.

3.2 Juridische aanpak

De aanpak van huwelijksdwang is complex. Dit komt niet alleen omdat gedwongen huwelijken een complex fenomeen is dat zich afspeelt in een context die voor veel Nederlandse professionals, zowel op hulpverlenend en maatschappelijk vlak als politieke, justitiële en juridische beroepskrachten, nog relatief onbekend terrein is. De aanpak is ook complex omdat er verschillende juridische terreinen bij betrokken kunnen zijn. De juridische terreinen die een rol kunnen spelen, zijn:

- Privaatrecht, omdat er sprake kan zijn van een burgerrechtelijke verbintenis tussen twee personen via een huwelijk;
- Vreemdelingenrecht, omdat er sprake kan zijn van een huwelijk waarbij minstens een van de echtgenoten vreemdeling is;
- Strafrecht, omdat sprake kan zijn van bijvoorbeeld strafbare dwang.

Voor een juridische aanpak van huwelijksdwang is het noodzakelijk om te bepalen welke rechtsgebieden bij de aanpak betrokken kunnen worden. Daarvoor moet bepaald worden met welk, vanuit juridisch oogpunt gezien, 'type' gedwongen huwelijk men te maken heeft. De volgende vijf variabelen zijn daarbij van belang:

1. Afkomst huwelijkskandidaten
Huwelijk tussen twee personen die rechtmatig in Nederland verblijven versus huwelijk tussen een persoon die rechtmatig in Nederland verblijft en een vreemdeling;
2. Land waar huwelijksvoltrekking plaatsvindt
In Nederland (of op een Nederlands consulaat) versus buitenland;
3. Land waar dwanghandeling plaatsvindt
In Nederland (of op een Nederlands consulaat) versus buitenland;
4. Grondslag huwelijk
Religieus huwelijk versus wettelijk huwelijk;
5. Moment van dwanghandeling ten opzichte van huwelijksluiting
Voorafgaand aan huwelijk versus huwelijksvoltrekking heeft reeds plaatsgevonden.

In de volgende drie paragrafen zullen achtereenvolgens de privaatrechtelijke, de vreemdelingrechtelijke en de strafrechtelijke mogelijkheden voor de aanpak van huwelijksdwang besproken worden. Elke paragraaf wordt afgesloten met een overzicht van de juridische typen gedwongen huwelijken en de bijbehorende mogelijkheden voor de aanpak vanuit dat rechtsgebied. Daarbij wordt zowel gekeken naar de mogelijkheden die er momenteel in Nederland bestaan als naar aanknopingspunten voor aanpassing.

3.3 (Internationaal) Privaatrecht

Een wettelijk huwelijk is een privaatrechtelijke verbintenis tussen twee personen. Wanneer er sprake is van dwang bij de totstandkoming van het huwelijk, kan er privaatrechtelijk tegen opgetreden worden. In deze paragraaf worden de mogelijkheden besproken om in Nederland via het privaatrecht gedwongen huwelijken aan te pakken. Een religieus huwelijk heeft geen rechtsgeldigheid en valt daarom buiten deze subparagraaf.

Ook buiten beschouwing blijven de privaatrechtelijke mogelijkheden in het buitenland, zoals een huwelijk tussen een Nederlandse Turk en een Turk dat volgens het Turks burgerlijk recht of het internationaal privaatrecht in Turkije wordt ontbonden.

Voor een privaatrechtelijke aanpak van huwelijksdwang is naast het Nederlands Burgerlijk Wetboek¹³ ook het internationaal privaatrecht (IPR) van toepassing. Belangrijke wetgeving staat beschreven in het Haags Huwelijksverdrag 1978 en het Haags Echtscheidingserkeningsverdrag 1970 die respectievelijk zijn uitgewerkt in de Wet Conflictenrecht Huwelijken (WCH) en de Wet Conflictenrecht Echtscheidingen (WCE). De laatste twee wetten zijn van toepassing indien minimaal een van de huwelijkskandidaten niet de Nederlandse nationaliteit bezit. De mogelijkheden die het privaatrecht biedt om een huwelijk dat onder dwang gesloten is aan te pakken, zijn nietigverklaring en ontbinding.¹⁴ In beide gevallen ligt het initiatief meestal bij (de een van) de echtgenoten. Bij een huwelijk dat onder dwang gesloten is, zal het het slachtoffer zijn, er van uitgaande dat het slachtoffer degene is die van het huwelijk af wil, die dit initiatief moet nemen. Gezien de situatie is dit voor het slachtoffer geen eenvoudige handeling.

Nietigverklaring

Er kunnen twee soorten nietigverklaring onderscheiden worden. Allereerst is er absolute nietigheid. Wanneer een huwelijk niet aan de elementaire wettelijke eisen voldoet die aan de huwelijksvoltrekking worden gesteld, is het huwelijk absoluut nietig. Daarnaast kan een huwelijk ook voor nietigverklaring vatbaar zijn als er andere gebreken aan de voltrekking kleven. De voor gedwongen huwelijken belangrijkste gronden voor nietigheid of nietigverklaring zijn een gebrek aan vrije toestemming van de echtgenoten bij de huwelijksvoltrekking en een onrechtmatig ernstige bedreiging bij de totstandkoming van het huwelijk.¹⁵ Een nietigverklaring heeft terugwerkende kracht tot aan de datum van de huwelijksvoltrekking. Het huwelijk heeft daarmee voor de wet nooit bestaan. Beide echtgenoten hebben daarmee geen verplichtingen maar ook geen rechten tegenover elkaar.

Ontbinding

Naast de nietigverklaring van een huwelijk is het ook mogelijk om een huwelijk te ontbinden. Bij duurzame ontwrichting van het huwelijk kan een of beide echtgenoten verzoeken om een echtscheiding (art. 1:151 BW). Een huwelijk dat in het buitenland gesloten is, kan ook volgens het Nederlands recht ontbonden worden.¹⁶ Een ontbinding heeft geen terugwerkende kracht. Dit heeft tot gevolg dat bij een echtscheiding beide partijen aanspraak kunnen maken op het gezag over kinderen die in het huwelijk geboren zijn, op boedelmenging (als gevolg van het huwelijk) en op levensonderhoud.

Nietigverklaring versus ontbinding

Het belangrijkste juridische verschil tussen het ontbinden en het nietigverklaren van een huwelijk is de terugwerkende kracht van de nietigverklaring, waardoor het huwelijk als niet-bestaand beschouwd wordt. Dit kan grote vermogensrechtelijke en vreemdelingrechtelijke gevolgen hebben. Vermogensrechtelijk hebben de partners geen rechten en plichten tegenover elkaar. De aanspraak op het gezag over kinderen die in het huwelijk geboren zijn,

op gezamenlijke goederen en op levensonderhoud is in dat geval geregeld volgens het huwelijksvermogensrecht. Bij een in het buitenland gesloten huwelijk kan het vermogensrecht van dat land van toepassing zijn en dan kan dit voor het slachtoffer, met name voor vrouwelijke slachtoffers, zeer nadelige gevolgen hebben. Vreemdelingrechtelijk kan een nietigverklaring betekenen dat een verblijfsvergunning die is afgegeven vanwege het bestaan van het huwelijk, ingetrokken wordt.

Een tweede verschil tussen ontbinding en nietigverklaring van een gedwongen huwelijk is dat het bij ontbinding niet nodig is om dwang bij de huwelijksluiting te bewijzen, omdat er andere gronden gelden voor het ontbinden van een huwelijk. Ook geldt er voor ontbinding geen termijn zoals wel geldt voor een nietigverklaring wegens onrechtmatig ernstige bedreiging (hierover in 3.3.1 meer).

Bij de mogelijkheden voor een nietigverklaring of ontbinding van een gedwongen huwelijk is het belangrijk om onderscheid te maken tussen een huwelijksluiting in en buiten Nederland. In de volgende twee subparagrafen worden de privaatrechtelijke mogelijkheden en beperkingen besproken van deze twee typen gedwongen huwelijken.

3.3.1 Dwang bij de huwelijksluiting in Nederland

Dwang voorafgaand aan of tijdens de huwelijksvoltrekking is volgens het Nederlands Burgerlijk Wetboek niet toegestaan. Een huwelijk dat onder een onrechtmatig ernstige bedreiging tot stand is gekomen, kan nietigverklaard worden (art. 1:71 BW). Ook de Wet Conflictenrecht Huwelijken (WCH) bevat een voor gedwongen huwelijken belangrijke bepaling. Volgens artikel 3 WCH kan een huwelijk niet worden voltrokken wanneer de vrije toestemming van een der aanstaande echtgenoten bij de huwelijksvoltrekking ontbreekt. Deze twee bepalingen zijn echter niet van dezelfde orde. Naast dat het verschillende wetgeving betreft, gaat het bij een onrechtmatig ernstige bedreiging om een grond voor nietigverklaring en bij het ontbreken van vrije toestemming om een geldigheidsvoorwaarde bij de totstandkoming van het huwelijk. Daarnaast lijkt de eerste bepaling zwaarder en daarmee lastiger bewijsbaar dan de tweede. In deze subparagraaf wordt op beide bepalingen ingegaan.

Onrechtmatig ernstige bedreiging

De nietigverklaring van een gedwongen huwelijk verloopt via een onrechtmatige ernstige bedreiging. Artikel 1:71 BW lijkt streng geformuleerd omdat een gedwongen huwelijk alleen nietigverklaard kan worden indien de echtgenoot kan aantonen dat er sprake is geweest van onrechtmatig ernstige bedreiging. In de weinig aanwezige rechtspraak waarin nietigverklaring op grond van artikel 1:71 BW is verzocht, stelt de rechter 'zeer strenge eisen aan het bewijs van de aanwezigheid van die onrechtmatig ernstige bedreiging', aldus Schmidt en Rijken (2005). Naast de bewijsproblemen, kan een echtgenoot ook niet te allen tijde aanspraak maken op deze grond. Het verzoek tot nietigverklaring is niet meer geldig als de bedreiging op het moment van het verzoek langer dan zes maanden geleden is. Buiten dat deze termijn kort is, emotioneel gezien vraagt het immers veel van een echtgenoot om na ernstige bedreigingen de stap naar de rechter te zetten, is het ook lastig te bepalen wanneer de bedreiging exact gestopt is, omdat er vaak een grijs gebied bestaat tussen een gedwongen en vrij huwelijk.

Er kan gesteld worden dat deze eis voor nietigverklaring erg streng geformuleerd is. De vraag is dan ook op zijn plaats of deze eis niet in strijd is met grondrechtelijke bepalingen over het huwelijk en de totstandkoming daarvan, waarin de vrije en volledige toestemming van de echtgenoten vereist is.¹⁷ Ook Schmidt en Rijken (2005) stellen de vraag of de eis wel recht doet aan deze grondbeginselen.

Vrije toestemming van beide echtgenoten

Volgens de Wet Conflictenrecht Huwelijken kan een huwelijk in Nederland niet worden voltrokken indien de vrije toestemming van een der aanstaande echtgenoten ontbreekt.¹⁸ In het Nederlands Burgerlijk Wetboek staat deze toevoeging niet. Bij de parlementaire behandeling van boek 1 van het Burgerlijk Wetboek is wel overwogen om aan het huidige artikel 1:32 BW de zinsnede 'de vrije toestemming van beide echtgenoten is noodzakelijk' toe te voegen. De toenmalige minister heeft dit afgewezen. De reden voor deze afwijzing is gelegen in de mogelijke negatieve gevolgen voor het slachtoffer. Bij toevoeging van de noodzakelijk vrije toestemming, kunnen beide echtgenoten, dus ook de dader van de dwang, op grond van 'iedere subjectieve onvrijheid' aanspraak maken op nietigverklaring. Voor het slachtoffer heeft de nietigverklaring verregaande gevolgen, waaronder vermogensrechtelijke. Een van de experts wijst op het volgende:

"Wanneer het slachtoffer van huwelijksdwang voor zijn of haar verblijfstitel afhankelijk is van de andere echtgenoot, kan een automatische nietigverklaring kwalijke gevolgen hebben. Na de nietigverklaring is er geen huwelijk meer en vervalt ook de verblijfsvergunning. Dit betekent dat het slachtoffer weer terug moet naar het land van herkomst, met alle gevolgen van dien. Het slachtoffer, vaak een vrouw, zou als oneervol gezien kunnen worden omdat zij niet bij haar man is gebleven."

In België is het Burgerlijk Wetboek in 2007 gewijzigd.¹⁹ Met de wetwijziging is artikel 146ter BW toegevoegd en daarmee zijn de middelen om een gedwongen huwelijk nietig te verklaren uitgebreid. In dit artikel is bepaald dat een huwelijk dat is aangegaan 'zonder vrije toestemming van beide echtgenoten en de toestemming van minstens een van de echtgenoten werd gegeven onder geweld of bedreiging'²⁰ niet geldig is. Om te voorkomen dat huwelijken op grond van subjectieve onvrijheid zouden kunnen worden nietigverklaard, is in artikel 180 BW bepaald dat alleen de echtgeno(o)t(en) wiens toestemming niet vrij geweest is, aanspraak kan (kunnen) maken op artikel 146ter BW.

3.3.2 Dwang bij de huwelijksluiting in het buitenland

Is het huwelijk in het buitenland onder dwang tot stand gekomen, dan kan dit niet in alle gevallen in Nederland nietigverklaard worden. Ook ontbinding in Nederland is niet zonder meer mogelijk. De essentie hierbij is of het huwelijk door Nederland erkend wordt. Zonder erkenning is een buitenlands huwelijk in Nederland niet vatbaar voor nietigverklaring en kan het niet ontbonden worden.

Het uitgangspunt voor erkenning van buitenlandse huwelijken volgens de Wet Conflictenrecht Huwelijken is dat in beginsel een huwelijk dat in het land van sluiting als geldig wordt

beschouwd, in Nederland wordt erkend.²¹ Erkenning blijft achterwege indien dit in strijd lijkt te zijn met de Nederlandse privaatrechtelijke openbare orde (artt. 5 en 6 WCH). Onder de privaatrechtelijk openbare orde kan het ontbreken van vrije toestemming van beide echtgenoten vallen, maar dat is geen hard criterium.²²

Schmidt en Rijken (2005) wijzen er in dit kader ook op dat het begrip openbare orde zeer restrictief wordt toegepast. Het uitgangspunt van de Wet Conflictenrecht Huwelijken brengt met zich mee dat een buitenlands huwelijk dat zonder vrije toestemming gesloten is, in Nederland erkend kan worden, omdat in het betreffende land de vrije toestemming geen noodzakelijke voorwaarde is voor de geldigheid van een huwelijk. Alleen wanneer de Nederlandse autoriteiten oordelen dat het huwelijk in strijd met de openbare orde is, zal het niet erkend worden. Een eerste reactie kan zijn dat Nederland uit principe nooit huwelijken zou moeten erkennen die onder dwang tot stand zijn gekomen. Experts wijzen er echter op dat dit zeer verstrekkende gevolgen voor het slachtoffer kan hebben. Het niet-erkennen leidt tot een absolute nietigheid; dan heeft er nooit een huwelijk bestaan, met de eerdergenoemde vermogensrechtelijke gevolgen van dien.

3.3.3 Andere betrokken actoren

Bij de tot nu toe besproken mogelijkheden om tegen een gedwongen huwelijk op te treden, zijn telkens de beide echtgenoten de hoofdrolspelers. Dit betekent in de praktijk dat de gedwongen echtgenoot zelf de stap moet zetten om een verzoek tot nietigverklaring in te dienen of om ontbinding aan te vragen. Dit vraagt allereerst veel moed van het slachtoffer en bovenal veel kennis van het Nederlandse rechtssysteem. Buiten de echtgenoten en de familie om, zijn er evenwel ook andere actoren bij de huwelijksluiting betrokken. In ieder geval is altijd een ambtenaar van de burgerlijke stand betrokken. Uiteraard is de ambtenaar betrokken bij de huwelijksvoltrekking, maar ook daaraan voorafgaand bij de aangifte van het huwelijk. Een ambtenaar van de burgerlijke stand mag niet aan de huwelijksaangifte of –voltrekking meewerken indien hij kennis heeft van aanwezige huwelijksbeletselen (artt. 1:31-33, art. 1:41 en art. 1:42 BW). Dwang bij de totstandkoming van het huwelijk is niet als huwelijksbeletsel opgenomen, maar op grond van een artikel 1:18B kan een ambtenaar toch weigeren aan een huwelijk mee te werken indien ‘hij van oordeel is’ dat het huwelijk in strijd is met de Nederlandse openbare orde (Schmidt en Rijken, 2005). Met andere woorden: de wet laat veel ruimte aan de interpretatie van de ambtenaar van burgerlijke stand om te oordelen over de vrijwilligheid.

Naast de ambtenaar van burgerlijke stand kan ook een consulaire ambtenaar of een korpschef bij een huwelijk betrokken zijn. Dit is het geval bij respectievelijk de legalisatie van buitenlandse documenten of wanneer een van de huwelijkskandidaten niet de Nederlandse nationaliteit bezit en een verklaring van rechtmatig verblijf in Nederland noodzakelijk is. Bij een aanvraag tot legalisatie controleert de consulaire ambtenaar de echtheid van de documenten. Er wordt geen inhoudelijk onderzoek uitgevoerd naar de wijze waarop het huwelijk tot stand gekomen is. Momenteel kunnen consulaire ambtenaren dus geen rol spelen bij de aanpak van gedwongen huwelijken. De korpschef heeft wel een inhoudelijke rol bij het afgeven van de verklaring van rechtmatig verblijf. Hij let daarbij op signalen die

kunnen wijzen op een schijnhuwelijk. Schmidt en Rijken (2005) stellen dat het niet bekend is of de korpschef ook aandacht heeft voor signalen van huwelijksdwang. Zowel voor de consulaire ambtenaar als de korpschef zouden inhoudelijke eisen gesteld kunnen worden aan deze controles gericht op het herkennen van signalen van gedwongen huwelijken. De vraag is wel of deze aanpassing een noemenswaardige bijdrage zal leveren aan de aanpak van gedwongen huwelijken. Het is namelijk niet bekend hoe vaak deze controles plaatsvinden en in hoeverre daarbij sprake is van (op handenzijnde) gedwongen huwelijken.

Openbaar Ministerie

Een verzoek tot nietigverklaring kan op dit moment alleen gedaan worden door een van de echtgenoten (en binnen een termijn van zes maanden na het beëindigen van de bedreiging). Bij schijnhuwelijken heeft ook het OM de bevoegdheid ook een verzoek tot nietigverklaring te doen (art. 1:71A BW). In België gaat men nog een stap verder en is met de eerder besproken wijziging van het Burgerlijk Wetboek ingevoerd dat het Belgische OM een vordering tot nietigverklaring op grond van artikel 146ter BW kan instellen (art. 184 Belgisch Burgerlijk Wetboek). De vraag is wel of een strafrechtelijke veroordeling voor huwelijksdwang aan de vordering van het OM ten grondslag moet liggen.²³

3.3.4 Resumé

Privaatrechtelijk zijn er twee belangrijke instrumenten om gedwongen huwelijken aan te pakken: nietigverklaring en ontbinding. Deze instrumenten kunnen alleen ingezet worden op wettelijke huwelijken. Het belangrijkste nadeel van de huidige mogelijkheden is dat het initiatief grotendeels bij het slachtoffer ligt. Tabel 3.2 geeft een overzicht van de beschikbare mogelijkheden.

Tabel 3.2: *Privaatrechtelijke mogelijkheden naar type huwelijksdwang*

Omschrijving	Zijn er mogelijkheden?	Toelichting
<i>Gedwongen huwelijk tussen 2 personen die beiden rechtmatig in Nederland verblijven of waarvan 1 persoon niet rechtmatig in Nederland verblijft</i>		
• in Nederland/wettelijk huwelijk	ja	
• in Nederland/religieus huwelijk	nee	Een religieus huwelijk heeft geen privaatrechtelijke grondslag
• in buitenland/wettelijk huwelijk	ja	Mits het huwelijk in Nederland erkend is
• in buitenland/religieus huwelijk	nee	Een religieus huwelijk heeft geen privaatrechtelijke grondslag
Nog geen gesloten huwelijk, maar dwang		
• in Nederland en in buitenland	ja	Mits voorgenomen huwelijk een Nederlands burgerlijk huwelijk betreft

3.4 Vreemdelingenrecht

Het vreemdelingenrecht is voornamelijk neergelegd in de Vreemdelingenwet (Vw) 2000, Vreemdelingenbesluit (Vb) 2000 en de Vreemdelingen-circulaire (Vc) 2000. In deze wetgeving is geregeld in welke gevallen een vreemdeling een rechtmatig verblijf in Nederland heeft. Het vreemdelingenrecht kan daarom naast het strafrecht mogelijkheden tegen gedwongen huwelijken bieden wanneer minstens een van beide partners niet de Nederlandse nationaliteit bezit.²⁴ Zowel de Nederlandse als de niet-Nederlandse partner als beiden kunnen het slachtoffer zijn van huwelijksdwang.²⁵ In deze paragraaf komen vier aspecten aan de orde waar de vreemdelingenwetgeving mogelijkheden biedt voor de aanpak van gedwongen huwelijken of waar aanpassingen denkbaar zijn. Achtereenvolgens komen aan bod: de toelating tot Nederland in het kader van gezinsvorming, de bescherming van slachtoffers met een afhankelijke verblijfstitel, het ongewenst verklaren van vreemdelingen die zich schuldig maken aan huwelijksdwang en de mogelijkheden tot verlenging van een verblijfstitel bij achterlating.

3.4.1 Beperkte toelating tot Nederland

Een vreemdeling die trouwt met een Nederlander of een rechtmatig in Nederland verblijvende vreemdeling kan in het kader van gezinsvorming een verblijfsvergunning voor bepaalde tijd aanvragen. Bij een gedwongen huwelijk kan zowel de aanvrager van de verblijfsvergunning als de referent in Nederland alsook beiden het slachtoffer zijn. Bij deze gedwongen huwelijken kan er sprake zijn van een schijnhuwelijk, waarbij het huwelijk een middel is om toegang te verkrijgen tot Nederland. Daarmee kan de aanpak van schijnhuwelijken een ingang bieden voor de aanpak van gedwongen varianten binnen deze huwelijken. Maar ook andere motieven voor een gedwongen huwelijk over landgrenzen heen zijn mogelijk, dus gedwongen huwelijken en schijnhuwelijken hebben lang niet altijd overlap.

De Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) hanteert een aantal criteria om te toetsen of de aanvraag geldig is. Allereerst bepaalt de IND of het huwelijk, dat het uitgangspunt voor de aanvraag is, rechtsgeldig is. De IND hanteert hierbij de criteria die vanuit het internationaal privaatrecht (IPR) gelden voor de rechtsgeldigheid van een huwelijk. Hoewel een (al dan niet gedwongen) schijnhuwelijk in beginsel niet rechtsgeldig is, is dit in praktijk bij de aanvraag zeer moeilijk te bewijzen. Indien er een gelegaliseerde (en eventueel geverifieerde) huwelijksakte wordt overlegd en er verder geen aantoonbare indicatoren zijn, wordt een huwelijk door de IND als rechtsgeldig beschouwd. Een probleem met dergelijke huwelijken is dat de niet-rechtsgeldigheid pas achteraf kan worden aangetoond.

Het dwangaspect bij gedwongen huwelijken is allereerst lastig aantoonbaar en ten tweede is het geen aspect waarin het vreemdelingenrecht voorziet. Als het huwelijk volgens het IPR als rechtsgeldig wordt beschouwd, is het huwelijk voor de IND een feit, ongeacht of er dwang bij de totstandkoming is gebruikt.²⁶ Dit lijkt in strijd met Nederlandse grondwettelijke bepalingen rond de vrijheid van partnerkeuze. Een oplossing zou kunnen zijn een aanpassing van de vreemdelingenwet die gekoppeld is aan dwangaspecten binnen het strafrecht. Een suggestie is om in de vreemdelingenwet strafbare dwang als weigeringsgrond voor een verblijfsaanvraag op te nemen. Er zijn echter enkele aspecten

die de uitvoering bemoeilijken. Ten eerste kan het weigeren van een verblijfsaanvraag levensbedreigende gevolgen hebben voor zowel de aanvrager als de Nederlandse partner. Dit omdat de weigering kan leiden tot geweld binnen een of beide families.²⁷ Het bewijzen van huwelijksdwang is ten tweede een heel lastige aangelegenheid, omdat beide huwelijkspartners er belang bij hebben om de dwang verborgen te houden. Met het toegeven van dwang kunnen beide partijen immers hun toekomst op het spel zetten. Ook Schmidt en Rijken (2005) wijzen op dit probleem. In ieder geval zullen zowel de IND in Nederland als het Nederlandse consulaat in het land van herkomst bij deze procedure betrokken dienen te worden. Toch zal dwang inzake een huwelijksluiting vaak niet aantoonbaar kunnen worden gemaakt, want, zo licht een expert toe, een subjectieve vraag als 'ben je écht verliefd op je partner?' lijkt vooral veel windowdressing, met mogelijke stigmatisering als bij-effect.

Om een succesvolle en snelle integratie in de Nederlandse samenleving te bevorderen, heeft het kabinet Balkenende II in 2004 een aantal maatregelen voor gezinsvorming genomen. Sinds 1 november 2004 gelden een inkomenseis en minimumleeftijdsgrens voor Nederlanders die een echtgenoot van buiten de Europese Unie naar Nederland willen halen:

- De inwonende partner moet 120 procent van het minimumloon verdienen;
- Beide partners moeten 21 jaar zijn om een verblijfsvergunning aan te vragen.

Naast bovengenoemde redenen geeft de minister van Vreemdelingenzaken ook het voorkomen van huwelijksdwang als motief aan, zo is te lezen in de toelichting op het Ontwerpbesluit tot wijziging van het Vreemdelingenbesluit 2000.²⁸ De minister (2004) geeft onder andere de volgende reden voor het verhogen van de leeftijdsgrens naar 21 jaar:

*"Bij deze leeftijd is men in het algemeen beter in staat zich desgewenst te onttrekken aan de invloed van het ouderlijk gezag en andere familiale of traditionele banden die bij jongere leeftijd de besluitvorming veelal nog zal beïnvloeden."*²⁹

Hoewel sinds de invoering van de bovengenoemde beperkingen het aantal 'importhuwelijken' is gedaald,³⁰ geeft de staatssecretaris van Justitie (2008) aan dat niet bekend is in hoeverre het aantal gedwongen huwelijken met een partner uit het land van herkomst afgenomen is:³¹

*"Voor wat betreft de huwelijksdwang of -druk merk ik op dat het niet mogelijk is met zekerheid vast te stellen in hoeverre de maatregelen van 1 november 2004 hier aantoonbaar invloed op hebben gehad."*³²

Over de genomen maatregelen en vooral de inkomenseis is niet iedereen tevreden. De inkomenseis worden door sommigen als discriminerend ervaren omdat het alleen een beperking oplegt aan allochtone Nederlanders met een (te) laag inkomen (Kleijburg, 2006). Toch oppert een expert dat een mogelijke preventieve maatregel kan zijn om de toelating tot Nederland in het kader van gezinsvorming nog verder te beperken. Naar onze mening kan dit alleen in zoverre de Europese richtlijnen hier mogelijkheden toe bieden.

3.4.2 Afhankelijke verblijfstitel

Een vreemdeling die op basis van gezinsvorming of gezinshereniging een verblijfsvergunning voor bepaalde tijd heeft gekregen, is de eerste drie jaar voor zijn verblijfstitel afhankelijk van de Nederlandse partner.³³ Daarna kan een vreemdeling een zelfstandige verblijfsvergunning aanvragen. Wanneer het huwelijk binnen deze drie jaar beëindigd wordt, vervalt in beginsel de verblijfstitel. Vreemdelingen met een afhankelijke verblijfsvergunning kunnen binnen drie jaar onder meer aanspraak maken op een zelfstandige verblijfsvergunning, het zogenaamde voortgezet verblijf, indien er sprake is van klemmende redenen van humanitaire aard. De Vreemdelingencirculaire 2000 (art B16/7 Vc 2000) licht toe dat er in ieder geval sprake is van deze redenen wanneer het huwelijk verbroken is 'door aantoonbaar (seksueel) geweld binnen de familie'.³⁴ Hoewel een vreemdeling met een afhankelijke verblijfstitel dus wel enige bescherming geniet, is het de vraag in hoeverre deze regeling ook voor slachtoffers van gedwongen huwelijken geldt. Allereerst vallen de vormen van huwelijksdwang waarbij geen sprake is van geweld niet onder deze regeling. Ten tweede kunnen zich drie vormen van bewijsproblemen voordoen, zoals ook Schmidt en Rijken (2005) betogen, zoals het aantoonbaar maken van het geweld. Verder moet dit geweld geleid hebben tot het beëindigen van de relatie (ACVZ, 2005b). Ten slotte gaat het over geweld binnen de familie en niet specifiek over huwelijksdwang. Wat dit laatste aspect betreft kan aan de klemmende redenen van humanitaire aard de term huwelijksdwang of bijvoorbeeld eerge relateerd geweld worden toegevoegd, zoals in de 'Regeling verstrekkingen bepaalde categorieën vreemdelingen' (Rvb) het geval is. In de Rvb is per 1 oktober 2007 een wijziging doorgevoerd, waardoor als specifieke categorie slachtoffers van eerge relateerd geweld genoemd worden.³⁵

In het huidige stelsel moet een vreemdeling die een afhankelijke verblijfsvergunning had en niet in aanmerking komt voor een zelfstandige verblijfsvergunning, terug naar het land van herkomst. Het zou kunnen dat zich in deze groep slachtoffers van huwelijksdwang bevinden; terugkeer zou dan vervelende gevolgen voor het slachtoffer kunnen hebben.³⁶ Voor slachtoffers van huwelijksdwang zou juridisch meer bescherming wenselijk zijn. Een suggestie is om te onderzoeken of huwelijksdwang als beschermende factor binnen het vreemdelingsrecht op te nemen is.³⁷

3.4.3 Intrekken verblijfsvergunning

Een verblijfsvergunning zowel voor bepaalde als onbepaalde tijd kan worden ingetrokken indien daartoe redenen zijn. Wanneer de partner met de verblijfsvergunning verantwoordelijk is voor de uitgeoefende huwelijksdwang, kan dit gevolgen hebben voor de verblijfstitel. Bij een afhankelijke verblijfsvergunning vervalt in principe altijd het verblijfsrecht wanneer de relatie binnen drie jaar na binnenkomst beëindigd wordt. Zie hierover de vorige subparagraaf.

Voor de zelfstandige verblijfstitel van een vreemdeling die betrokken is geweest bij bepaalde strafbare handelingen kan momenteel in een aantal gevallen de vergunning ingetrokken worden. Of het strafbare feit leidt tot intrekking van de verblijfsvergunning hangt mede af van de ernst van het feit en de verblijfsduur van de vreemdeling in Nederland.³⁸ De

Vreemdelingenwet biedt de mogelijkheid om een verblijfsvergunning in te trekken indien een vreemdeling is veroordeeld voor een misdrijf waartegen een gevangenisstraf van drie jaar of meer toegestaan is. Indien derden betrokken zijn geweest bij dit misdrijf en zij zijn in het bezit van een verblijfsvergunning, dan kan ook hun verblijfsvergunning worden ingetrokken. Dit is wederom afhankelijk van de ernst van het strafbare feit en de verblijfsduur van de vreemdeling in Nederland. Bij strafbare vormen van huwelijksdwang waarop een gevangenisstraf van drie jaar of meer staat, biedt de vreemdelingenwet dus mogelijkheden voor de aanpak. Echter, een veroordeling wegens dwang of eenvoudige mishandeling valt niet binnen dit minimumcriterium. Een intrekking van een zelfstandige verblijfsvergunning wegens een veroordeling van een strafbaar feit dat aan huwelijksdwang kan worden verbonden, is dus niet snel realiseerbaar. Overwogen kan daarom worden om de minimumeis voor het intrekken van een zelfstandige verblijfsvergunning te verlagen.

3.4.4 Trouwen en achterlating

Het komt voor dat ouders hun zoon of dochter die een geldige verblijfsvergunning heeft, meenemen naar het land van herkomst om daar te trouwen en vervolgens in het land achterlaten.³⁹ In dit geval loopt de jongen of het meisje het risico om het verblijfsrecht in Nederland te verliezen. De Nederlandse vreemdelingenwet gaat er vanuit dat iemand die langdurig niet in Nederland verblijft, zijn hoofdverblijf naar het buitenland heeft verplaatst. Onder een langdurig verblijf wordt verstaan:

- Verblijf van meer dan negen achtereenvolgende maanden in het buitenland;
- Verblijf van meer dan zes achtereenvolgende maanden in drie achtereenvolgende jaren in het buitenland.

De Nederlandse vreemdelingenwetgeving kent speciaal beleid, de zogenaamde terugkeeroptie⁴⁰, voor jongeren die in Nederland zijn opgegroeid en waarvan het verblijfsrecht vervallen is. Als het hoofdverblijf is verplaatst, kan dit reden zijn om een vergunning in te trekken. Maar als dat aantoonbaar buiten de schuld van de vreemdeling gebeurt, bestaat de mogelijkheid tot voortgezet verblijf. De mogelijkheden om aanspraak op deze regeling te maken, zijn beperkt. Bovendien moet men aan een van de volgende criteria voldoen:

- Minimaal een verblijf van tien jaar in Nederland in de leeftijd van 4-19 jaar;
- Ten minste een verblijf van vijf jaar in Nederland vóór de leeftijd van 19 jaar én Nederland moet als het meest aangewezen land aan te merken zijn.⁴¹

Naast de beperkte mogelijkheden om aanspraak op deze regeling te doen, zal een jongere ook met de nodige bewijsproblemen te maken krijgen; er zal onverwijld moeten worden gemeld dat men is achtergelaten.⁴² Bij een vergunning voor bepaalde tijd moet de achterlating eerder gemeld worden dan bij een vergunning voor onbepaalde tijd, want anders wordt het hoofdverblijf als verplaatst beschouwd. Bij de beoordeling van de vraag of de vreemdeling het hoofdverblijf heeft verplaatst, wordt rekening gehouden met de situatie van vrouwen en hun kinderen, die tegen hun wil en zonder identiteits- en verblijfsdocumenten in het land van herkomst zijn achtergelaten.⁴³

3.4.5 Resumé

In tabel 3.3 wordt een overzicht gegeven van de mogelijkheden die het vreemdelingrecht biedt voor de aanpak van gedwongen huwelijken.

Tabel 3.3: Vreemdelingenrechtelijke mogelijkheden naar type huwelijksdwang

Omschrijving	Zijn er mogelijkheden?	Toelichting
<i>Gedwongen huwelijk tussen 2 personen die beiden rechtmatig in Nederland verblijven of waarvan 1 persoon niet rechtmatig in Nederland verblijft</i>		
• in Nederland/wettelijk huwelijk	ja	In het geval van 2 rechtmatig in Nederland verblijvende personen: mits dader een zelfstandige verblijfsvergunning heeft
• in Nederland/religieus huwelijk	nee	Huwelijk heeft geen rechtsgeldigheid
• in buitenland/wettelijk huwelijk	nee	Rechtsgeldigheid van huwelijk loopt via internationaal privaatrecht
• in buitenland/religieus huwelijk	nee	Huwelijk heeft geen rechtsgeldigheid
<i>Nog geen gesloten huwelijk, maar dwang</i>		
• in Nederland en in buitenland	nee	Tenzij dreiging is geuit door vreemdeling en de dreiging een misdrijf is dat tot een ongewenstverklaring leidt

3.5 Strafrecht

Hoewel het Sierra Leonetribunaal begin 2008 heeft bepaald dat gedwongen huwelijken een afzonderlijke misdaad tegen de menselijkheid zijn, is in het Nederlandse strafrecht niet voorzien in specifieke wetgeving voor gedwongen huwelijken.⁴⁴ In deze paragraaf gaan we in op de mogelijkheden hiervoor en passeren andere strafrechtelijke mogelijkheden de revue. Daarvoor grijpen we basaal terug naar het onderzoek dat door Schmidt en Rijken (2005) is uitgevoerd. Verder is gekeken welke strafrechtelijke ontwikkelingen er op het gebied van vrouwenbesnijdenis zijn opgetreden. Dit fenomeen kan namelijk als voorloper van de strafrechtelijke ontwikkelingen voor gedwongen huwelijken beschouwd worden, vanwege enkele essentiële overeenkomsten tussen vrouwenbesnijdenis en huwelijksdwang (zie ook het kader verderop in deze paragraaf). Ook voor vrouwenbesnijdenis zijn de strafrechtelijke uitbreidingsmogelijkheden beoordeeld. Dit is zowel door de Commissie Bestrijding Vrouwelijke Genitale Verminking als het kabinet gedaan. Ten slotte vormt de mening van strafrechtdeskundigen het derde kanaal waarlangs de strafrechtelijke mogelijkheden zijn geëxploreerd.

Heldere definitie

Voordat we dieper op de materie ingaan, is het van belang om terug te grijpen naar het opstellen van een definitie van gedwongen huwelijken. Om huwelijksdwang via het straf-

recht aan te pakken, is het belangrijk om zo veel mogelijk duidelijkheid te scheppen in wat precies onder de definitie wordt verstaan. Een heldere, allesomvattende definitie is daarom zeer wenselijk. Toch moet men ervoor waken dat de definitie niet te specifiek is. Met een te specifieke definitie, bestaat de kans dat bepaalde vormen erbuiten vallen. Bovendien staan ontwikkelingen niet stil, waardoor er mogelijk andere uitingsvormen van gedwongen huwelijk ontstaan, die ook onder de definitie moet vallen.

De valkuil bestaat dat een definitiekwestie nooit ophoudt omdat een grijs gebied rond gedwongen huwelijken altijd zal bestaan. Binnen gedwongen huwelijken zijn bijvoorbeeld diverse vormen van drang en dwang te onderkennen. Het benoemen van alle subtiele verschijningsvormen lijkt daarmee niet uitputtend.⁴⁵ Zoals we al in hoofdstuk 2 opmerkten, dient een definitie van algemene aard te zijn. Vervolgens kan deze worden geoperationaliseerd in subvormen.

Met name voor het strafrecht kan een te nauwe definitie contraproductief werken. In het rapport van de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken uit 2005 wordt geopperd dat 'bij strafbaarstelling van huwelijksdwang zou dienen te worden gedacht aan alle vormen van gedragingen, handelingen, inclusief bedreigingen die leiden tot een situatie waarbij de betrokkene komt tot een huwelijk dat niet in vrijheid is gesloten. Ook een poging daartoe zou in dit verband strafbaar moeten worden gesteld' (ACVZ, 2005b).

Schmidt en Rijken (2005) concluderen ook dat 'een duidelijke juridische definitie (...) niet te geven valt'. In hun rapport hebben zij daarom zo breed mogelijk gekeken naar wetgeving die enigerlei verband zou kunnen hebben met huwelijksdwang. Dit betekent dat bijvoorbeeld huwelijken die door misleiding tot stand zijn gekomen ook zijn meegenomen. Het eindresultaat is 25 strafrechtsartikelen met een meer of minder aanwezige link met gedwongen huwelijken (zie bijlage 3).⁴⁶

Deze artikelen geven een diffuus beeld van mogelijke connecties met gedwongen huwelijken. Schmidt en Rijken (2005) geven echter niet specifiek aan welke strafrechtartikelen aan gedwongen huwelijken gekoppeld moeten worden. Ook geven zij geen criteria voor de artikelen die hiervoor het meest in aanmerking komen. Als er al een artikel in aanmerking zou kunnen komen, dan geven de experts, maar ook Schmidt en Rijken, de voorkeur aan de bepalingen waarin dwang en bedreiging een belangrijk element vormen. Toch geven de laatsten aan dat 'geen van die bepalingen specifiek op gedwongen huwelijken is gericht en dat zij daarom niet richtinggevend kunnen zijn voor een definiëring van gedwongen huwelijken.' De strafrechtsdeskundigen merken op hun beurt op dat het opnemen van gedwongen huwelijken in de artikelen die hiermee mogelijk verband zouden kunnen houden ook te diffuus is. Dit heeft dan ook niet hun voorkeur.

Vrouwenbesnijdenis als voorbeeld

Ter verduidelijking van de achterliggende processen waarmee men te maken krijgt bij het aanpassen van de strafwet, beschrijven we de strafrechtelijke ontwikkelingen die zich recentelijk hebben voorgedaan. Vrouwenbesnijdenis en gedwongen huwelijken vertonen overeenkomsten die, strafrechtelijk gezien, van groot belang zijn. Vrouwenbesnijdenis kan net als huwelijksdwang gezien worden als een cultureel verschijnsel dat zich vaak in het buitenland afspeelt en wat dikwijls in het land van herkomst niet strafbaar is.

Vrouwelijke genitale verminking, oftewel vrouwenbesnijdenis, is in Nederland strafbaar als mishandeling met een leeftijdsgrens van 18 jaar (artt. 300 e.v. Sr.) of onder het onbevoegd uitoefenen van de geneeskunst (artikel 436 Wetboek van Strafrecht). Naast degene die de besnijdenis uitvoert, zijn ook strafbaar de personen die deze handelingen mede plegen of uitlokken of medeplichtig zijn (opdracht geven, ervoor betalen of de middelen ervoor verstrekken). Het Nederlandse strafrecht geldt ook voor Nederlanders en vreemdelingen die in Nederland wonen en zich in het buitenland schuldig maken aan vrouwenbesnijdenis, ook als deze is uitgevoerd in een land waar dat niet strafbaar is. Het vereiste van dubbele strafbaarheid voor vrouwelijke genitale verminking is hiermee dus opgeheven (Inspectie voor de Gezondheidszorg, 2008).

In 2005 adviseerde de Commissie Bestrijding Vrouwelijke Genitale Verminking aan de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport in 2005 om 'meisjesbesnijdenis als gekwalificeerde vorm van mishandeling strafbaar te stellen door een lid toe te voegen aan het betreffende wetsartikel' (Commissie Bestrijding Vrouwelijke Genitale Verminking, 2005). Dit is echter niet gebeurd, omdat het kabinet niet verwacht 'vrouwelijke genitale verminking op deze wijze uit te bannen in Nederland. Andere maatregelen bieden voldoende soelaas'. Bovendien acht het kabinet dit 'evenmin nodig als middel voor heldere publieke normstelling: duidelijk maken dat vrouwelijke genitale verminking verboden en strafbaar is. Die signaalwerking kan ook en evengoed langs andere weg worden verzekerd, namelijk door (...) het vereiste van dubbele strafbaarheid voor vrouwelijke genitale verminking op te heffen.'⁴⁷ Het advies van de Commissie Bestrijding Vrouwelijke Genitale Verminking en de reactie van het kabinet bevatten een aantal aspecten dat voor gedwongen huwelijken relevant kan zijn. Deze aspecten worden in de hiernavolgende tekst toegelicht.

3.5.1 Dubbele strafbaarheid

Bij dubbele strafbaarheid gaat het om een vereiste dat strafbare feiten voor veroordeling zowel in Nederland als in het land van herkomst strafbaar moeten zijn. De Nederlandse strafwet is alleen van toepassing op iedereen die in Nederland een strafbaar feit begaat, inclusief de in het buitenland verblijvende (lucht)vaartuigen. De uitzondering hierop vormen feiten die in de artikelen 5 en 5a Sr. zijn beschreven. Voor gedwongen huwelijken zijn hierin

enkele beschreven feiten relevant, want daarin betreft het zedenmisdriften (artt. 240b tot en met 250 Sr.) en mensenhandel (art. 273a Sr.). Schmidt en Rijken (2005) noemen het 'opmerkelijk dat vreemdelingen die in Nederland een vaste woon- of verblijfplaats hebben, niet op dezelfde wijze als Nederlanders in Nederland kunnen worden vervolgd voor een feit dat zij buiten Nederland hebben begaan wanneer dat feit in Nederland een misdrijf is en in het land van plegen strafbaar is gesteld'. Zij hebben hier echter geen verklaring voor. Concreet betekent het voor gedwongen huwelijken dat onder andere ontvoering, mishandeling en bedreiging door in Nederland wonende vreemdelingen in het land van herkomst gepleegd niet in Nederland vervolgd kunnen worden.

De minister van Justitie heeft via het wetsvoorstel herijking strafmaxima⁴⁸ de rechtsmacht voor meisjesbesnijdenis in 2005 uitgebreid; nu geldt dit zowel voor Nederlanders als vreemdelingen die in Nederland wonen.⁴⁹ Deze uitbreiding van de rechtsmacht bij vrouwenbesnijdenis is ook bedoeld als signaalwerking; daarmee geeft de wetgever namelijk te kennen dat vrouwelijke genitale verminking strafbaar is en dat deze vorm van mishandeling extra voorzieningen vergt.

Een van de geraadpleegde juridische experts geeft aan dat voordat er overwogen wordt om de dubbele strafbaarstelling los te laten, het zinvol is om zicht te krijgen op de omvang en aard van gedwongen huwelijken waarbij de dwanghandeling in het buitenland plaatsvindt. Het is namelijk de vraag of het opheffen van dubbele strafbaarheid zin heeft als er geen concreet zicht is op het fenomeen in het buitenland. Veel experts zien het theoretische nut van het loslaten van de dubbele strafbaarheid voor gedwongen huwelijken, maar vragen zich bovendien af of dit in de praktijk werkt. Ook is er door de experts een aantal belemmeringen genoemd:

- Voor het vinden van bewijslast in het land van herkomst zal nog steeds toestemming van de (lokale) autoriteiten nodig zijn;
- Als het land van herkomst de handelingen niet strafbaar acht, zal medewerking aan het onderzoek moeilijker worden;
- Veel landen zullen niet meewerken aan een uitlevering aan Nederland, ondanks dat er volgens de Nederlandse wet een strafbaar feit gepleegd is. Daardoor kan Nederland in feite alleen vervolgen als de betreffende persoon op Nederlands grondgebied verblijft.

3.5.2 Specifieke strafbaarstelling

Bij specifieke strafbaarstelling worden bijzondere strafbepalingen in het leven geroepen, al dan niet in reeds bestaande wetgeving geïntegreerd. Kool et al. (2005), die de basis hebben gelegd voor het advies van de Commissie Bestrijding Vrouwelijke Genitale Verminking, noemen verschillende voor- en nadelen. Eén van de nadelen, ook door experts genoemd, kan zijn dat specifieke strafbaarstelling ertoe leidt dat het strafrecht verder uitdijt, nog los van de vraag of het mogelijk is alle bestaande strafbepalingen te handhaven. Bovendien kunnen nieuwe rechtsregels geschapen worden, maar deze staan of vallen bij een actieve handhaving ervan. Zou dit bijvoorbeeld in het geval van gedwongen huwelijken niet gebeuren, dan wordt deze strafbepaling een 'papieren tijger'. Een ander nadeel wordt

verwoord door de vraag of dergelijke wetgeving nodig is voor gedwongen huwelijken, aangezien deze wet een minderheid van de bevolking betreft. Dit zou vervolgens ook kunnen leiden tot een fragmentarisering van de samenleving, door voor verschillende cultuuruitingen aparte wetgeving te creëren. Kern van de zaak voor de strafwet is en blijft het vaststellen van de (on)vrijwilligheid: is er daadwerkelijk sprake geweest van dwang?

Anderzijds zijn er door Kool et al. (2005) argumenten vóór specifieke strafbaarstelling aangedragen. Het eerste is dat het eventueel voor kan komen dat ouders ervan overtuigd zijn dat het gedwongen huwelijk als vorm van culturele uiting niet strafbaar is. Dit zou een beroep op dwaling rechtvaardigen, hoewel dit een grijs gebied is. Bovendien wordt iedereen geacht de wet te kennen. Door te voorzien in specifieke strafbaarstelling voor toentertijd vrouwenbesnijdenis en eventueel nu gedwongen huwelijken kan de onbekendheid hiermee worden teruggedrongen. Deze strafbaarstelling leidt namelijk tot een hoger rechtsbewustzijn bij de doelgroep. Ouders kunnen zich minder snel beroepen op juridische onwetendheid, door te stellen dat zij niet wisten dat besnijdenis strafbaar was, omdat zij dit gebruik vanuit hun achtergrond niet als mishandeling ervaren. Daarnaast kan een specifieke strafbaarstelling in preventieve zin een signaalfunctie hebben.

Verder wordt beargumenteerd dat generale strafbaarstelling (het strafbaar stellen via een algemeen delict) te algemeen zou zijn voor minderheidsgroepen; de wil van de meerderheid wordt zo op de minderheid opgelegd. In dat geval zou specifieke strafbaarstelling juist een uitkomst zijn, want dit zwakt de generale strafbaarstelling juist af. Bovendien kan er door specifieke strafbaarstelling gekozen worden voor 'vergelding op maat'. Dit biedt ook ruimte voor verweer op basis van culturele afwegingen. Ten slotte dragen Kool et al. (2005) de internationale ontwikkelingen aan. In bijvoorbeeld België zijn gedwongen huwelijken in specifieke strafbaarstelling gegoten. Kennelijk is daar behoefte aan een duidelijke normstelling. De vraag is of dit voor Nederland ook zou moeten. Toch adviseren Kool et al. (2005) aan de Tweede Kamer uiteindelijk tegen een specifieke strafbaarstelling van vrouwenbesnijdenis.⁵⁰ Zij geven er de voorkeur aan vrouwelijke genitale verminking als strafverzwarende omstandigheid toe te voegen aan de strafbepalingen rond mishandeling. Dit doet recht aan de strafwaardigheid van vrouwelijke genitale verminking en bovendien blijft hierdoor de wetssystematiek intact. Wel denken de auteurs dat meisjesbesnijdenis wel specifiek strafbaar zou moeten worden gesteld. Meisjesbesnijdenis is namelijk een 'overtuigingsdelict' en daarom helpt een goed afgebakende norm om betrokkenen ervan te overtuigen dat hun traditie in ons land strafbaar is. Dit zou ook voor gedwongen huwelijken kunnen gelden.

Het kabinet heeft besloten om zowel vrouwen- als meisjesbesnijdenis niet specifiek strafbaar te stellen, omdat de wetgeving rond mishandeling (artikelen 300 tot en met 304 Sr.) zou volstaan. Wel wijst het kabinet erop dat specifieke strafbaarstelling preventief zou kunnen werken, maar geeft op het gebied van preventie de voorkeur aan andere vormen van bewustwording rond en voorlichting over het probleem. Het gaat er volgens het kabinet om dat 'naar de doelgroepen duidelijk wordt gecommuniceerd dat meisjesbesnijdenis, in welke vorm dan ook, in Nederland verboden is.'

Ook de strafrechtsexperts zijn in het algemeen bij huwelijksdwang niet voor specifieke wetgeving. Men vreest zelfs voor juridische chaos, omdat dit de deur open zet voor aanvullende wetgeving voor ieder strafrechtelijk verschijnsel. Hoewel zij wel wijzen op het voordeel dat specifieke wetgeving biedt voor de vervolging, vinden ze dat het huidige strafrecht voldoende mogelijkheden voor vervolging van huwelijksdwang bevat. Sommige gevallen van huwelijksdwang zijn ook evident; daar volstaan de artikelen die verwijzen naar commune delicten, zoals bedreiging. Er zit volgens de experts wel een grens aan de artikelen die kunnen refereren naar huwelijksdwang, aangezien teveel artikelen ook een verbreding van de definitie teweegbrengen. Een enkele expert merkt op dat er voor huwelijksdwang ook voldoende strafrechtsartikelen bestaan. Toch geeft een andere expert aan dat specifieke wetgeving inderdaad een signaal afgeeft en bovendien een steviger handvat voor vervolging oplevert.

3.5.3 Zwaarder strafmaximum

Kool et al. (2005) adviseren eveneens om vrouwenbesnijdenis als strafverzwarende omstandigheid toe te voegen aan de mishandelingbepalingen, tot hooguit eenderde van het strafmaximum. Ook hiervan erkent het kabinet de signaalwerking, maar toch neemt ze dit advies niet over. Men ziet namelijk geen gronden om de strafwaardigheid van vrouwenbesnijdenis in het algemeen groter te achten dan alle andere vormen van (kinder)mishandeling (met blijvend letsel). Het kabinet geeft namelijk de voorkeur aan het opheffen van de dubbele strafbaarstelling en acht dit voldoende.⁵¹

In het geval van gedwongen huwelijken valt bijvoorbeeld voor artikel 284 Sr. te denken aan het toevoegen van een extra lid: 'bedreiging met het doel een huwelijksluiting te bewerkstelligen'. Dit zou vervolgens aanleiding kunnen geven tot een zwaarder strafmaximum. Toch zijn de geraadpleegde experts vanwege dezelfde redenen als het kabinet tegen een verzwaring van het strafmaximum.

3.5.4 Verlagen bewijslast

In hun rapport geven Kool et al. (2005) aan dat er in ieder geval voor vrouwenbesnijdenis een aantal bewijsverweren te benoemen is:

- het ontbreken van de ratio legis: er moet minimaal sprake zijn van bewuste opzet.
- toestemming is essentieel: heeft het slachtoffer toegestemd in de besnijdenis?
- kan de eventuele verdachte zich beroepen op een noodtoestand (art. 40 Sr.)?

De zwaarte van de bewijslast ligt bij vrouwenbesnijdenis, en waarschijnlijk ook bij huwelijksdwang, hoog. En wanneer een feit bewezen is, bestaat ook nog een tweetal schulduitsluitingsgronden, die in tegenstelling tot voorgaande drie bewijsverweren persoonlijk doorwerken:

- psychische overmacht: verdachte is door externe omstandigheden onder psychische druk gesteld;
- afwezigheid van alle schuld door dwaling (buitenwettelijke schulduitsluitingsgrond) omtrent feiten (het zou natuurlijk kunnen dat de verdachte niet weet dat zijn toekomstige partner niet wil huwen) of omtrent het recht (geen weet van de strafbaarstelling).

Ook Schmidt en Rijken (2005) geven aan dat de bewijslast rond gedwongen huwelijken zwaar is, vooral als feiten in het buitenland zijn gepleegd of wanneer het feit is gepleegd door meer dan een persoon. Automatisch komt men dan op de vraag van het verlichten van de bewijslast, maar de auteurs zien hiervoor geen mogelijkheden, omdat bijvoorbeeld art. 284 Sr. al ruim is geformuleerd. Het nieuwe artikel 273a Sr. (mensenhandel) geeft al enkele 'lichtere' vormen; naast dwang wordt daarin 'een ander dwingen of bewegen' of 'een ander ertoe brengen' genoemd, maar ook daar moet het feit onomstotelijk bewezen zijn. Overigens noemen Schmidt en Rijken dit laatste artikel een betrekkelijk zwaar middel tegen gedwongen huwelijken in de familiesfeer.

De strafrechtsdeskundigen zijn niet voor het verlagen van de bewijslast; als een zaak niet bewezen kan worden, is er gewoon geen zaak. De rechten van de verdachte moeten namelijk ook gewaarborgd blijven. Gedwongen huwelijken spelen zich veelal af in de privé-sfeer, met soms veel meer verdachten op de achtergrond. Dit maakt het extra lastig om te bewijzen wie de dader is. Een expert verwoordt het aldus:

"De definitiekwestie speelt ook hier weer mee: wanneer valt een incident onder een gedwongen huwelijk? Uit antropologisch onderzoek blijkt dat het vaak gaat om subjectieve vormen van dwang en weinig fysieke en objectief waarneembare dwang. Dit moet je helemaal niet in het strafrecht willen trekken."

3.5.5 Vereenvoudigen vervolging

Artikel 160 Sv. voorziet in een voor iedereen geldende aangifteplicht voor de meer ernstige misdrijven, waaronder verkrachting. Aangifte doen bij een justitiële autoriteit in het geval van huwelijksdwang betekent vaak dat men aangifte doet tegen leden van de eigen familie. Sociale druk en angst voor repercussies vormen vaak een obstakel voor de aangever, dat zowel het slachtoffer zelf als een andere betrokkene kan zijn. Betrokkenen zullen daarom niet snel overgaan op aangifte doen (ACVZ, 2005b). Een mogelijkheid om zaken waarin sprake is van huwelijksdwang, die vallen onder de algemene aangifteplicht uit artikel 160 Sv., gemakkelijker te kunnen vervolgen, is door, naast een aangifte van het slachtoffer, ook aangiften van getuige-aangevers als zodanig te accepteren. Omdat verwacht kan worden dat een verdachte en diens familie aangiften van getuigen eenvoudig kunnen weerleggen, wordt door een expert getwijfeld aan de effectiviteit van een dergelijke verbreding van de aangiftemogelijkheid.

Een andere mogelijkheid om de vervolging van gedwongen huwelijken te stimuleren, is een meer procesmatige benadering vanuit het openbaar ministerie. Het OM kan actief beleid voeren gericht op het opsporen en vervolgen van strafbare vormen van huwelijksdwang, zodat er meer aandacht ontstaat voor gedwongen huwelijken bij de OM-functies. Hierbij kan gedacht worden aan het opstellen van een Aanwijzing Gedwongen Huwelijken door het College van procureurs-generaal, zoals ook voor de aanpak van huiselijk geweld is gedaan. Ook een mogelijkheid om meer aandacht te krijgen voor de opsporing en vervolging van gedwongen huwelijken is het bijscholen van politie en justitie op dit terrein. Een positief neveneffect van het opstellen van een aanwijzing is dat daarmee

een signaal naar de samenleving wordt afgegeven dat huwelijksdwang niet geaccepteerd wordt en dat de strafrechtelijke aanpak van huwelijksdwang prioriteit heeft. Er moet echter wel gewaakt worden voor, zoals ook als argument tegen een specifieke strafbaarstelling is aangedragen, het maken van specifiek beleid voor ieder strafrechtelijk verschijnsel. De noodzaak daartoe moet duidelijk aanwezig zijn. Zo is de Aanwijzing Huiselijk Geweld opgesteld nadat uit onderzoek was gebleken dat huiselijk geweld op grote schaal voorkomt. Daarom is het zinnig om eerst zicht te krijgen op de omvang van gedwongen huwelijken in Nederland.

3.5.6 Verjaringstermijn

Het kabinet heeft de vervolgingskansen voor vrouwenbesnijdenis vergroot door de verjaringstermijn van vrouwenbesnijdenis op te rekken. In navolging van het advies van de Commissie Bestrijding Vrouwelijke Genitale Verminking gaat de verjaringstermijn voor vrouwenbesnijdenis in op het moment dat het slachtoffer 18 jaar is geworden. Daardoor krijgt het slachtoffer meer kans om als volwassene nog aangifte te doen.

Vrouwenbesnijdenis is een zeer specifieke strafrechtelijke handeling die regelmatig juist bij minderjarigen voorkomt. Deze situatie is dus niet zonder meer te vergelijken met gedwongen huwelijken. Toch is het volledigheidshalve van belang om de verjaringstermijn ook voor dit laatste fenomeen te bespreken. De vraag is, of de verjaringstermijn volstaat voor gevallen waarin sprake is van gedwongen huwelijken. Artikel 70 Sr. geeft het criterium waarlangs de verjaringstermijn kan worden bepaald. Het uitgangspunt hierbij is het strafmaximum dat is opgenomen in de delictomschrijving. De verjaringstermijn is aldus afhankelijk van het tenlastegelegde feit. Alleen indien er specifiek strafwetgeving voor gedwongen huwelijken komt, zal de verjaringstermijn opnieuw op basis van de maximumstrafmaat beoordeeld worden.

Artikel 71 Sr. bepaalt dat de termijn van verjaring gaat lopen op de dag nadat het feit gepleegd is. Dit artikel heeft consequenties voor gedwongen huwelijken, omdat dit artikel bij uitstek aangeeft dat niet alleen de gedwongen huwelijkshandeling, maar ook de dreiging daartoe, van belang is.

3.5.7 Enkele aandachtspunten

Een punt dat voor iedere proceduresoort geldt, is de bewijslast. Rond gedwongen huwelijken is er strafrechtelijk weinig jurisprudentie waardoor het doen van uitspraken over de bewijslast lastig is. Mogelijk bestaat er een verband tussen de hoge bewijslast en het geringe aantal procedures. Sommige misdrijven, bijvoorbeeld valsheid in geschrifte (artikel 225 Sr.), lijken ook gemakkelijker bewijsbaar dan dwang en bedreiging (artikelen 284 Sr. en verder). Het verlagen van de bewijslast is voor de experts geen optie; dit zou een te grote aantasting betekenen van de rechten van een verdachte.

Verder hoeft de plaats waar een strafbaar feit gepleegd wordt niet dezelfde plaats te zijn waar het huwelijk plaatsvindt. De (strafrechtelijke) feiten voorafgaand aan een huwelijk in het buitenland kunnen in Nederland gepleegd zijn. Van de omgekeerde situatie kan ook sprake zijn.

Eerder is al opgemerkt dat artikel 273a Sr. (mensenhandel) een te zwaar middel kan zijn bij het vervolgen van gedwongen huwelijken, die zich vaak in de familiesfeer afspelen. De dwang- en bedreigingsartikelen worden in de literatuur en door experts voornamelijk genoemd bij de strafrechtelijke inzet tegen gedwongen huwelijken.

De eis van dubbele strafbaarheid beperkt de vervolgingskansen van gedwongen huwelijken. Gevallen van ontvoering, mishandeling en bedreiging door in Nederland wonende vreemdelingen en in het land van herkomst gepleegd, kunnen niet in Nederland vervolgd worden.

3.5.8 Resumé

Net als de vorige paragrafen worden aan het eind van deze paragraaf de strafrechtelijke opties voor de typen huwelijksdwang schematisch weergegeven.

Tabel 3.4: Strafrechtelijke mogelijkheden naar type huwelijksdwang

Omschrijving	Zijn er mogelijkheden?	Toelichting
<i>Gedwongen huwelijk tussen 2 personen die beiden rechtmatig in Nederland verblijven of waarvan 1 niet rechtmatig in Nederland verblijft</i>		
• in Nederland/wettelijk huwelijk	ja	Voornamelijk via art. 284 Sr. e.v.
• in Nederland/religieus huwelijk	ja	Voornamelijk via art. 284 Sr. e.v.
• in buitenland/wettelijk huwelijk	nee	Afschaffen dubbele strafbaarheid biedt mogelijkheden
• in buitenland/religieus huwelijk	nee	Afschaffen dubbele strafbaarheid biedt mogelijkheden
<i>Nog geen gesloten huwelijk, maar dwang</i>		
• in Nederland	Ja	Voornamelijk via art. 284 Sr. e.v.
• in buitenland	nee	Afschaffen dubbele strafbaarheid biedt mogelijkheden

De aard van het huwelijk, wettelijk danwel religieus, maakt voor het strafrecht geen verschil. Ook de omstandigheid of al sprake is van een gesloten huwelijk of niet is niet van belang. Daarentegen is het land waar het delict plaatsvindt essentieel: gebeurt dit in Nederland of daarbuiten? Het afschaffen van het vereiste van de dubbele strafbaarheid maakt dat er voor de strafrechtelijke aanpak van gedwongen huwelijken meer mogelijkheden zullen zijn.

Noten

1. Bron: ministerie van Justitie, 2007.
2. Bron: minister van Justitie, 2007.
3. Bewustwording kan ook ontstaan via een specifieke strafbaarstelling, omdat strafbaarstelling ook een signaalfunctie kan hebben. Bij vrouwen- en meisjesbesnijdenis heeft het kabinet er echter voor gekozen om voor bewustwording andere vormen dan het strafrecht in te zetten. Hiervoor verwijzen we naar paragraaf 3.5.
4. Pharos is het kennis- en adviescentrum voor gezondheid van vluchtelingen en nieuwkomers.
5. Bron: minister van Justitie, 2007.
6. Ook Ferwerda en Van Leiden hebben de aanbeveling gedaan om deskundigheidsbevordering op het terrein van eengerelateerd geweld gezamenlijk op te pakken. Zij spreken van het gezamenlijk ontwikkelen van een risicotaxatie-instrument (Ferwerda en Van Leiden, 2005).
7. De imam wordt hier als voorbeeld genoemd van een geestelijk leider die betrokken kan worden bij de aanpak van huwelijksdwang. Uiteraard kan ook binnen andere religies geestelijk leiders worden ingezet. Voor deze verkenning voert het te ver om op elke religie in te gaan.
8. Het onderzoek naar vroegsignalering van eengerelateerd geweld op ROC's is door Bureau Beke uitgevoerd (Kuppens et al., 2008) in opdracht van het Albeda College te Rotterdam.
9. Bron: minister van Justitie, 2008.
10. Inventarisatie van niet-juridische maatregelen valt buiten de scope van dit onderzoek. Daarom betreft het een niet-uitputtende quick-scan van de meest in het oogspringende instrumenten en projecten.
11. Bron: COT & GGD Rotterdam, 2006.
12. Bron: Şimşek, 2002.
13. Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek, titel 5 Het huwelijk, artt. 30-80.
14. Daarnaast is het ook privaatrechtelijk mogelijk om een voorgenomen huwelijk tegen te houden, oftewel stuiting van huwelijk. Een van de gronden waaronder stuiting mogelijk is, is een vermoedelijk schijnhuwelijk. Hoewel het doel van de wetgever hierbij is om schijnhuwelijken tegen te gaan en niet gedwongen huwelijken, kan een schijnhuwelijk dat onder dwang tot stand komt wel op deze wijze worden tegengegaan.
15. Daarnaast kan bijvoorbeeld de minimumleeftijd voor huwelijkskandidaten ook bij gedwongen huwelijken een grond voor nietigverklaring zijn.
16. In artikel 1 van de Wet Conflictenrecht Echtscheidingen is beschreven in welke gevallen het Nederlands recht van toepassing is op een vordering of verzoek tot ontbinding. Dit kan het geval zijn als beide echtgenoten niet een andere gemeenschappelijk nationaal recht hebben of wanneer een van beiden een dubbele nationaliteit heeft.
17. Onder andere artikel 16 lid 2, Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) en artikel 23 lid 3, Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (BUPO). Ook in de Nederlandse grondbeginselen van het familierecht is deze bepaling opgenomen.
18. Ook lid 1a, waarin staat dat de aanstaande echtgenoten minimaal de leeftijd van vijftien jaren bereikt moeten hebben, kan bij een gedwongen huwelijk een rol spelen.
19. In België zijn het Wetboek van Strafrecht en het Burgerlijk Wetboek tegelijkertijd aangepast. Hierbij is beoogd om op zowel strafrechtelijk als op burgerlijk vlak via een meer effectieve wijze op te treden tegen gedwongen huwelijken. Bron: Belgische Senaat, 2007.
20. Artikel 146ter boek 1 van het Belgische Burgerlijk Wetboek.
21. Vaststellen of een huwelijk aan het in het betreffende land geldende recht voldoet is lastig. Daarom wordt een huwelijk als vermoedelijk rechtsgeldig beschouwd, wanneer een huwelijksverklaring is afgegeven door een bevoegde autoriteit in het land van herkomst is (art. 5, lid 3 WCH).

22. Bron: Minister van Wonen, Wijken en Integratie, 2007.
23. Bron: Belgische Senaat, 2008.
24. Ook vreemdelingen met een verblijfsvergunning kunnen een vreemdeling in het kader van gezinsvorming en –hereniging naar Nederland halen.
25. Bij huwelijkskandidaten die beiden vluchteling zijn en asiel aanvragen, heeft zelfs geen van beiden de Nederlandse nationaliteit. Een gedwongen huwelijk kan ook een reden voor vluchtelingschap zijn. Dit valt echter buiten de reikwijdte van dit onderzoek
26. Voor de erkenning van in buitenland gesloten huwelijken zie paragraaf 3.2, de privaatrechtelijke aanpak van huwelijksdwang.
27. De ACVZ (2005b) heeft hier uitgebreid aandacht aan besteed.
28. Bron: minister van Vreemdelingenzaken en Integratie, 2004.
29. Bron: minister van Vreemdelingenzaken en Integratie, 2004.
30. Ondanks de beperkingen blijven er legale en illegale mogelijkheden om de wettelijke regels te omzeilen. Bijvoorbeeld via de zogenaamde België-route waarlangs een buitenlandse partner na zes maanden in België te verblijven een verblijfsvergunning kan krijgen en zich daarmee vrij in Europa kan bewegen (Kleijburg, 2006; Minister van Vreemdelingenzaken en Integratie, 2005). Ook zijn er malafide werkgevers die bereid zijn om spookbanen te creëren waarmee een buitenlandse partner naar Nederland gehaald kan komen (Minister van Vreemdelingenzaken en Integratie, 2005a en 2005b).
31. Bron: Movisie, www.eerwraak.info.
32. Bron: staatsecretaris van Justitie, 2008.
33. Of een rechtmatig in Nederland verblijvende vreemdeling.
34. Hieronder wordt ook huiselijk geweld verstaan.
35. Bron: minister van Justitie, 2007.
36. Het is niet ondenkbaar dat een vreemdeling bij terugkomst door zijn familie als oneervol wordt beschouwd en wordt verstoten.
37. Nadat huwelijksdwang als beschermende factor binnen het vreemdelingenrecht is opgenomen, kan eventueel gekeken worden naar bescherming die de zogenaamde B9-regeling aan slachtoffers van mensenhandel biedt. Deze regeling maakt het vreemdelingen die slachtoffer of getuige zijn van mensenhandel mogelijk om gedurende de opsporing en vervolging in Nederland te blijven. Voor de volledige uitleg over de B9-regeling, zie de vijfde rapportage van de Nationaal Rapporteur Mensenhandel (Dettmeijer-Vermeulen et al., 2007)
38. Het betreft een glijdende schaal. Zo worden openbare ordedelicten alleen in de eerste termijn van verblijf meegenomen.
39. Het ACVZ heeft in 2005 een advies gepubliceerd over het achterlaten van vrouwen en kinderen in het land van herkomst (ACVZ, 2005a). De Koning en Bartels (2005) hebben een antropologische voorstudie naar het fenomeen verricht. Beiden concluderen dat achterlating veelal plaatsvindt binnen relaties waar sprake is van echtelijke en opvoedkundige problemen. Gedwongen huwelijken omvatten slechts een deel van de problematiek van achterlating.
40. Dit is geregeld in hoofdstuk B4 Wedertoelating van de Vreemdelingen-circulaire 2000.
41. Artikel 3.92 Vb 2000.
42. Voor andere maatregelen om achterlating tegen te gaan, zie het ACVZ-rapport 'Tegen de wil achtergelaten' (ACVZ, 2005a).
43. Artikel B1/7.1.3 Vc 2000.
44. Bron: www.wereldomroep.nl/actua/regio/afrika/080307-sierra-leone. In dit verband is het gedwongen huwelijk een afgeleide van seksuele slavernij.
45. Een verdere verdieping in de term 'dwang' levert volgens Lindenberg (2007) naast psychische

en fysieke dwang enkele perifere dwangsoorten op. Dit zijn 'dwang door atypische middelen' en 'dwang zonder weerstandbrekend of –voorkomend middel'.

46. Navraag bij experts leverde ook op dat wanneer gedwongen huwelijken in een economisch licht worden beschouwd, er zelfs gedacht kan worden aan oplichting (art. 326 Sr.), vooral als er sprake is van een bruidsschat.
47. Bron: minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2005.
48. Bron: minister van Justitie, 2005.
49. De wijziging geldt alleen voor die gevallen van vrouwelijke genitale verminking die hebben plaatsgevonden nadat de nieuwe wet in werking trad. Van terugwerkende kracht is dus geen sprake.
50. Bron: minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2005.
51. Daarnaast past het kabinet de verjaringstermijn voor vrouwenbesnijdenis aan door deze termijn pas te laten ingaan op het moment dat het slachtoffer achttien jaar is geworden. Hier komen we verderop in deze paragraaf terug.

4 Conclusies en nabeschuiving

Onderhavig onderzoek naar aard, omvang en aanpak van gedwongen huwelijken vloeit voort uit de wens van de Tweede Kamer om de (strafrechtelijke) mogelijkheden tegen gedwongen huwelijken te exploreren. Daarbij staan de volgende onderzoeksvragen centraal:

- Wat wordt verstaan onder een gedwongen huwelijk?
- In welke vorm(en) komt dit fenomeen in Nederland voor?
- Zijn er afdoende (strafrechtelijke) instrumenten om hiertegen op te treden?

Voordat we de onderzoeksvragen achtereenvolgens toelichten, is op basis van dit onderzoek een aantal algemene opmerkingen te maken. Ten eerste is een bijproduct van dit onderzoek dat er zicht is verkregen op de ontwikkelingen die zich sinds 2005 hebben voorgedaan. Dit is het jaar waarin in opdracht van de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken de werkdefinitie is opgesteld en de juridische mogelijkheden van gedwongen huwelijken zijn onderzocht. Sindsdien is vanuit juridisch oogpunt sprake van een status quo rond gedwongen huwelijken.

Ten tweede heeft dit onderzoek gezien de korte tijdspanne het karakter van een quick scan. Zowel voor de verdieping rond de werkdefinitie, de omvang van gedwongen huwelijken als de scan op de (juridische) mogelijkheden is een beperkt aantal experts gevraagd naar hun mening, mede op basis van de voorliggende literatuur. Hoewel naar zo volledig mogelijke informatie is gestreefd, valt niet uit te sluiten dat ook andere visies bestaan over aard, omvang en aanpak van gedwongen huwelijken.

4.1 Reikwijdte van het fenomeen gedwongen huwelijken

Bij het beantwoorden van de eerste onderzoeksvraag 'Wat wordt verstaan onder een gedwongen huwelijk?' is de werkdefinitie die in 2005 door de ACVZ is opgesteld als uitgangspunt genomen. De elementen waaruit deze definitie is opgebouwd zijn aan experts voorgelegd. Onderstaande subvraag stond daarbij centraal.

- *Kan men zich vinden in de uitgangspunten van de werkdefinitie of moet het fenomeen smaller of juist breder worden omschreven?*

De meningen zijn verdeeld over de vraag wat er onder gedwongen huwelijk verstaan kan worden, omdat het fenomeen zeer divers is en vanuit verschillende motieven gepleegd kan zijn. Een belangrijke constatering is dat experts de werkdefinitie nog eens nader beschouwd willen zien. Op de meeste afzonderlijke onderdelen van de werkdefinitie is in dit rapport commentaar geleverd, zodat dit een mogelijke basis voor verdere uitwerking hier-

van kan zijn. Hoewel dit geen direct onderwerp van onderzoek is, heeft de mening van de experts geleid tot een eerste suggestie voor aanpassing van de werkdefinitie:

‘Een religieus of wettelijk huwelijk waarbij de (voorbereidende) huwelijkshandelingen tegen de vrije wil van minstens een van de huwelijkskandidaten hebben plaatsgevonden en waar onder een bepaalde vorm van dwang mee is ingestemd.’

Omdat deze definitie het karakter heeft van een eerste aanzet door de onderzoekers, is het van belang in aanvullend onderzoek te werken naar een definitieve definitie. Wat hierbij essentieel is, is het verschil tussen de werkdefinitie en de operationalisering ervan. Bij voorkeur dient de werkdefinitie alle (juridische) terreinen te beslaan. Dit brengt met zich mee, dat de werkdefinitie algemeen van aard zal zijn, want een sociaal-maatschappelijke kijk op gedwongen huwelijken is van een andere orde dan een strafrechtelijke. De specificiteit op alle terreinen kan vervolgens worden uitgewerkt in de operationalisering.

4.2 Omvang en verschijningsvormen van gedwongen huwelijken

De onderzoeksvraag over omvang en verschijningsvormen is in een bredere context geplaatst, omdat naast de vraag van de verschijningsvormen bij de Advies- en Steunpunten Huiselijk Geweld (ASHG's) en de politie is gevraagd naar zaaks- en registratiekennis.

- *Kan een inschatting worden gegeven van het vóórkomen van gedwongen huwelijken in Nederland?*

Bij verschillende politieregio's en de ASHG's is navraag gedaan over het voorkomen van zaken omtrent gedwongen huwelijken. Eerder is via een inventarisatie bij het ministerie van Justitie al gebleken dat bij het openbaar ministerie (OM) geen gedwongen huwelijkszaken bekend zijn. Bij de politie en het OM ontbreekt deskundigheid rond gedwongen huwelijken. Verder worden bij deze instanties gedwongen huwelijken niet geregistreerd, wat overigens niet hoeft te betekenen dat men niet op de hoogte is van dergelijke zaken. Slechts een van de bevroegde politiecoördinatoren kan een concreet opsporingsonderzoek noemen waarin sprake is van een gedwongen huwelijk. Veeleer is er sprake van het ontbreken van concrete handvatten voor het OM en de politie om actie te ondernemen. ASHG's hebben iets meer zicht op zaken, ook omdat ze soms zelf actief interveniëren bij problemen vanwege gedwongen huwelijken. Maar ook bij deze organisaties is nog veel terreinwinst te boeken als het gaat om het signaleren en vervolgens aanpakken van gedwongen huwelijken. Kortom, de gegevens die deze inventarisatie heeft opgeleverd, zijn onvoldoende om een betrouwbare schatting te geven van de omvang van gedwongen huwelijken in Nederland.

- *Kan er iets gezegd worden over de meldingsbereidheid en houding ten aanzien van de problematiek rond gedwongen huwelijken?*

Naast de vraag over het vóórkomen van gedwongen huwelijken in hun regio, is aan de coördinatoren van ASHG's en politie gevraagd naar hun kennis over meldingsbereidheid. Ook aan enkele experts zijn vragen gesteld over de meldingsbereidheid en mogelijk drempels ten aanzien van het melden en doen van aangifte. Aangezien bij de politie en

de ASHG de bekendheid met zaken gering is, kunnen zij slechts sporadisch antwoord geven op de vraag naar meldingsbereidheid. Ook de geïnterviewde experts kunnen geen gefundeerde uitspraken doen over de meldingsbereidheid. De beantwoording van de vraag kan daarom met de onderzoeksresultaten niet onderbouwd worden.

- *In welke vorm(en) komen gedwongen huwelijken in Nederland voor?*

Wat betreft de verschijningsvormen is door de experts een tiental uitingsvormen van gedwongen huwelijken onderscheiden. Het gaat om de volgende vormen:

- Neef-nicht-huwelijk (gedwongen variant);
- Schakingshuwelijk (gedwongen variant);
- Schijnhuwelijk (gedwongen variant);
- Gearrangeerd huwelijk (gedwongen variant);
- Geboortehuwelijk;
- Het 'moetje';
- Ruilhuwelijk;
- Verzoeningshuwelijk;
- Zwagerhuwelijk (leviraat);
- Economisch huwelijk;
- Kindhuwelijk.

4.3 Bestaande instrumenten en mogelijkheden voor aanpassing

In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op de derde onderzoeksvraag: 'Zijn er afdoende (strafrechtelijke) instrumenten om tegen gedwongen huwelijken op te treden? Hierbij is zowel gekeken naar de huidige maatregelen en instrumenten als naar toekomstige mogelijkheden.

- *Zijn er afdoende (strafrechtelijke) instrumenten om tegen gedwongen huwelijken op te treden?*

Voordat we aan het beantwoorden van deze vraag toekomen, plaatsen we deze in een relativerend perspectief. Er valt te concluderen dat (de aanpak van) gedwongen huwelijken voor veel betrokken professionals nog een relatief onbekend terrein is. Daarnaast bemoeilijken enkele aspecten die met het fenomeen gedwongen huwelijken samenhangen de aanpak. Een van die aspecten is dat huwelijksdwang van een grensoverschrijdend karakter heeft. Verder vergroot het feit dat huwelijksdwang vanuit verschillende (juridische) terreinen aangepakt kan worden, de complexiteit. Of er voor deze complexiteit afdoende instrumenten zijn, hangt ook af van het doel dat beoogd wordt met het instrument. Soms heeft het de voorkeur om via buitenwettelijke maatregelen een oplossing te vinden voor een situatie waarin gedwongen huwelijken spelen, in andere gevallen zal een juridische maatregel uitkomst moeten bieden. In dit rapport zijn zowel niet-juridische maatregelen als privaats-, vreemdelingen-, en strafrechtelijke instrumenten aan de orde gekomen. Een belangrijk doel dat steeds terugkomt bij het bestrijden van gedwongen huwelijken is het afgeven van een signaal; iemand dwingen tot een huwelijk wordt in Nederland niet getolereerd. Er staan op de verschillende onderscheiden terreinen instrumenten ter beschikking om

gedwongen huwelijken aan te pakken. Een multidisciplinaire aanpak verdient daarbij aanbeveling: het signaal dient breed uitgezet te worden. Bij voorkeur worden alle (niet-) juridische mogelijkheden daarvoor ingezet. In het hiernavolgende schetsen we wat met de huidige instrumenten mogelijk is. Daarna wordt aangegeven welke aanpassingen wenselijk dan wel haalbaar zijn en welke suggesties voor aanpassingen (vooralsnog) te ambitieus lijken.

- *Wat is mogelijk met de huidige instrumenten?*

Op niet-juridisch vlak is voor gedwongen huwelijken veel mogelijk, maar heel concreet gebeurt er nog niet veel. Met name op het gebied van deskundigheidsbevordering, (vroeg) signalering en het reageren op signalen door professionals, zowel uit de hulpverlening als uit het politieke en justitiële circuit, is er nog veel winst te behalen. Er is momenteel geen gestructureerd signaleringssysteem, noch veel deskundigheid bij diverse hulpverlenings-, opsporings- en vervolgingsinstanties.

Strikt genomen biedt dwang in het privaatrecht de mogelijkheid om een huwelijk door de rechter nietig te verklaren. Aangezien dit vermogens- en vreemdelingrechtelijk grote gevolgen voor het slachtoffer kan hebben, biedt de ontbinding van het huwelijk een redelijk alternatief. Internationaal-privaatrechtelijk is de vrije toestemming van aanstaande echtgenoten wel geregeld in de Wet Conflictenrecht Huwelijken.

Het vreemdelingenrecht biedt enkele mogelijkheden tegen gedwongen huwelijken, maar vaak hebben deze een indirect karakter. Wanneer een van de partners bijvoorbeeld geen Nederlandse nationaliteit bezit, geldt het internationaal privaatrecht als leidraad. Als via dit privaatrecht is aangetoond dat het huwelijk niet rechtsgeldig is, bijvoorbeeld vanwege een (gedwongen) schijnhuwelijk, wordt geen verblijfsvergunning afgegeven. Een tweede mogelijkheid is het beroep op een zogenaamd voortgezet verblijf op basis van klemmende redenen van humanitaire aard, vanwege aantoonbaar (seksueel) geweld binnen de familie. Het intrekken van een zelfstandige verblijfsvergunning is de volgende mogelijkheid, maar dit geldt alleen als er sprake is van aan huwelijksdwang gerelateerde misdrijven waartegen een gevangenisstraf van minimaal drie jaar toegestaan is. Een laatste optie is de mogelijkheid tot voortgezet verblijf bij achterlating, indien het verplaatsen van het hoofdverblijf aantoonbaar buiten de schuld van de vreemdeling is gebeurd.

De experts wijzen erop dat de huidige strafwetgeving al voldoende ingangen voor het tegengaan van gedwongen huwelijken heeft. Vooral de wetsartikelen rond bedreiging (artt. 284 Sr. en verder) hebben de beste vervolgingskansen.

- *Welke aanpassingen op de huidige instrumenten zijn wenselijk en haalbaar?*

Op niet-juridisch terrein is al een aantal projecten en initiatieven ontwikkeld voor de hulpverlening aan allochtone doelgroepen. In deze projecten wordt veel aandacht besteed aan het voorlichten en opvangen van personen die te maken hebben met eerge relateerd geweld. Voor de niet-juridische aanpak van huwelijksdwang zijn de ervaringen die met

eergerelateerd geweldprojecten zijn opgedaan interessant. Uit zowel de succesfactoren als de knelpunten in deze projecten kan lering worden getrokken. Bovendien kan worden gekeken in hoeverre de bestaande eergerelateerd geweldprojecten het toelaten om huwelijksdwang te integreren. Van de reeds bestaande projecten rond gedwongen huwelijken kunnen de leermomenten bijvoorbeeld worden gedeeld via een centraal kenniscentrum.¹ Verder kunnen scholen een cruciale rol spelen bij opmerken van de eerste signalen van huwelijksdwang. Initiatieven hiervoor worden op dit moment al genomen. Ook zelforganisaties kunnen op het preventieve en curatieve vlak veel betekenen. Met name voorlichting door ervaringsdeskundigen uit de eigen culturele groep biedt mogelijkheden. Daarnaast moet de rol van jongeren onderling en ook van de geestelijke niet onderschat worden; zij kunnen veel betekenen in de regulerende aanpak van gedwongen huwelijken.

Binnen het privaatrecht kan overwogen worden om de huwelijksvereisten aan te vullen met de toevoeging dat 'de vrije toestemming van beide echtgenoten noodzakelijk is'. In het verleden is dit voorstel door de minister van Justitie afgewezen vanwege mogelijk nadelige gevolgen voor juist het slachtoffer. Daarom is het noodzakelijk dat alleen de persoon wiens toestemming niet vrij is geweest, aanspraak op dit artikel kan maken. Deze toevoeging is conform de gang van zaken in het Belgisch privaatrecht.

Bij privaatrechtelijk nieuwe maatregelen kan ook gedacht worden aan de inzet van overheids personeel. Zo kunnen gemeentebambtenaren op grond van openbare orde weigeren aan een huwelijk mee te werken. Dit legt op dit moment (te) veel eigen verantwoordelijkheid bij deze ambtenaar. Als dwang specifiek als huwelijksbeletsel in het Burgerlijk Wetboek wordt opgenomen, kan deze ambtenaren een concreter rechtsmiddel geboden worden. Daarnaast kan ook een consulaire ambtenaar (in gevallen van huwelijken met buitenlanders) of een korpschef (bij een verklaring van rechtmatig verblijf) bij een huwelijk betrokken zijn. Voor deze functies kunnen inhoudelijke eisen aan de controles worden gesteld gericht op het signaleren van gedwongen huwelijken, daar deze op het moment ontbreken. Daarbij is het natuurlijk wel de vraag of het doel de middelen heiligt, aangezien onduidelijk is hoe vaak dergelijke controles voorkomen.

Om de vreemdelingenwet meer in te kunnen zetten bij de aanpak van huwelijksdwang, is het een mogelijkheid om huwelijksdwang als beschermende factor binnen het vreemdelingenrecht op te nemen. Bij gedwongen huwelijken zijn slachtoffers met een verblijfsvergunning de eerste drie jaar verblijfstechnisch vaak afhankelijk van de Nederlandse partner. Wanneer zich problemen in het huwelijk voordoen, is een beroep op voortgezet verblijf op grond van aantoonbaar (seksueel) geweld binnen de familie mogelijk, maar het aantonen van geweld – als daar al sprake van is – bij een gedwongen huwelijk is lastig. Een mogelijkheid om dit bewijsvereiste te verlagen is om in de Vreemdelingencirculaire conform de 'Regeling verstrekkingen bepaalde categorieën vreemdelingen' (Rvb) ook eergerelateerd geweld en huwelijksdwang op te nemen.²

Gezien de ervaringen die met de wetwijziging rond vrouwenbesnijdenis zijn opgedaan, ligt

het voor de hand om binnen de strafwetgeving in eerste instantie het afschaffen van het vereiste van de dubbele strafbaarheid voor gedwongen huwelijken te overwegen. Verder kan een meer procesmatige benadering vanuit het openbaar ministerie, bijvoorbeeld via een Aanwijzing Gedwongen Huwelijken of een andere vorm van beleid, uitkomst bieden. Dit vergroot de aandacht voor gedwongen huwelijken bij de OM-functionarissen.

- *Welke instrumentele aanpassingen lijken (nog) te ambitieus?*

We beschouwen aanpassingen in de volgende gevallen als te ambitieus:

- de wetsintentie wordt te zeer aangetast door dergelijke nieuwe aanpassingen;
- het is lastig en tijdrovend om de aanpassingen te implementeren;
- in het verleden is gebleken dat aanpassingen bij verwante fenomenen ook niet zijn geïmplementeerd.

Binnen het privaatrecht zouden diverse actoren een rol kunnen spelen bij het bestrijden van gedwongen huwelijken. Analoog aan de Belgische wetgeving kan de wet zo worden aangepast dat het OM op eigen initiatief vernietiging van een gedwongen huwelijk kan vorderen. Een nadeel hiervan is wel dat dit proces het strafrechtelijk traject kan doorkruisen. Bij schijnhuwelijken heeft het Openbaar Ministerie deze bevoegdheid al wel.

In het vreemdelingenrecht is huwelijksdwang niet apart vermeld, maar het vreemdelingenrecht is bij uitstek recht dat recente maatschappelijke ontwikkelingen volgt, getuige de veranderingen in de laatste tien jaar. Daarom is het overwegenswaardig om ook strafbare (vormen van huwelijks)dwang als weigeringsgrond voor een verblijfsvergunning in de Vreemdelingencirculaire op te nemen. Met inachtneming van deze mogelijke nadelige gevolgen voor een weigering, zou dit vanuit mensenrechtelijk perspectief te verantwoorden zijn. Toch zal een dergelijke aanpassing vooral het karakter van het afgeven van een signaal betekenen en niet een effectief middel in de strijd tegen gedwongen huwelijken. De bewijslast zal namelijk deels in het land van herkomst liggen als huwelijkspartners geen openheid van zaken geven. Ten tweede kan overwogen worden om de minimumeis voor het intrekken van een zelfstandige verblijfsvergunning te verlagen. Nu is dit mogelijk wanneer een vreemdeling veroordeeld is voor een misdrijf waartegen minimaal een gevangenisstraf van drie jaar toegestaan is. Dit betekent dat dwang of eenvoudige mishandeling niet aan deze minimumeis voldoet.

Specifieke strafwetgeving voor gedwongen huwelijken lijkt vanwege meerdere redenen een brug te ver. Het belangrijkste argument tegen specifieke strafbaarstelling is allereerst de angst voor het dichtslippen van de strafwet als voor ieder fenomeen aparte wetgeving ontstaat. Bovendien is de essentie van rechtsregels dat ze gebruikt worden; het moeten geen papieren tijgers worden. Ten tweede zou deze specifieke wetgeving worden gecreëerd voor een klein deel van de bevolking. Hoewel hierdoor ruimte ontstaat voor verweer op basis van culturele afwegingen, achten verschillende experts het niet wenselijk om wetgeving voor een minderheidsgroep te maken. Daarentegen wijzen experts ook op positieve effecten van specifieke strafwetgeving, bijvoorbeeld als het gaat om de (preventieve) signaalwerking van een dergelijke wet. Het bewustzijn bij ouders dat huwelijksdwang niet

toegestaan is, kan met specifieke wetgeving vergroot worden. Ook ontstaat er ruimte voor, zoals hierboven gezegd, cultuurgerelateerde argumenten en daarmee voor vergelding op maat. Ten slotte biedt specifieke wetgeving handvatten voor het OM voor de vervolging, maar dit kan ook op een andere wijze gestimuleerd worden, zoals door het opstellen van specifieke beleidsregels bij het OM.

Naast een specifieke strafbaarstelling worden ook enkele andere besproken aanpassingen van de strafrechtelijke mogelijkheden voor de aanpak, door experts als te ambitieus c.q. onwenselijk beoordeeld. Zo vinden experts het toevoegen van huwelijksdwang als strafverzwarende omstandigheid aan strafrechtsbepalingen die op gedwongen huwelijken van toepassing kunnen zijn, niet wenselijk. Het belangrijkste argument tegen deze aanpassing is dat men de strafwaardigheid van bijvoorbeeld dreiging met 'een gedwongen huwelijk' niet groter acht dan andere vormen van dreiging. Een tweede aanpassing die experts als niet haalbaar en niet wenselijk beschouwen is het verlagen van de bewijslast; de rechten van de verdachte moeten gewaarborgd blijven. Tot slot beoordelen de strafrechtsdeskundigen het vereenvoudigen van de vervolging door ook vervolging in te stellen bij enkel een aangifte van een getuige, als discutabel. Hiermee zou een situatie ontstaan waarbij snelle veroordelingen louter op basis van een aangifte gestimuleerd worden.

4.4 Nabeschuiving

In deze rapportage worden de huidige mogelijkheden in de aanpak van gedwongen weergegeven. Daarnaast worden suggesties voor aanpassingen gedaan. Voordat er naar nieuwe maatregelen wordt gekeken, kan het zinvol zijn om te bepalen om hoeveel zaken het jaarlijks gaat. Wanneer blijkt dat het om een gering aantal incidenten gaat, zijn wellicht niet alle nieuwe maatregelen nodig. In dit kader bieden enkele onderzoeken naar eengerelateerd geweld ingangen (Janssen, 2005; Kuppens et al., 2007).

Bij de aanpak van gedwongen huwelijken moet niet alleen aandacht zijn voor repressieve maatregelen. Ook de preventieve en curatieve aanpak is van groot belang. Voorkomen is beter dan genezen, daarom moeten bescherming en preventie voorrang krijgen op sanctiëren. Dit betekent dat de aanpak zich ook moet richten op het traject voorafgaand aan de huwelijksvoltrekking.

Wat belangrijk is, is dat er aandacht komt voor het signaleren van gedwongen huwelijken. Dit wil niet direct zeggen dat er bij de politie bijvoorbeeld een projectcode, analoog aan die voor huiselijk geweld, moet komen. De huidige aanpak van eengerelateerd geweld door politieregio Haaglanden kan eventueel als voorbeeld gelden voor kennisverbreding bij de politie over gedwongen huwelijken. Ook bij eengerelateerd geweld is niet gekozen voor een specifieke projectcode, maar voor een scan op politieregistraties waarin mogelijk sprake is van eengerelateerd geweld. Een analoge werkwijze zou ook voor gedwongen huwelijken interessant kunnen zijn.

Alle juridische mogelijkheden overziend, lijkt er op dit moment sprake van legio instrumenten om gedwongen huwelijken via wettelijke kanalen aan te pakken.

Toch kunnen zowel het vreemdelingenrecht als het strafrecht en het privaatrecht op be-

trekkelijk eenvoudige wijze aangepast worden om gedwongen huwelijken nog beter te bestrijden. Daarnaast is een aantal aanvullende maatregelen aangedragen die vanwege voornamelijk verregaande consequenties minder de voorkeur hebben.

In dit onderzoek zijn het openbaar ministerie, de politie en de ASHG's aan de orde gekomen. Voor een adequate aanpak van gedwongen huwelijken is het van belang verder te kijken dan deze organisaties alleen. Belangrijke organisaties zijn bijvoorbeeld de vrouwenopvanginstellingen, hulpverlening, zelforganisaties middelbare scholen en ROC's. Hoe meer organisaties betrokken worden in het traject van (vroeg)signaleren en aanpakken, des te meer men ook betrokken is om het fenomeen tegen te gaan.

Noten

1. Te denken valt aan Movisie.
2. Zie hiervoor ook het advies 'Tot het huwelijk gedwongen' (ACVZ, 2005).

Geraadpleegde literatuur

Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken

Tegen de wil achtergelaten. Een advies over in herkomstlanden achtergelaten vrouwen en kinderen. Den Haag: ACVZ, 2005a.

Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken

Tot het huwelijk gedwongen. Een advies over preventie, correctieve en repressieve maatregelen ter voorkoming van huwelijksdwang. Den Haag: ACVZ, 2005b.

Albrecht, M.

Huwelijksdwang en eer. In M.H. Vorthoren (Ed.), *Hand in hand tegen huwelijksdwang* (pp. 41-50). Rotterdam: SPIOR, 2007.

Bartels, E.

Gedwongen uithuwelijking: definitie, praktijk en culturele achtergronden. In M.H. Vorthoren (Ed.), *Hand in hand tegen huwelijksdwang* (pp. 27-33). Rotterdam: SPIOR, 2007.

Bartels, E.

Onderzoeksnotitie over migrantenvrouwen en kinderen die gedwongen zijn achtergelaten in landen van herkomst. Den Haag: ACVZ, 2005.

Bellaart, H. en Azrar, F.

Jeugdzorg zonder drempels. Eindverslag van een project over de toegankelijkheid en de kwaliteit van de jeugdzorg voor allochtone cliënten. Utrecht: FORUM, 2003.

Commissie Bestrijding Vrouwelijke Genitale Verminking

Bestrijding vrouwelijke genitale verminking. Beleidsadvies. Zoetermeer: Commissie Bestrijding Vrouwelijke Genitale Verminking, 2005.

COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement/GGD Rotterdam e.o.

Het Rotterdamse Plan van Aanpak Eergerelateerd Geweld. Den Haag/Rotterdam, 2006.

Dettmeijer-Vermeulen, C.E., Boot-Matthijssen, M., van Dijk, E.M.H., de Jonge van Ellemeet, H., Koster, D.A.C. en Smit, M.

Mensenhandel. Vijfde rapportage van de Nationaal Rapporteur. Den Haag: Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel, 2007.

Dorp, M. van

Anders werven of transcultureel werken. Jeugdzorg zoekt nieuwe benadering van allochtonen. *JeugdenCo*, jrg 2(4), p. 6-10, 2008.

Eck, C. van

Door bloed gezuiverd. Eerwraak bij Turken in Nederland. Amsterdam, 2001.

Ermers R.

Eer en eerwraak. Definitie en analyse. Amsterdam: Bulaag, 2007.

Ferwerda, H. en Van Leiden, I.

Eerwraak of eerge relateerd geweld? Naar een werkdefinitie. Arnhem: Advies- en Onderzoeksgroep Beke, 2005.

Inspectie voor de gezondheidszorg

Bulletin vrouwelijke genitale verminking. Den Haag: Inspectie voor de gezondheidszorg, 2008.

Janssen, J.

Je eer of je leven? Een verkenning van eerzaken voor politieambtenaren en andere professionals. Den Haag: Elsevier Overheid, 2006.

Kleijburg, H.

Verbod op importhuwelijk werkt niet. Over de grens trouwen wordt minder, maar niet veel. *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken*, p. 14-17, 2006.

Koning, M. de, en Bartels, E.

Over het huwelijk gesproken: partnerkeuze en gedwongen huwelijken onder Marokkaanse, Turkse en Hindostaanse Nederlanders. Den Haag: ACVZ, 2005.

Kooijman, H.

Besneden uit liefde. Meisjesbesnijdenis landelijk aangepakt. *JeugdenCo*, jrg 2(4), p. 22-23, 2008.

Kool, R.S.B., Beijer, A., Drumpt, C.F. van, Eelman, J.M. en Knoops, G.G.J.

Vrouwelijke genitale verminking in juridisch perspectief. (Rechtsvergelijkend) onderzoek naar de juridische mogelijkheden ter voorkoming en bestrijding van vrouwelijke genitale verminking. Utrecht: Willem Pompe Instituut, sectie Strafrecht, 2005.

Kuppens, J., Cornelissens, A. en Ferwerda, H.

Leren van eer op scholen. Een onderzoek naar vroegsignalen van eerge relateerd geweld. Arnhem: Advies- en Onderzoeksgroep Beke, 2008.

Kuppens, J. Cornelissens, A., Koeman, N., Ferwerda, H. en Torre, E. van der
Omwille van de eer. Een onderzoek naar aard en omvang van eengerelateerd geweld in Amsterdam. Arnhem: Advies- en Onderzoeksgroep Beke, 2007.

Lindenberg, K.

Strafbare dwang. Over het bestanddeel 'dwingen' en strafbaarstellingen van dwang, in het bijzonder art. 284 Sr. Apeldoorn/Antwerpen: Maklu, 2007.

Schmidt. G.E. en Rijken C.R.J.J.

Juridische aspecten van gedwongen huwelijken. Onderzoek voor de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken. Den Haag: Asser Instituut, 2005.

Simsek, J.

Alle ogen op haar gericht. Eerwraak. Traditioneel geweld tegen Turkse vrouwen en meisjes. Een handleiding voor hulpverleners. Utrecht: stichting Inspraakorgaan Turken in Nederland (IOT), 2002.

UNHCR

Update of the Situation in Afghanistan and International Protection Considerations. Nairobi: IRIN, 2005.

Geraadpleegde wetgevings- en kamerstukken

Belgische Senaat - Wetsontwerp voor wijzigingen Strafwetboek en Burgerlijk Wetboek met het oog op de strafbaarstelling en het uitbreiden van de middelen tot nietigverklaring van het gedwongen huwelijk. Evocatieprocedure. Wetgevingsstuk nr. 3-2129/2. Belgische Senaat, 2007.

Belgische Senaat - Wetvoorstel tot wijziging wetgeving tot nietigverklaring van het huwelijk in het kader van strafrechtelijk beteugeling van een gedwongen huwelijk of een schijnhuwelijk. Zitting 2007-2008. Belgische Senaat, 2008.

Minister van Justitie - Gewijzigd voorstel van wet. Wijziging van het Wetboek van Strafrecht en de Wegenverkeerswet 1994, in verband met de herijking van een aantal wettelijke strafmaxima. Kamerstuk 2004-2005, 28 484, A. Den Haag, 2005.

Minister van Justitie - Tweede voortgangsrapportage Programma Eergerelateerd Geweld. Kenmerk: 5486890/07. Den Haag, 2007.

Minister van Justitie - Derde Voortgangsrapportage Programma Eergerelateerd Geweld. Kenmerk:5518241/07. Den Haag, 2007.

Minister van justitie - Vierde voortgangsrapportage Programma Eergerelateerd Geweld. Kenmerk: 5549797/08. Den Haag, 2008.

Ministerie van justitie – Factsheet Eergerelateerd geweld. Den Haag, 2007.

Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport – Brief minister met kabinetsstandpunt op RVZ-advies bestrijding vrouwelijke genitale verminking. Kamerstukken 2004-2005, 22894, nr. 66. Den Haag, 2005.

Minister van Vreemdelingenzaken en Integratie – Ontwerpbesluit tot wijziging van het Vreemdelingenbesluit 2000 i.v.m. implementatie Richtlijn 2003/86/EG inzake het recht op gezinshereniging. Bijlage bij 19637, nr. 852. Den Haag, 2004.

Minister van Vreemdelingenzaken en Integratie - Vreemdelingenbeleid; Verslag algemeen overleg over onder meer de inkomensgrens en de leeftijdsgrens bij huwelijksmigratie. Kamerstuk 2004-2005, 19637, nr. 873. Den Haag, 2004.

Minister van Vreemdelingenzaken en Integratie - Brief minister over het oneigenlijk gebruik van het gemeenschapsrecht, de zogenaamde België-route. Kamerstuk 2005-2006, 29700, nr. 31. Den Haag, 2005.

Minister van Vreemdelingenzaken en Integratie - Antwoord op de vragen over het frauderen met de regels van gezinsvorming. Kamervragen met antwoord 2004-2005, nr. 2175. Den Haag, 2005a.

Minister van Vreemdelingenzaken en Integratie - Antwoord op de vragen over het creëren van «nepbanen» voor het naar Nederland halen van een buitenlandse partner. Kamervragen met antwoord 2004-2005, nr. 2175. Den Haag, 2005b.

Minister van Wonen, Wijken en Integratie - Brief minister over wijziging van de Vreemdelingenwet 2000 in verband met het stellen van een inburgeringsvereiste bij het toelaten van bepaalde categorieën vreemdelingen (Wet inburgering in het buitenland). Kamerstuk 2006-2007, 29700, nr. 46, Den Haag, 2007.

Tweede Kamer der Staten-Generaal - Verslag schriftelijk overleg over brief van 20 februari 2007 over opzet evaluatie gezinsmigratiebeleid. Kamerstuk 2007-2008, 30573, nr. 7. Den Haag, 2008.

Tweede Kamer der Staten-Generaal - Motie over onderzoek naar achtergronden en omvang van huwelijksdwang in Nederland. Vergaderjaar 2006-2007, 30388, nr. 11. Den Haag, 2007.

Raad van de Europese Unie - Resolutie van de Raad van 4 december 1997 betreffende maatregelen ter bestrijding van schijnhuwelijken. Publicatieblad Nr. C 382 van 16/12/1997 blz. 0001 – 0002. Brussel, 1997.

Lijst met afkortingen

ACVZ	Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken
ASHG	Advies- en Steunpunt Huiselijk Geweld
BUPO	Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten
BW	Burgerlijk Wetboek
GGD	Gemeentelijke Gezondheidsdienst
GGz	Geestelijke Gezondheidszorg
IND	Immigratie- en Naturalisatiedienst
IOT	stichting Inspraakorgaan Turken in Nederland
IPR	Internationaal Privaatrecht
KEG	Kernteam Eergerelateerd Geweld
LEC	Landelijk Expertise Centrum
OM	Openbaar Ministerie
Rvb	Regeling verstrekkingen bepaalde categorieën vreemdelingen
ROC	Regionaal Opleidingscentrum
RVZ	Raad voor de Volksgezondheid en Zorg
SPIOR	Stichting Platform Islamitische Organisatie Rijnmond
Sr	Wetboek van Strafrecht
Sv	Wetboek van Strafvordering
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees
UVRM	Universele Verklaring van de Rechten van de Mens
Vb	Vreemdelingenbesluit
Vc	Vreemdelingencirculaire
Vw	Vreemdelingenwet
WCH	Wet Conflictenrecht Huwelijken
WCE	Wet Conflictenrecht Echtscheidingen
WODC	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum

Bijlage 1 – Geraadpleegde experts

INTERVIEWS	
<i>Naam</i>	<i>Organisatie</i>
Mevr. E. Bartels	Vrije Universiteit Amsterdam, onderzoeker
Dhr. W. Timmer	Multi-Etnisch Politiewerk, politieregio Haaglanden, teamleider
Dhr. R. Ermers	Arabist en turkoloog
Dhr. G.J. Knoop	Knoop & partners advocaten, advocaat en hoogleraar
Mevr. M. Bhaggan	VieJa Utrecht
Mevr. M. Albrecht	Kernteam Eergerelateerd Geweld, projectleider
Mevr. A. Bouman	Politie Amsterdam-Amstelland, onderzoeker
Dhr. N. Barut	Politie Zuid-Holland-Zuid
Mevr. A. Kramer	Openbaar Ministerie, officier van justitie
Mevr. C. Rijken	Universiteit van Tilburg, Departement Europees en Internationaal Publieksrecht, universitair hoofddocent
Maartje Craemer	Immigratie- en Naturalisatiedienst, beleidsmedewerker
Nicole Jansen	Immigratie- en Naturalisatiedienst, beleidsmedewerker
WERKCONFERENTIE	
Mevr. L. Çinibulak	Movisie, projectleider huiselijk en seksueel geweld
Dhr. A. Nauta	Turkoloog
Mevr. F. Özgümüş	Vluchtelingen Organisaties Nederland, directeur
Mevr. A. Bouman	Politieregio Amsterdam-Amstelland, onderzoeker
Mevr. B. Hamasaid	Bureau Jeugdzorg Amsterdam, consultant
Mevr. E. Bereket	Stichting Vluchtelingenwerk Amsterdam, projectontwikkelaar en coördinator vrouwenprojecten
Mevr. M. Creamer	IND, afdeling uitvoeringsbeleid, senior beleidsmedewerker
Mevr. N. Jansen	IND, afdeling uitvoeringsbeleid, beleidsmedewerker
Mevr. O. Storms	VU Amsterdam, onderzoeker
Mevr. N. Belserang	Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken, senior beleidsmedewerker
Mevr. J. Meijering	Gemeente Amsterdam, dienst Zorg en Samenleving, beleidsmedewerker

Bijlage 2 – Overzicht van soorten huwelijk

Een huwelijk kan vrijwillig of tegen de wil van een of beide huwelijkspartners in gesloten worden. Van beide vormen kunnen verschillende verschijningsvormen onderscheiden worden.

Vrijwillig gesloten huwelijk:

- Huwelijk met vrije partnerkeuze: waarbij uit liefde of uit economische overwegingen wordt getrouwd;
- Gearrangeerd huwelijk: men wordt aan elkaar gekoppeld zonder dat men elkaar goed kent. Er wordt geacht dat liefde op den duur vanzelf komt;
- Neef-nicht huwelijk I: vrijwillig huwelijk tussen neef en nicht (voor de onvrijwillige variant, zie: Neef-nicht huwelijk II);
- Schakingshuwelijk I: een huwelijk na een vrijwillige schaking;
- Schijnhuwelijk I: huwelijk, met als doel om een verblijfsvergunning te verkrijgen (voor de onvrijwillige variant, zie: Schijnhuwelijk II).

Gedwongen huwelijk:

- Geboortehuwelijk: huwelijk geregeld bij de geboorte;
- Ruilhuwelijk: huwelijk om wederzijds de 'bruidsprijs' oftewel koopprijs te kunnen omzeilen;
- Verzoeningshuwelijk: als onderdeel van het beslechten van een bloedvete;
- Zwagerhuwelijk oftewel leviraat: huwelijk waarbij de weduwe moet trouwen met de broer van haar overleden man;
- Moetje: huwelijk omwille van herstel van de seksuele familie-eer na een zgn. 'fysieke bevlekking' (ontmaagding, verkrachting, seksuele relatie, buitenechtelijke zwangerschap, incest etc.);
- Neef-nicht huwelijk II: huwelijk onder dwang tussen neef en nicht;
- Schakingshuwelijk II: huwelijk na een onvrijwillige schaking;
- Schijnhuwelijk II: onder druk van het familiebelang, bijv. een verblijfsvergunning, maar ook in de context van vrouwenhandel: vrouw wordt naar Nederland gehaald om hier in de prostitutie te werken. Om een verblijfsvergunning te krijgen, wordt er getrouwd;
- Economisch huwelijk: huwelijk uit geldzucht of geldnood waarbij een dochter (soms op jonge leeftijd) door haar vader aan de latere echtgenoot verkocht wordt;
- Kindhuwelijk: huwelijk waarbij een minderjarige betrokken is, vaak door toedoen van de ouders geïnitieerd.

Bijlage 3 – Lijst van aan gedwongen huwelijken gerelateerde strafrechtsartikelen

Onderstaande opsomming van strafrechtsartikelen is opgesteld door Schmidt en Rijken (2005). Bij deze opsomming hebben zij gekeken naar strafrechtswetgeving die enigerlei verband zou kunnen hebben met huwelijksdwang.

Strafrechtsartikel	Omschrijving
225	Valsheid in geschrifte
226	Valsheid in bijzondere geschriften
227	Valse opgave in authentieke akte
242	Verkrachting
243	Gemeenschap met wilsonbekwame
244	Gemeenschap met een persoon beneden 12 jaar
245	Gemeenschap met een persoon beneden 16 jaar
246	Feitelijke aanranding van de eerbaarheid
247	Ontucht met wilsonbekwame
248a	Verleiding van minderjarige tot ontucht
249	Ontucht met misbruik van gezag
250	Koppelarij
273a	Mensensmokkel en -handel
279	Onttrekking aan het wettig gezag
281	Schaking
282	Wederrechtelijke vrijheidsberoving
283	Vrijheidsberoving door schuld
284	Dwang
285	Bedreiging met geweld/schriftelijke bedreiging
285a	Intimidatie
285b	Stalking
300	Eenvoudige mishandeling
301	Mishandeling met voorbedachten rade
302	Zware mishandeling
303	Zware mishandeling met voorbedachte rade

Eerder verschenen in de Bekereeks

2008

Ambtscriminaliteit aangegeven?

Een onderzoek naar het opvolgen van en kennis over de wettelijke verplichting tot aangifte van artikel 162 Sv misdrijven

Verborgene problemen

Een onderzoek naar (de aanpak van) criminaliteit onder Antillianen in Nederland

Bont en Blauw

Een onderzoek naar de strafrechtelijke behandeling van geweldszaken tegen politieambtenaren en de bejegening van slachtoffers daarvan door de politie en het openbaar ministerie

Uitstel van behandeling?

Een verkennend onderzoek naar TBS-gestelden met en zonder een combinatievonnissen en de mogelijke effecten van detentie

Zie voor meer informatie over de uitgaven in deze reeks: www.beke.nl

Volgens de in 2005 opgestelde werkdefinitie gaat het bij een gedwongen huwelijk om 'een huwelijk waarbij een of beide huwelijkspartner(s) geen eigen zeggenschap heeft (hebben) over de sluiting van de huwelijksverbintenis en daarmee (liever) niet instemt. Onder deze situatie wordt mede begrepen het wel meewerken aan de formele (wettelijke) huwelijkshandelingen doch onder lichamelijke of geestelijke bedreiging'. Het definiëren van het fenomeen heeft nog niet geleid tot een grootschalige en gestructureerde aanpak van gedwongen huwelijken. Sterker nog: slechts enkele politieregio's en hulpverleningsinstanties zijn op de hoogte van het fenomeen. En van deze instanties weet niet meer dan een fractie hoe ze het daadwerkelijk aan kunnen pakken.

Mede daarom geven experts in het rapport 'Huwelijksdwang. Een verbintenis voor het leven?' aan wat zij exact verstaan onder gedwongen huwelijken en in welke vormen dit fenomeen voorkomt in Nederland. Tevens biedt het rapport zowel juridische als niet-juridische handvatten om gedwongen huwelijken tegen te gaan. Dit resulteert in een pakket aan mogelijkheden voor zowel hulpverleningsinstanties als experts op het gebied van het privaat-, straf- en vreemdelingenrecht.

Dat het niet bij deze maatregelen eindigt, blijkt uit de suggesties die experts doen om de definitie te heroverwegen. Kennelijk is de aandacht voor gedwongen huwelijken in Nederland nog dermate recent dat de discussie over de definitie en de aanpak van het fenomeen nog niet geheel is uitgekristalliseerd. Dit onderzoek biedt hiervoor een eerste aanzet.